ಮೂಲಭೂತ ಶಿಕ್ಷಣ

ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ

ಡಾ. ಆರ್. ಇಂದಿರಾ

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ

ಬೆಂಗಳೂರು

ಮೂಲಭೂತ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ

ಡಾ|| ಆರ್. ಇಂದಿರಾ ಅವರು ಎಂ.ಎ ಮತ್ತು ಪಿಎಚ್.ಡಿ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಈಗ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಫುಲ್‌ಬ್ರೈಟ್ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿವೇತನ ಪಡೆದು ಅಮೆರಿಕದ ಪರ್ಡ್ಯೂ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನೀಲಯದಲ್ಲಿ 'ಅಮೆರಿಕನ್ ಮಹಿಳೆ ಮತ್ತು ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ' ಎನ್ನುವ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸಂಶೋಧನೆ ನಡೆಸಿದರು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೂಲಭೂತ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ

ಆರ್. ಇಂದಿರಾ

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ
ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ
ಪಂಪಮಹಾಕವಿ ರಸ್ತೆ, ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ
ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೧೮

BHARATHIYA SAMAJA : a book on Indian Society by Dr. R. Indira, Published by Kannada Pustaka Pradhikara (Kannada Book Authority), Pampa Mahakavi Road, Chamarajpet, Bangalore - 560 018.

Pages : 135

ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ : 1995

ಬೆಲೆ : ರೂ. 16

ಮುದ್ರಣ : *ಕಂಪ್ಯೂಟೆಕ್ ಇಂಡಿಯಾ*
5/8 ಗೌರಿ ಕಾಂಪ್ಲೆಕ್ಸ್,
ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ಫೋರ್ಟ್ ರೋಡ್,
ಬಸಪ್ಪ ಸರ್ಕಲ್ ಬಳಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು - 560 004.
☎ 2226841

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ಬಹು ಸಂತೋಷದಿಂದ, ಮೂಲಭೂತ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆಯ ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸುತ್ತಿದೆ.

೧೯೯೧-೯೨ರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವು ಈ ಯೋಜನೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡಿದಾಗ "ಕನ್ನಡ ಮಾಧ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತಿರುವ ಶಾಲಾ ಮತ್ತು ಕಾಲೇಜುಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ, ಮಾನವಿಕಗಳು ಹಾಗೂ ಲಲಿತ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೂಲಭೂತ (ಬೇಸಿಕ್) ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಅನುವಾದಿತ ಆವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ನೀಡಲು" ಈ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರಲಾಗುವುದಾಗಿ ವಿವರಿಸಿತು. ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ -ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ - ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಸುಲಭ. ಅಲ್ಲದೆ, ಕನ್ನಡವು ವಿದ್ಯೆಯ ಎಲ್ಲ ಶಾಖೆಗಳ ಅಗತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪೂರೈಸಬಲ್ಲದು; ಅದರ ಸುಪ್ತ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶವನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ರಾಜ್ಯದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೂ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಲಭ್ಯವಿರಬೇಕು. ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ನಿಜ. ಆದರೆ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಅಥವಾ ಸಂದರ್ಭ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವ ಪುಸ್ತಕಗಳು ದೊರೆಯಬೇಕು. ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದ ಬೋಧನೆ ದೊರಕುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರಗಳ ಸೌಕರ್ಯ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಈ ಅಸಮಾನತೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ 'ಮೂಲಭೂತ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆ'.

ಈ ಮಾಲೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲ. ಶಾಲಾ ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವ ಪಠ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸರಳವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದು ಈ ಮಾಲಿಕೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ

ಗುರಿ. ಆದಷ್ಟು ಸುಲಭ ಬೆಲೆಗೆ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಲಭ್ಯಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದೂ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ.

ಕನ್ನಡ ಮಗುವಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ತಿಳುವಳಿಕೆಯೂ ಲಭ್ಯವಾಗಬೇಕು. ಈ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸುಯೋಗದಿಂದ ನಾಡಿನ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ತಜ್ಞರು ಪ್ರಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತುಂಬು ಹೃದಯದ ಸಹಕಾರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಲಾವಿದರೂ, ಮುದ್ರಣಾಲಯಗಳವರೂ ಸಹಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರ್ಯಶೀಲ ಸಹಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರತೀಕ ಈ ಪುಸ್ತಕ. 'ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ' ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಡಾ|| ಆರ್. ಇಂದಿರಾ ಅವರು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನಾವು ಕೃತಜ್ಞರು. ಕಂಪ್ಯೂಟೆಕ್ ಇಂಡಿಯಾ ಅವರು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಧನ್ಯವಾದಗಳು

ಈ ಮಾಲೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಮಾನ್ಯ ಸದಸ್ಯರೂ ಮೂಲಭೂತ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಾಲೆಯ ಉಪಸಮಿತಿಯ ಮಾನ್ಯ ಸದಸ್ಯರೂ ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಸಹಕಾರವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸಮರ್ಪಣ ಭಾವದಿಂದ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಹೃದಯ ಕನ್ನಡಿಗರ ಸಲಹೆಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ಸ್ವಾಗತವಿದೆ.

ಎಲ್. ಎಸ್. ಶೇಷಗಿರಿ ರಾವ್

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ

ಪರಿವಿಡಿ

೧. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ವಿಕಸನ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾತನವೂ, ಸಂಕೀರ್ಣವೂ ಆದದ್ದು. ಈ ಸಮಾಜದ ಇತಿಹಾಸ 5000 ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಪುರಾತನವಾದುದು ಎಂಬುದು ಒಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಅಂದಾಜು. ಈ 5000 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಜನಾಂಗೀಯ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳಿಂದ ಬಂದಂಥ ಜನರು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಹುಮುಖಿಯಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನೀಡಿರುವುದೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಈ ಸಮಾಜದ ವಿಕಸನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಚಿತ್ರಪಟದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಆಧುನಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಆಧುನಿಕ ತಂತ್ರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಳವಡಿಸುವ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ದೇಶೀಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದಿಮೆಗಳು ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಹಿಂದೂ, ಇಸ್ಲಾಂ, ಕ್ರೈಸ್ತ ಹಾಗೂ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಭೂತ, ಪ್ರಸಕ್ತ ಹಾಗೂ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲಗಳೆಲ್ಲದರ ಚಿನ್ಹೆಗಳನ್ನು ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಭಾರತೀಯ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ವೈವಿಧ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಭಿನ್ನತೆ ಈ ಸಮಾಜದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ವಿವಿಧೆಡೆಗಳಿಂದ ವಲಸೆ ಬಂದವರೂ, ಆಕ್ರಮಣಕಾರರೂ, ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳೂ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಭಿನ್ನತೆ ಬರಲು ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವ, ಅನೇಕ ಮತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಹಾಗೂ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವೆನಿಸುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜನರನ್ನು ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯ.

ಭಾರತದ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳಾರೆಂಬುದು ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಚಾರ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆಗಳಾಗಲಿ, ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಾರತದ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬರಹಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇನ್ನೂ ರೂಪಿತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ವಾಚಕ ಮೂಲಗಳನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚು ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಚಿಕ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯಾಗಲಿ,

ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನತೆಯಾಗಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೂಲಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದೇನೆಂದರೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜನಜೀವನದ ಪ್ರಾರಂಭ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 400,000 ರಿಂದ 200,000 ದ ನಡುವೆ ಆಗಿರಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಚಾರ. ಗುಹೆಗಳ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬಂದ ಚಿತ್ರಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಜನಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಅಂದಾಜು ಕಲ್ಪನೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಕಬ್ಬಿಣ, ಕಂಚು, ಚಿನ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಳಕೆ ಇದ್ದದ್ದೂ, ಸತ್ತವರಿಗೆ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಇತ್ತೆಂಬುದೂ ದೊರತಿರುವ ಮಾಹಿತಿಯ ಮೂಲಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾರತದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆರು ಪ್ರಮುಖ ಜನಾಂಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಬಿ.ಎಸ್. ಗುಹ[I] ಅವರು ನೀಡಿರುವ ಜನಾಂಗಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳೆಂದರೆ ನೀಗ್ರಿಟೊ, ಪ್ರೋಟೊ ಅಸ್ಟ್ರಲಾಯಿಡ್, ಮಂಗೊಲಾಯಿಡ್, ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಬ್ರಾಕೈಸ್‌ಫಲಸ್ ಮತ್ತು ನಾರ್ಡಿಕ್. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮೂವರು ಭಾರತೀಯ ಉಪ ಖಂಡದ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಕಾಡರು, ಇರುಳರು ಮತ್ತು ಪಣಿಯನ್, ಅಂಡಮಾನ್ ದ್ವೀಪದ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಒಂಗೆ ಮತ್ತು ಅಂಡಮಾನರು ನಿಗ್ರಿಟೊ ಜನಾಂಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪಶ್ಚಿಮದ ತೀರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ನಿಗ್ರಿಟೊ ಜನಾಂಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಗುಂಪುಗಳಿವೆ. ಇವರು ಅರಬ್ ದೇಶದಿಂದ ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಜೊತೆ ಬಂದವರಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಗೆ ನಿಗ್ರಿಟೊಗಳ ಕೊಡುಗೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯ ಭಾರತದ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಪ್ರೋಟೊ ಅಸ್ಟ್ರಲಾಯಿಡ್ ಜನಾಂಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇಂಡೊ-ಆರ್ಯರು ಇವರನ್ನೇ ದಾಸ, ದಾಸ್ಯು, ನಿಷಾದ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಂಗೊಲಾಯಿಡ್ ಜನಾಂಗ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ವಿಭಜಿತವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಪೆಲಿಯೋ ಮಂಗೊಲಾಯಿಡ್ ಮತ್ತು ಟಿಬೆಟೊ ಮಂಗೊಲಾಯಿಡ್. ಭಾರತದ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗಗಳು ಹಾಗೂ ಹಿಮಾಲಯದ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಈ ಜನಾಂಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅಸ್ಸಾಂ, ಮಣಿಪುರ, ತ್ರಿಪುರ ರಾಜ್ಯಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ಮಂಗೋಲಾಯಿಡ್ ಜನಾಂಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭಾರತಕ್ಕೆ ನಂತರ ಬಂದವರು ಮೆಡಿಟರೇನಿಯನ್ನರು ಹಾಗೂ ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಬ್ರಾಕೈಸೆಫಲಸ್ ಮತ್ತು ನಾರ್ಡಿಕ್ ಜನಾಂಗಗಳವರು. ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ

ಭಾಷೆಗಳು ಮೆಡಿಟರೇನಿಯನ್ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಬ್ರಾಕೈಸೆಫಲಸ್ ಜನಾಂಗವನ್ನು ಅಲ್ಪನಾಯಿಡ್, ದಿನಾರಿಕ್ ಮತ್ತು ಆರ್ಮಿನಾಯಿಡ್ ಎಂಬ ಮೂರು ಉಪ ಗುಂಪುಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾರತದ ವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾರತಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದವರು ಇಂಡೊ-ಆರ್ಯನ್ನರು. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿದವರು ಇಂಡೋ ಆರ್ಯನ್ನರು. ಆದರೆ ಇವರು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುನ್ನವೇ ಸಿಂಧೂ ಕಣಿವೆಯ ನಾಗರಿಕತೆ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇದೆ.

ಸಿಂಧೂ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಉಗಮದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವಾದ ವಿವಾದಗಳಿವೆ. ಸಿಂಧೂ ಕಣಿವೆಯ ನಾಗರೀಕತೆ ಆರ್ಯನ್ನರ ಧಾಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಯಿತು ಎನ್ನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಬಗ್ಗೆ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು, ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಸಿಂಧೂ ನಾಗರೀಕತೆ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ನರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಆರ್ಯರು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಇಲ್ಲಿ ವಾಸವಿದ್ದಂಥ ಆರ್ಯಪೂರ್ವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಿಲನದಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇದ್ದಾರೆ. ಸಿಂಧೂ ನಾಗರೀಕತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ಜನಾಂಗೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳಿಂದ ಬಂದ ಜನರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪುರಾವೆಗಳಿವೆ ಎಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞ ಎಸ್. ಆರ್.ರಾವ್[2] ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸಿಂಧೂ ಕಣಿವೆಯ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಜೀವನಾಡಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದವು ಹರಪ್ಪ ಮತ್ತು ಮೊಹೆಂಜೋದಾರೋ ನಗರಗಳು (ಇವು ಈಗ ಪಾಕಿಸ್ತಾನದಲ್ಲಿವೆ). ನಂತರದ ಉತ್ಖನನಗಳು ಸಿಂಧೂ ನಾಗರೀಕತೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇಂದಿನ ರಾಜಸ್ಥಾನ, ಪಂಜಾಬ್, ಗುಜರಾತ್ ರಾಜ್ಯಗಳವರೆಗೂ ಹರಡಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿವೆ. ಸಿಂಧೂ ನಾಗರೀಕತೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ.2500 ರ ವೇಳೆಗೆ ಉಗಮವಾಗಿ, ಕ್ರಿ.ಪೂ.2300 ರಲ್ಲಿ ಔನ್ನತ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ.1700ರ ವೇಳಗೆ ಅವನತಿಯನ್ನು ತಲುಪಿತ್ತು. ಸಿಂಧೂ ನಾಗರೀಕತೆ ನಗರಗಳ ನಾಗರೀಕತೆ ಎಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ, ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳು, ವಿಶಾಲವಾದ ರಸ್ತೆಗಳು, ಸಿಂಧೂ ಕಣವೆಯ ಜನರ ಯೋಜನಾ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಪನಾ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದವು. ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರ ಹಾಗೂ ಸಂಪದ್ಭರಿತವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಸಿಂಧೂ ನಾಗರೀಕರು ಹೊರ ದೇಶಗಳೊಡನೆಯೂ ವ್ಯಾಪಾರ ವಹಿವಾಟುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ಕಲಾವಂತಿಕೆ ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದಾಗಿತ್ತು. ಭಾರತೀಯ

ನಾಗರೀಕತೆಗೆ ಸಿಂಧೂ ಕಣಿವೆಯ ನಾಗರೀಕತೆ ಭದ್ರ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹ.

ಭಾರತಕ್ಕೆ ತದನಂತರ ಬಂದ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ನರು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಜನರೊಡನೆ ದೀರ್ಘಕಾಲೀನ ಸಂಘರ್ಷದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ದುರಭಿಮಾನವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದ ಇಂಡೋ ಆರ್ಯನ್ನರು ಭಾರತದ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳನ್ನು ಕೀಳರಿಮೆಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಳ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿ, ಅದ್ದೂರಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು, ಶುಚಿ-ಅಶುಚಿಯ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ನರು ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದರು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ವಿಭಜನೆ ಇನ್ನೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದು ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ನರು ಬಂದ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಠಿಣವೂ, ಸಂಕೀರ್ಣವೂ ಆಯಿತು ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಕಾಲ ಕ್ರಮೇಣ ಇಂಡೋ ಆರ್ಯನ್ನರು ಹಾಗೂ ಭಾರತದ ಮೊದಲ ನಿವಾಸಿಗಳ ನಡುವಣ ಅಂತರ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿತ್ತು.ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ನರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರಮುಖ ಗುಂಪುಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ರಾಜನ್ಯ (ಯೋಧರು ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮ ಕುಲದವರು), ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ಪೌರೋಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದವರು) ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರು (ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರು).ರಾಜನಿಗೆ ದೈವತ್ವವನ್ನು ನೀಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವರು ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡರು. ವೈಶ್ಯರು ಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಾಪಾರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಹಾಗೂ ವೈಶ್ಯರು ದ್ವಿಜರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಶೂದ್ರ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ನರು ಮತ್ತು ದಾಸ್ಯರ (ಆರ್ಯರು ಬರುವ ಮುನ್ನ ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು) ನಡುವಣ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಕೃಷಿ ಕೆಲಸಗಾರರಾಗಿ ದುಡಿಮೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು. ಇವರಿಗೆ ದ್ವಿಜರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಯಿತು. ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಹೊರಗಿದ್ದ ಐದನೆಯ ಗುಂಪೊಂದು ಕೂಡ ಇತ್ತು. ಅವರನ್ನು 'ಅವರ್ಣೀಯರು' ಅಥವಾ 'ಪಂಚಮ' ರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವರೊಡನೆ ಶೂದ್ರರು ಹಾಗೂ ದ್ವಿಜರು ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾತಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಉದ್ಯೋಗ ಹಿನ್ನೆಲೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಶ್ರೇಣಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದವು. ಹೊಸ ಜಾತಿಗಳನ್ನು

ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಬದಲು ಈಗಾಗಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಶಲ ಕರ್ಮಿಗಳ ಸಂಘಗಳು ಹಾಗೂ ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳೂ ಜಾತಿಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡವು.

ಭಾರತದ ಉಪಖಂಡದ ಮೇಲೆ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಒಂದೆಡೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಆರ್ಯರು ಹಾಗೂ ಆರ್ಯೇತರರ ನಡುವೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಾಮರಸ್ಯವೂ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯ ಸಮಾಜ ಪಶು ಸಂಗೋಪನೆಯಿಂದ ಕೃಷಿ ಪ್ರಧಾನ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿತು. ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯರು ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತವನ್ನು ದಾಟಿ ಮಾಲ್ಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯದೆಡೆಗೆ ಬಂದಾಗ ವ್ರತ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಉಗಮವಾಯಿತು. ಆರ್ಯೇತರರು ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರು. ಆದಾಗ್ಯೂ ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಅಂತರ್ ಸಂಬಂಧ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಬಹುಮುಖ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನೀಡಿತು.

ಆರ್ಯೇತರ ಗುಂಪುಗಳು ಬಹು ಸುಲಭವಾಗಿ ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪರಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡವು ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಹಲವು ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳು ತಮ್ಮತನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಛಿಸದೆ ಕಾಡುಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಗಮಿಸಿದರು. ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದ ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳು ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಧಾಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಐದು ಕರಕುಶಲ ಕಲೆಗಾರರ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಒಂದು ವೃತ್ತಿ ಸಂಘ ತನ್ನದೇ ಆದಂಥ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪುರೋಹಿತರ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಲವು ಜಾತಿಗಳಿಗಂತೂ ಶೂದ್ರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಜಾತಿಗಳು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ, ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರೆಡ್ಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ನಾಯರ್‌ಗಳು, ಇವರನ್ನು ದ್ವಿಜರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲು ದ್ವಿಜರು ತಯಾರಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಈ ಜಾತಿಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಫಲವಾದವು. ಹೊರ ದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದ ಗ್ರೀಕರು, ಕುಶಾನರು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಮ್ಲೇಚ್ಛರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದರೂ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಹಾಗೂ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದವು. ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಇತರ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಮತಾಂತರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾದದ ಪ್ರಭಾವ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಸ್ತರ ವಿನ್ಯಾಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸಂಕೀರ್ಣವಾದದ್ದು ಹಾಗೂ ಸಂಧಿಗ್ಧವಾದದ್ದು. ಅಷ್ಟೆ ಅಲ್ಲ, ಬಹು ಕಠಿಣವೂ ಆದದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಹಲವು ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕಠಿಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಡಿಲತೆ ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಜನಕ ರಾಜನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಮ್ಮಾನ ಹಾಗೂ ಗೌರವ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ದೊರೆತ ಋಷಿಯ ಸ್ಥಾನ, ಬೇಡನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೆ ರಾಮಾಯಣದ ಕರ್ತೃವಾಗಿ ದೊರೆತಿರುವ ಗೌರವ-ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂಥ ಗೌರವವನ್ನು ನೀಡಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವುದು ಹಲವು ತಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಇಸ್ಲಾಂ ಅಥವಾ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಧರ್ಮ ಗ್ರಂಥವಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೂಧಾರ್ಮಿಕ ಚಿಂತನೆಯ ಮೂಲಗಳು ಹಲವಾರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ವೇದಗಳು, ಅರಣ್ಯಗಳು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಗಳು. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು, ತಪ್ಪು -ಒಪ್ಪುಗಳು, ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಈ ಬೃಹತ್ ಗ್ರಂಥಗಳು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿವೆ. ರಾಮಾಯಣ ಹಾಗೂ ಮಹಾಭಾರತದಂಥ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳೂ, ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಹಿಂದೂ ಜನಜೀವನದ ಮೇಲೆ ಮಹತ್ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿವೆ.

'ಹಿಂದೂ ' ಎನ್ನುವ ಪದದ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಸಾಕಷ್ಟು ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ ಇದೆ. ಸಿಂಧೂ ನದಿಯ ಆಚೆ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಜನರನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಅರಬ್ಬಿ ದೇಶದ ಆಕ್ರಮಣಕಾರರು ಹಿಂದೂ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಬಳಸಿದರು. ಹಿಂದೂ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ. ಪುರಾತನ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಎನ್ನುವುದು ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಘರ್ಷ ಹಾಗೂ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಗಳರೆಡರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಉದ್ಭವವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಚಿಂತನೆಯಷ್ಟೆ. ಇಂದಿಗೂ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವಿರೋಧಾಭಾಸಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಎಂಬ ಪದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಪದ ಬೇರೆ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಇಂದು ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ವಿಕಸನವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ ಈ ಸಮಾಜದ ಮೇಲೆ ಕ್ರೈಸ್ತ ಹಾಗೂ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾದ್ದು

ಅತ್ಯಾವಶ್ಯ. ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮ ಮೊದಲು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದರೂ ಈ ಸಮಾಜದ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿದ್ದು ಇಸ್ಲಾಂ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಇವರೆಡು ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸಿದವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಗಮನಾರ್ಹವೆನಿಸಬಹುದಾದ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಭಾವಿತವಾದುವು.

ಕ್ರಿ.ಶ. 50 ರಲ್ಲಿ ಸಂತ ಥಾಮಸ್ ಮತ್ತು ಸಂತ ಬಾರ್ತಲೋಮಿಯೋ ಇವರುಗಳು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಂದವರು ಎಂಬುದು ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ನಂಬಿಕೆ. ಸಂತ ಥಾಮಸರು ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿರಿಜಾ ಗೃಹಗಳು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ಈ ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರ ಅತ್ಯಂತ ಬಿರುಸಿನಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಸಂತ ಬಾರ್ತಲೋಮಿಯೊ ಮುಂಬಯಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಚರಿತ್ರೆಯ ಮೂಲಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವವರೆಗೂ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಡಿ ನೊಬೆಲ್ ಎಂಬ ಪೋರ್ಚುಗೀಸನು ಮತಾಂತರವನ್ನು ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಆದರೂ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಹೊರದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದಂಥ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು, ಡಚ್ಚರು, ಬ್ರಿಟೀಷರು ಮತ್ತು ಫ್ರಾನ್ಸ್ ದೇಶದ ವಸಾಹುತುಶಾಹಿ ಶಕ್ತಿಗಳು ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ನೀಡಿದವು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು ಅನೇಕ ಕಲ್ಯಾಣ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಕೈಗೊಂಡರು. ಆಧುನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕೊಡುಗೆ ಅಪಾರ.

ಭಾರತಕ್ಕೆ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮದ ಆಗಮನ ಬಹುಶಾಂತವೆನಿಸುವಂಥ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಆಯಿತು. ಅನೇಕ ಹಿಂದೂ ದೊರೆಗಳು ಮುಸ್ಲಿಂ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅವರ ಧರ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನೂ ನೀಡಿದರು. ಅರಬ್ಬಿ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಪರ್ಷಿಯಾ ದೇಶಗಳಿಂದ ವಲಸೆ ಬಂದವರು ಪರ ಧರ್ಮಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವಿವಾಹವಾದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಮುಸ್ಲಿಮರು ಭಾರತದ ನಿವಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೂಲಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಅನೇಕ

ಮುಸ್ಲಿಮರು ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಧರ್ಮ ಬೋಧನೆಯ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರಗಳೂ ನಡೆದವು. ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕ ಮುಸ್ಲಿಂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೂ ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಂ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಭೇಟಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಂಥ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳ ನಡುವೆ ಘರ್ಷಣಾತ್ಮಕ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರ ಹಾಗೂ ಮತಾಂತರಗಳೊಡನೆ ಭಾರತದ ವಿವಿಧೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂರ ಆಕ್ರಮಣವೂ ಆಯಿತು. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ದೊರೆಗಳ ನಡುವೆ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆದು ಹೋಗಿವೆ. ಇಸ್ಲಾಂ ಹಾಗೂ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗಳ ನಡುವಣ ಘರ್ಷಣೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನದೂ, ದೀರ್ಘಕಾಲೀನವೂ ಆಗಿದೆ. ಇಸ್ಲಾಮೀಕರಣ ತನ್ನ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೂ ಹಿಂದೂ ಆಧಿಪತ್ಯಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಧರ್ಮಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೀರಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಹೊರ ದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದಂಥ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಒಳಗಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಹಾಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಬಂದಿದೆ. ಹೊರನಾಡಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕ ಏರ್ಪಟ್ಟಾಗ ನಮ್ಮ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳು ಹಾಗೂ ಕೊರತೆಗಳೇನು ಎಂಬುದರ ಅರಿವೂ ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊರನಾಡಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ನಮಗೆ ತಲುಪಿದಂಥ ನವೀನ ಚಿಂತನೆಗಳು ಹಾಗೂ ನವ ವಿಚಾರಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸುಧಾರಣೆಗೆ, ಪರಿವರ್ತನೆಗೆ ಹಾಗೂ ಕ್ರಾಂತಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿವೆ.

---

೧. ನೋಡಿ ದುಬೆ, ಎಸ್.ಸಿ., ಇಂಡಿಯನ್ ಸೊಸೈಟಿ, ನವದೆಹಲಿ, ನ್ಯಾಷನಲ್ ಬುಕ್‌ಟ್ರಸ್ಟ್, 1990 ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ 2.

೨. ನೋಡಿ ಇದೇ ಗ್ರಂಥ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 3

೨. ವೈವಿಧ್ಯ ಮತ್ತು ಏಕರೂಪತೆ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ವಿಶಿಷ್ಟವೂ, ಮಹತ್ತರವೂ ಆದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈವಿಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಈ ವೈವಿಧ್ಯದಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬರುವಂಥ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಏಕರೂಪತೆ. ಭಾರತಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತ ಅನೇಕ ವಿದೇಶಿ ಯಾತ್ರಿಕರೂ ಕೂಡ ಬಹು ಹಿಂದೆಯೇ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಈ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದರು. ಇತಿಹಾಸದ ವಿವಿಧ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಗೆ ಧಕ್ಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ತಲೆದೋರಿದ್ದರೂ, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕತಾವಾದದ ಬಿರುಗಾಳಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಮಗ್ರ ಭಾರತದ ಕಲ್ಪನೆ ಇನ್ನೂ ಜ್ವಲಂತವಾಗಿರುವಂತಹುದು. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಭಿನ್ನತೆ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಏಕರೂಪತೆಗಳೆರಡೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತಹ ವಿಶೇಷವಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಭಾರತದ್ದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ, ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವ ಹಾಗೂ ವಿಭಿನ್ನವೂ, ವಿಶೇಷವೂ ಆದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜನರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವುದೇ ಭಿನ್ನತೆ ಹಾಗೂ ವೈವಿಧ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುವಂತಹುದು ಬಹುಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪುಗಳೆಂದರೆ ಹಿಂದೂಗಳು ಮತ್ತು ಇಸ್ಲಾಂ, ಕ್ರೈಸ್ತ, ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ ಹಾಗೂ ಸಿಖ್ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು. ಹಿಂದೂಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಗುಂಪುಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರೂ ಭಾರತದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 7.5ರಷ್ಟು ಇದ್ದಾರೆ. ಹಲವು ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ, ಇತರರು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಅನೇಕ ಆಚರಣೆ ಹಾಗೂ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾರತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪಿನಲ್ಲೂ ಒಳಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ಶೈವ ಪಂಥೀಯರು (ಶಿವನ ಆರಾಧಕರು), ವೈಷ್ಣವರು (ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಅವನ ಅವತಾರಗಳ ಆರಾಧಕರು) ಹಾಗೂ ಸ್ಮಾರ್ತರು (ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಆದಿಶಕ್ತಿಯ ಆರಾಧಕರು) ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಮುಖ ಉಪಪಂಗಡಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಬಹುದು. ಅಂತೆಯೇ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ಸುನ್ನಿ ಮತ್ತು ಶಿಯಾಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಉಪಪಂಗಡಗಳಾಗಿಯೂ, ಕ್ರೈಸ್ತ

ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೊಲಿಕ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಟಸ್ಟೆಂಟ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಉಪಪಂಗಡಗಳಾಗಿಯೂ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು.

ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಕ್ರೈಸ್ತ ಹಾಗೂ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರು ಇತರ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ನಂತರವೂ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಹೊಸ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದುವರೆಯುವುದು ಸರ್ವೇ ಸಾಮಾನ್ಯ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸದೆ ಇರುವುದು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆಸನಗಳನ್ನು ಕಾದಿರಿಸುವುದು-ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಎಷ್ಟಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ.

ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಉಗಮ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವವಾದ ಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಸಮಾನತೆ ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ ಭಾರತದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಜಗತ್ತಿನ ಇತರ ಹಲವು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಕ ಪ್ರಚಾರ ಹಾಗೂ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಿತು.

ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಸುಧಾರಣಾ ಹಾಗೂ ಸಮಾನತಾ ತತ್ವಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿ ಡಾ. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರು ಈ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು. ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದಲ್ಲೂ ಹೀನಯಾನ ಮತ್ತು ಮಹಾಯಾನ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ತಾತ್ವಿಕ ಪರಂಪರೆಗಳಿವೆ.

ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಭಾರತದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಉತ್ತರ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತಗಳೆರಡಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಜೈನರಲ್ಲಿ ದಿಗಂಬರ ಮತ್ತು ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಉಪಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಜೈನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತವಾದ ವರ್ಗವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಒಂದು ವರ್ಗದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂಚಲನೆಯೂ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಜೈನ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯಾಗಲಿ, ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ನಿರ್ಬಂಧನೆಗಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ,

ಅರವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಜಾತಿಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪು ಪಾರ್ಸಿಗಳು. ಪಾರ್ಸಿಗಳು ಭಾರತದ ಆರ್ಥಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಹತ್ತರವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಈ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದರೂ ಭಾರತದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪಾರ್ಸಿಗಳು ನೀಡಿರುವ ಕೊಡುಗೆ ಅಪಾರ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಹೇಗೆ ಬಹು ಧಾರ್ಮಿಕವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬಹು ಭಾಷೀಯವೂ ಆಗಿದೆ. 1956ರ ಮೊದಲು, ಎಂದರೆ, ಭಾಷಾವಾರು ರಾಜ್ಯಗಳ ಪುನರ್ವಿಂಗಡನೆಗೆ ಮುನ್ನ ಒಂದೇ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಜನರು ಹಲವಾರು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕನ್ನಡಿಗರು ಮದ್ರಾಸು ಪ್ರಾಂತ್ಯ, ಹೈದರಾಬಾದು - ಕರ್ನಾಟಕ, ಮುಂಬಯಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಆ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು 1956ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದಾಗ ಈ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಭಾರತೀಯ ಸಂವಿಧಾನವು 18 ಅಧಿಕೃತ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದರೂ ದೇಶದಲ್ಲಿ 1652 ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಷೆಗಳು ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಒಂದೇ ರಾಜ್ಯದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಭಿನ್ನವಾದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವುದನ್ನು ಕೂಡ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾರತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೂ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವ ಜನರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಭಾಷಾ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಷಾ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ದೇಶದ ಸಂವಿಧಾನ ಅವರಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷವಾದ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ನೀಡಿದೆ.

ಬಹುಭಾಷೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಗಲಭೆ ಹಾಗೂ ಸಂದಿಗ್ಧತೆಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಾಷೆಯ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಪರಿಹಾರ ದೊರೆತಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಎಷ್ಟು ಜಟಿಲವಾದದ್ದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಭಾಷಾ ಸಮಸ್ಯೆಯೆಂದರೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಾಧ್ಯಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಮಾತೃಭಾಷೆ ಹಾಗೂ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಾಧ್ಯಮಗಳೆರಡೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದಾಗ ಕಲಿಕಾ ಹಾಗೂ ಗ್ರಹಿಕಾಶಕ್ತಿಗಳು ಕುಂಠಿತವಾಗಬಹುದು. ಆಂಗ್ಲ ಭಾಷಾ ಮಾಧ್ಯಮ ಶಾಲೆಗಳು ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿದ್ದು ಈ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆಯಲು ತೀವ್ರ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಇಂದಿಗೂ ಇದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಬಹುತೇಕ

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಆಂಗ್ಲ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ಉನ್ನತ ಹಾಗೂ ಹಲವು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಿಪರ ಶಿಕ್ಷಣದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ನಗರಪ್ರದೇಶಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಯೇ ಸ್ತರವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆಗಾಗ್ಗೆ ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಸಂಬಂಧಿ ಗಲಭೆಗಳೂ, ಘರ್ಷಣೆಗಳೂ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಆಸ್ತಿಯ ಹಾನಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವ ಜನರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನೂ, ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾಧಾನವಾಗುವಂಥ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಗೆಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಷೆ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಜ್ವಲಂತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ವಿಭಿನ್ನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು. ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳು ಬಂದು ಹೋಗಿದ್ದರೂ, ಅನೇಕ ರಾಜಕೀಯ ಆಕ್ರಮಣಗಳು ನಡೆದುಹೋಗಿದ್ದರೂ ಆಯಾಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹೊಸಹೊಸ ಧರ್ಮಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಜನಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆದು, ದೇಶದ ಏಕತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವುದರ ಜೊತೆಜೊತೆಗೆ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಆಂದೋಲನ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಭಾವನೆಗಳ ಮೊರೆಹೊಕ್ಕಿದ್ದನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು.

ಇದುವರೆವಿಗೂ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈವಿಧ್ಯದ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಮೂಲಗಳಾವುವೆಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿದ್ದು ಇವುಗಳು ಧರ್ಮ, ಭಾಷೆ, ಕಾಲ ಹಾಗೂ ದೇಶದ ಪರಿಮಿತಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಂತಿವೆ. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿಲ್ಲವಾದರೂ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ವೈವಿಧ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಈ ಕೆಲವು ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಕರೂಪತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ನಾವು ಹಿಂದೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ.

ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥವರು. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿದ್ದು ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವ

ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಅದರ ಪ್ರಭಾವ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಸ್ಲಾಂ ಹಾಗೂ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮವೂ ಈ ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಗಳು ಹಾಗೂ ಆಚರಣೆಗಳು ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿ ವರ್ಗದ ಮೂಲಕ ಜನರಿಗೆ ತಲುಪುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮದ ಮೂಲ ರೂಪ ಏನೆಂಬುದು ಬಹುತೇಕ ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅನೇಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಶತಮಾನಗಳ ನಂತರವೂ ಜನತೆಯ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಹಿಡಿತವನ್ನು ಸಡಿಲಗೊಳಿಸಿಲ್ಲ. ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಇಂದಿಗೂ ಹಲವು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿರಂತರತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ.

ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜ ಶ್ರೇಣೀಕೃತವಾದುದು. ಹಿಂದೂಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರೆಂದು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲ ಹಿಂದೂಗಳೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಏಣಿ-ಶ್ರೇಣಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಏಕಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜಾತಿ ಆತನ/ಆಕೆಯ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹುದು. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆತನ/ಆಕೆಯ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದಲ್ಲದೆ ಅವರವರ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹರಡಿದೆ. ದೇಶದ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ-ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುವ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಸ್ತ್ರವಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಜಾತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಕೇವಲ ಹಿಂದೂಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಜಾತಿಯ ಸ್ಥಾನ, ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೊರಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಹಿಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು, ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದಂಥ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧತೆ, ಹಬ್ಬಗಳ ಆಚರಣೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಗಳು ಹಾಗೂ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ, ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡುವುದು- ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಹತ್ತು ಹಲವಾರು ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಏಕರೂಪತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾರತದಂಥ ಬಹುಧರ್ಮ, ಬಹುಭಾಷಾ ಹಾಗೂ ಬಹುಜಾತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ 'ಐಕ್ಯತೆ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾದ ಗುರಿಯಲ್ಲ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ದೇಶದ ಜನತೆ ಸಾರಿದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಮರದಲ್ಲಿ ಸಂಕುಚಿತ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದ್ದರೂ, ಸ್ವತಂತ್ರ ಬರುವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದೇಶದ ವಿಭಜನೆಯಾದದ್ದು ಹಾಗೂ ಅದರ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಇಂದಿಗೂ ದೇಶದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹಾಗೂ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಜಾತಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕತಾವಾದದ ಬಿರುಗಾಳಿ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಅಂತಃಸತ್ವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ಸವಾಲಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - 1
ಭಾರತದ ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪುಗಳು

ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪು	ಜನಸಂಖ್ಯೆ	ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾವಾರು
ಹಿಂದೂಗಳು	549,779,481	82.64
ಮುಸಲ್ಮಾನರು	75,512,439	11.35
ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು	16,165,447	2.43
ಸಿಖ್ಖರು	13,078,146	1.96
ಬೌದ್ಧರು	4,719,796	0.71
ಜೈನರು	3,206,038	0.48
ಇತರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರು	2,766,285	0.42
ತಮ್ಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸದೆ ಇರುವವರು	60,217	0.01

ಮೂಲ : 1981ರ ಜನಗಣತಿ.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಎರಡು
ಭಾರತೀಯ ಸಂವಿಧಾನದಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಭಾಷೆಗಳು

1. ಅಸ್ಸಾಮಿ
2. ಬಂಗಾಳಿ
3. ಗುಜರಾತಿ
4. ಹಿಂದಿ
5. ಕನ್ನಡ
6. ಕಾಶ್ಮೀರಿ
7. ಮಲಯಾಳಂ
8. ಮರಾಠಿ
9. ಒರಿಯಾ
10. ಪಂಜಾಬಿ
11. ಸಂಸ್ಕೃತ
12. ತಮಿಳು
13. ತೆಲುಗು
14. ಉರ್ದು
15. ಸಿಂಧಿ
16. ಕೊಂಕಣಿ
17. ಮಣಿಪುರಿ
18. ನೇಪಾಳಿ

ಮೂಲ : ಮನೋರಮಾ ಇಯರ್ ಬುಕ್, 1993, ಪುಟ 414

೩. ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ವಿಭಜಿತ ಸಮಾಜ. ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಶ್ರೇಣೀಕೃತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಜನತೆ ವಿವಿಧ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ತರವಿನ್ಯಾಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತರವಿನ್ಯಾಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೂಲಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆಯಾದರೂ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಜಾತಿ-ಜಾತಿಗಳ ನಡುವೆ, ವರ್ಗ-ವರ್ಗಗಳ ನಡುವೆ ವಿಭಜನೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ತರ ವಿನ್ಯಾಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಒದಗಿಬಂದಿರುವ ಮತ್ತು ನೀಡಲಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ ಆತನ/ಆಕೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂತಸ್ತು, ಪಾತ್ರ, ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಅನುಕೂಲಗಳು ಅಥವಾ ಅವರು ಅನುಭವಿಸುವ ಅನಾನುಕೂಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮ, ಜಾತಿ, ಕುಲ, ಭಾಷೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಜಾತಿ ಅಧಾರಿತ ಸ್ತರವಿನ್ಯಾಸ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತಹುದು. ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತದೆ. ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವಲ್ಲೂ, ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ಧಾರಕ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಅಂತರ ಜಾತೀಯ ವಿವಾಹಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹಿಂದಿಗಿಂತ ಇಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿವಾಹಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಸ್ವಜಾತಿಯಲ್ಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಸ್ವಜಾತೀಯನ/ಳನ್ನೂ, ಭಿನ್ನಗೋತ್ರೀಯನ/ಳನ್ನೂ ವಿವಾಹವಾಗುವಂತಹುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. ಗೋತ್ರ ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಒಬ್ಬನೇ ಪೂರ್ವಜನಿಂದ ತಮ್ಮ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪೂರ್ವಜ ಋಷಿ ಅಥವಾ ಪುರಾಣಪುರುಷನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಮೂಲವೆಂದರೆ 'ಕುಲ'. ಕುಲ ಎಂದರೆ ಪೀಳಿಗೆ ಅಥವಾ ವಂಶ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಐದಾರು ತಲೆಮಾರುಗಳ ಹಿಂದಿನವರೆಗೂ ಕುಲದ ಮೂಲವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಗೋತ್ರ, ಕುಲ ಮುಂತಾದುವು ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ

ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನೂ, ಅದರ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ವಿಷದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದಂತಹುದು. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಜಾತಿ' ಮತ್ತು 'ವರ್ಣ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಪದಗಳಂತೆ ಬಳಸುವುದುಂಟು. ಆದರೆ ಇವೆರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಮುನ್ನ ವರ್ಣ ಎನ್ನುವ ಪದದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ಹಾಗೂ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಗಳೆರಡರ ಅಗತ್ಯವೂ ಇದೆ.

ವರ್ಣ

ವರ್ಣ ಎನ್ನುವುದು ಹಿಂದೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಯ ಒಂದು ಪರಾಮರ್ಶಕ ವಿಂಗಡನೆಯಷ್ಟೆ. ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಹಾಗೂ ವೈಶ್ಯರನ್ನು 'ದ್ವಿಜ'ರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಜ ಎಂದರೆ ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿಗೆ ಜನಿಸಿದವನು ಎಂದರ್ಥ. ದ್ವಿಜರು ಪ್ರೌಢದೆಸೆಯ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ನಂತರ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಜನ್ಮ ತಾಳುತ್ತಾರೆ. ವರ್ಣ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಶೂದ್ರ ವರ್ಣ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಜಾತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರು ಅಶುಚಿ ಹಾಗೂ ಅಪರಿಶುದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಕಸುಬುಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವರು. ಅಶುದ್ಧವೂ, ಅಶುಚಿಯೂ ಆದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಹೊರಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರನ್ನು 'ಅಂತ್ಯಜ' ರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಈ ಜಾತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರು ಸವರ್ಣೀಯರಿಂದ ಭೌತಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ದೂರವಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನ ಅಸ್ಪಶ್ಯತೆಯನ್ನು 17ನೇ ವಿಧಿಯ ಅನ್ವಯ ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರೂ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಇಂದಿಗೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಶಿಸಿಹೋಗಿಲ್ಲ. ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರ ವರದಿಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿವೆ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದು ದಲಿತರು ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಇವರನ್ನು 'ಹರಿಜನ' ರೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದರು.

ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂದಿಗ್ಧಗಳೂ, ಸಂಕೀರ್ಣತೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಹಿಂದೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ತರಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಅಸಫಲವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಒಳಗೆ ಇರುವಂಥ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳು ವರ್ಣ ವಿಂಗಡನೆಯ ಪರಿಧಿಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ವರ್ಣ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬಳಸುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಇಡೀ ಭಾರತ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥ ವರ್ಣ ವಿಂಗಡನೆಯನ್ನು ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೇರಳದ ನಾಯರ್‌ಗಳನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಶೂದ್ರರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೋ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ವರ್ಣ ಆಧಾರಿತ ಶ್ರೇಣಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವರ್ಣಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಧಾರವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಲೆತ್ನಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ.

ಜಾತಿ ಪದ್ಧತಿಯ ಉಗಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಉದಹರಿಸುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಉಗಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ವರ್ಣಗಳ ಉಗಮ ದೈವಿಕವಾದುದು ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇಂದಿಗೂ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದ ಪುರುಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಚಾತುರ್ವರ್ಣಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದುವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮುಖದಿಂದಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಭುಜಗಳಿಂದಲೂ, ವೈಶ್ಯರು ತೊಡೆಗಳಿಂದಲೂ, ಶೂದ್ರರು ಪಾದಗಳಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದರು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ದೇಹದ ವಿಭಿನ್ನ ಭಾಗಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ತಲೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪಾದಗಳವರೆಗೆ, ಎಂದರೆ, ಅವರೋಹ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳ ಉಗಮವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇಹದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಅಥವಾ ಬಾಯಿ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಗೆ ಭುಜಗಳು, ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೊಡೆಗಳು ಹಾಗೂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಈ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಉಗಮವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ವರ್ಣಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿ ವರ್ಣದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಆ ವರ್ಣದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಣಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕಾರ್ಯ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವುದು, ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಮುಂತಾದ

ಕಾರ್ಯಗಳು ಎರಡನೆಯ ಸ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳು. ಮೂರನೆಯ ಸ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದ ವೈಶ್ಯರು ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಸಾಯ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವವರು. ವರ್ಣ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಶೂದ್ರರು ತಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಹಾಗೂ ಕುಶಲ ಕಸುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಪರಿಣತಿಯಿಂದ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವರು. ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಗಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು.

ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಹದ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾದ ಮುಖ, ಭುಜ, ತೊಡೆ ಹಾಗೂ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿವೆಯೇ ಹೊರತು, ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು ಕೂಡ ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾದ ಒಂದೇ ದೇಹದ ಅಂಗಗಳು. ಈ ಅಂಗಗಳು ಭಿನ್ನವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳ ನಡುವಣ ಭಿನ್ನತೆ ಅಥವಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಪುರುಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ.

ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ 'ತ್ರಿಗುಣ' ಸಿದ್ಧಾಂತ ವರ್ಣದ ದೈವೀಕ ಉಗಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅನ್ವಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರಮುಖ ಗುಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಜಸ, ಮತ್ತು ತಮಸ. ಸಾತ್ವಿಕರು ಎಂದರೆ ಸತ್ಯಸಂಧತೆ, ಉದಾತ್ತ ಧ್ಯೇಯಗಳು, ಒಳ್ಳೆಯತನ ಮತ್ತು ವಿವೇಚನೆ- ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರು ಎಂಧರ್ಥ. ರಜಸಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರಲ್ಲಿ ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಜೀವನ, ಶೌರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಭಾವೋದ್ರೇಕ, ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ತಮಸ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರು ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವರೂ, ಒರಟರೂ, ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೂ, ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರು ರಾಜಸ ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಶೂದ್ರ ವರ್ಣದವರು ತಮಸ ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಪಡೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ವರ್ಣ ಹಾಗೂ ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಪರಾಮರ್ಶೆಯಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ, ಒಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ಗುಣವಿರುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ ಎನ್ನುವುದು ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮನೋಭಾವ, ಸಾಮಾಜೀಕರಣದ ವಿಧಾನ ಹಾಗೂ ಆತನಿಗೆ/ಆಕೆಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ಜೀವನಾವಕಾಶಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ವರ್ಣ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ,

ಅವರ ಉದ್ಯೋಗ ಎಲ್ಲ ಉದ್ಯೋಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅವರ ಗುಣವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದು ಆ ಭಾವನೆ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿತ್ತಷ್ಟೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಚಾತುವರ್ಣಗಳು ದೈವ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದರೂ ಕೂಡ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಯಾವ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗುವುದು ಆತನ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲ್ಲದೆ, ಅವನ ಗುಣ, ಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ಮನೋಧರ್ಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥ ಬರುವಂಥ ಶ್ಲೋಕವಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು.

ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನೂ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನೂ, ಜನಾಂಗೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಅಥವಾ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೂ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ, ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ವರ್ಣ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಆದರೆ ಈ ವಿವರಣೆಯೂ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜ ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವ ಮುನ್ನ ಆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದಂಥ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಶಿಸಿಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೊಡನೆ ಆರ್ಯಪೂರ್ವ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಿಳಿತವಾದಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆ, ಅನೇಕ ಆಚರಣೆಗಳು, ನಂಬಿಕೆಗಳು ಹಾಗೂ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಹೊಸ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದುವರೆದವು. ಹಲವು ಹೊಸ ಹಾಗೂ ಹಲವು ಹಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸೇರಿ ಹೊಸ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಈಗಾಗಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಉದ್ಯೋಗ ಗುಂಪುಗಳು ಹೊಸ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರಿಕ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದವು.

ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಉಗಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಪ್ರಮುಖ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಂದಿಗ್ಧತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. 'ವರ್ಣ' ಎನ್ನುವುದು 'ಜಾತಿ' ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ಸಮಾನಾರ್ಥವಾದುದಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ವಿಷಯ. ವರ್ಣಗಳು ನಾಲ್ಕಾದರೆ, ಜಾತಿಗಳು ಸಾವಿರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಜಾತಿಗಳ ವಿಭಜನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಭಿನ್ನತೆಗಳಿವೆ. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಪಜಾತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ವರ್ಣಸಿದ್ಧಾಂತ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ಪದದ ಅರ್ಥ, ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹಾಗೂ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅದರ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.

ಜಾತಿ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜವನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿರುವ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದದ್ದು. ಭಾರತದ ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕೀರ್ಣವೂ, ಕಠಿಣವೂ ಆಗಿದ್ದು ಕೇವಲ ಹಿಂದೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇಡೀ ದೇಶದ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ-ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದೆ.

ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹಿಂದೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಗೋಚರವಾದ ವಿಭಜನಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ. ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜಾತಿ ಆತನ/ಆಕೆಯ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹುದು. ಜಾತಿ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಶ್ರೇಣಿಕೃತವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಒಂದು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಪಜಾತಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಬದಲಿಸಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ಒಂದು ಸ್ಥಾನ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜನನದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮರಣವನ್ನಪ್ಪುವವರೆಗೂ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಹಿಂದೂಗಳು ಇಸ್ಲಾಂ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ನಂತರವೂ ಅವರ ಮೂಲ ಜಾತಿಯ ಸ್ಥಾನ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಚಲನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹುಟ್ಟು ಎನ್ನುವುದು ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶವಾಗಿದ್ದು ಇಂದಿಗೂ ಜೀವನಾವಕಾಶಗಳು, ಉದ್ಯೋಗದ ಆಯ್ಕೆ, ಶಿಕ್ಷಣ ಮಟ್ಟ,ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿ ಇವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಭಾವಿಸುವ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಜಾತಿಯ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ:

1. ಜಾತಿ ಎನ್ನುವುದು ಶ್ರೇಣೀಕೃತವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.
2. ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಜಾತಿ (ಒಳವಿವಾಹ) ವಿವಾಹಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.
3. ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜಾತಿ ಆತನ/ಆಕೆಯ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ.
4. ಶುದ್ಧತೆ ಹಾಗೂ ಅಪರಿಶುದ್ಧತೆ ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು ಜಾತಿಗಳ ನಡುವಣ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಪ್ರಮುಖಾಂಶ ಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.
5. ಯಾವುದೇ ಜಾತಿಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದಂಥ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದು ಆ ಜಾತಿಯ ಸದಸ್ಯರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏಕರೂಪವಾದ

ಧಾರ್ಮಿಕ ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು, ನಿಯಮಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

6. ಶ್ರೇಣಿಕೃತವಾದ ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚಲನೆಯು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.
7. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತನ್ನ ಜಾತಿಯನ್ನು ಬದಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.
8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸದಸ್ಯರು ಯಾವ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು, ಅದರಲ್ಲೂ ಕಚ್ಚಾ ಆಹಾರವನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಪಕ್ಕಾ ಆಹಾರವನ್ನು ಯಾವ-ಯಾವ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು ಮತ್ತು ಯಾವ-ಯಾವ ಜಾತಿಗಳೊಡನೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ನಿಯಮಗಳಿವೆ.
9. ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಹೋಗಿರುವ ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಸದಸ್ಯರಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಹಾಗೂ ಉಂಟಾಗುವ ಕಲಹಗಳನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಲು ಅಥವಾ ತಲೆ ಎತ್ತುವ ಜಾತಿವಿರೋಧಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ತಮ್ಮದೇ ಆದಂಥ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಯಂತ್ರಣಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವಂಥ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಹಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿನ ಸಡಿಲತೆಯನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಉದಾಹರಣೆ ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಉಪಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಕೆಳಸ್ತರದ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅನೇಕರನ್ನು ತಮ್ಮ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕವೂ, ಮೇಲ್ಜಾತಿಯ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕವೂ ಅವರಿಗೆ ಮೇಲ್ಜಾತಿಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಇನ್ನೂ ಹಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಜಾತಿ ಎನ್ನುವುದು ಒಳವಿವಾಹದ ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಂಥ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದರೂ ಹಲವೆಡೆ ಭಿನ್ನ ಜಾತಿಯ ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದುಂಟು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಹಲವು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಜಾತಿಯಿಂದ ವಿವಾಹವಾಗಿ ಬಂದಂಥ ಪುರುಷ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅಂತಹ ವಿವಾಹಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಮಾನ್ಯತೆ ನೀಡುವುದುಂಟು. ಮೇಲ್‌ಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ

ಜಾತಿಗಿಂತ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ.

ವಿವಿಧ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯೇ ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಶೂದ್ರ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ನೀಡಿರುವ ಸ್ಥಾನ ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಯೆಂಬ ಭಾವನೆ ಇದ್ದು ಉಪನಯನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಆ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪೈಪೋಟಿ ಇರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು.

ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಅಂತರಗಳು ಒಂದು ಜಾತಿಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತಿಗೂ ನಡುವೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಸದಸ್ಯರ ನಡುವೆಯೂ ಇರಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹಲವು ಜಾತಿಗಳೂ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು. ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ 'ಮಾಲ' ಎಂಬ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸದಸ್ಯರು ತಮ್ಮನ್ನು 'ಮಾದಿಗ' ಎಂಬ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ಮಹರ್' ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು 'ಮಾಂಗ್', 'ಧೆಡ್' ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸದಸ್ಯರಿಗಿಂತ ತಾವು ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತದ ವಿವಿಧ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯ ಒಳಗೆಯೇ ಶ್ರೇಣೀಕೃತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕಂಡುಬರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. 'ಮಾರ್ಕ' ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು, ಅವರೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸದೆ ಇರುವುದು, ಅವರಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ಇರುವುದು ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಒಂದೇ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಭೇದ-ಭಾವಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರೂ ಏಕಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇರಬಹುದು ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಗೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೂ ಜಾತಿಗೂ ನಡುವೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಹೇಗೆ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಉದ್ಯೋಗಗಳಿಗೂ ಒಂದು ಉದ್ಯೋಗ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್‌ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳು ಅನುಸರಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗಗಳಿಗೂ ಆ ಜಾತಿಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನಂತರದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಾಠಿನ್ಯತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ ನಿಜ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣವೆಂದರೆ ಮೇಲ್ಮುಖ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಲನೆಗೆ ಅವಕಾಶಗಳು ಹೆಚ್ಚಿರುವುದು. ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮಾನತೆಯ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ, ಆ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಅವಕಾಶಗಳಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗಿದ್ದ ಅನೇಕ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂವಿಧಾನದ ಮೂಲಕ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದ ಅನೇಕ ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರು ಉದ್ಯೋಗ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಫಲರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ, ಕೃಷಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಜನತೆಗೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಒದಗಿ ಬಂದಿರುವ ಅನಾನುಕೂಲಗಳನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಇಂದಿಗೂ ಕೆಳಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳು ಉದ್ಯೋಗ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಮಂದಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಂದರೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲೇ ತೊಡಗಬೇಕು ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲ. ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಾವಲಂಬನೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವಿಷವರ್ತುಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಳಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳ ಅನೇಕ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಚಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಡತನ, ನಿರುದ್ಯೋಗ ಅಥವಾ ಅರೆ ಉದ್ಯೋಗ, ಅನಕ್ಷರತೆ, ಅಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಅನಾನುಕೂಲಗಳ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳ ಅನೇಕ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಬದಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೂ, ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವೇರ್ಪಡಲು ಒಂದು ಉದ್ಯೋಗ ಅಶುಚಿ ಅಥವಾ ಅಶುದ್ಧ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೋ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು, ಶುದ್ಧವಾದುದು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೋ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಪೌರೋಹಿತ್ಯ, ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ, ಜ್ಞಾನಬೋಧನೆ ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಈ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು, ಬೀದಿ ಗುಡಿಸುವುದು, ಭಂಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದುವು ಅಶುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಜಾತಿಗಳು

ಜಾತಿಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಗಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. 'ಶುದ್ಧ', 'ಅಶುದ್ಧ', 'ಮಡಿ','ಮೈಲಿಗೆ' ಮುಂತಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಜಾತಿಗಳ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಈ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಬದಲಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ಆಚರಣೆಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಜೀವಂತವಾಗಿವೆ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಯ ಅನೇಕ ಸದಸ್ಯರು ಇಂದು ಉದ್ಯೋಗ ಶ್ರೇಣಿಯ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಲ್‌ಸ್ತರಗಳನ್ನೂ ತಲುಪಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳೇನೇ ಇರಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬೀದಿ ಗುಡಿಸುವುದು, ಭಂಗಿ ಕೆಲಸ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದಿಲ್ಲ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೂ, ಆತನ ಜಾತಿಗೂ ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಸಂಬಂಧವಿರಲೇಬೇಕೆಂಬ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಜಾತಿಪೂರ್ವ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮವು ಎಂತಹುದೇ ಆಗಿರಲಿ, ಅದೊಂದು ಯೋಗವೆಂದೇ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕ್ರಮೇಣ ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ್ದು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಜಾತಿಯವರು ತಮ್ಮ ಸೊತ್ತಾಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಜಾತಿಯವರು ತೊಡಗಬಾರದೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನು ಹೇರಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಗೂ ಇತರರ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳು ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಉದ್ಯೋಗಗಳ ನಡುವೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವು.

ಆಹಾರವೂ ಕೂಡ ಜಾತಿಗಳ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶ. ಆಹಾರ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಠಿನ ನಿಯಮಗಳು ಇಂದು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಡಿಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧ ಕುಟುಂಬಗಳು ಆಹಾರಸಂಬಂಧಿ ನಿರ್ಬಂಧಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳು ಇತರ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿರ್ಬಂಧಗಳು ಆ ಜಾತಿಗಳ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥನೀಯ ಎಂಬುದು ಆ ಜಾತಿಗಳ ವಾದ. ಆಹಾರವನ್ನು 'ಪಕ್ಕಾ ಆಹಾರ' ಮತ್ತು 'ಕಚ್ಚಾ ಆಹಾರ' ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದೆ. ಯಾರು ಯಾರಿಂದ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕಠಿಣವಾದ ನಿಯಮಗಳಿವೆ. ಕಚ್ಚಾ ಆಹಾರ ಎಂದರೆ ನೀರಿನಿಂದ ಬೇಯಿಸಿದ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಪಕ್ಕಾ ಆಹಾರ ಎಂದರೆ ತುಪ್ಪ, ಬೆಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಕಚ್ಚಾ ಆಹಾರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಾದರೆ ಪಕ್ಕಾ ಆಹಾರದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಈ

ನಿರ್ಬಂಧವಿರಲಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಪರಿಶುದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಜಾತಿಗಳು ಪಕ್ಕಾ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೂಡ ಅಶುದ್ಧವಾದ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪರಿಧಿಯೊಳಗೆ ಬರುವ ಯಾವುದೇ ಜಾತಿಯೂ ಕೂಡ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಪಕ್ಕಾ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಹಾರದ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿರ್ಬಂಧಗಳು ಇಂದು ಸಡಿಲಗೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ. ಹೋಟೆಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಹಾರವನ್ನೂ ಭೋಜನವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿರುವಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಠಿನ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಗರಗಳಲ್ಲಂತೂ ಜಾತಿಸಂಬಂಧಿ ನಿರ್ಬಂಧಗಳನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ. ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೋ, ಸ್ವತಃ ಇಂತಹ ಅರ್ಥಹೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಿಂದಲೋ, ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ತಾವು ನೀಡುವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯದಿಂದಲೋ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲೂ ಹಲವಾರು ಮಂದಿ ಸಂಕುಚಿತ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಂದಿಗೂ ಆಹಾರಸಂಬಂಧಿ ನಿರ್ಬಂಧಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರು ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ.

ಆಹಾರವನ್ನು ಕೂಡ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸಿಕ ಮತ್ತು ತಾಮಸಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಯಾವ ಬಗೆಯ ಆಹಾರವನ್ನು ಯಾರು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೋ, ಆ ಆಹಾರದಲ್ಲಿನ ಗುಣಗಳು ಅವರ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳು, ಜೀವನಶೈಲಿಯನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಆಹಾರ (ಹಣ್ಣು, ಹಾಲು, ಗೆಡ್ಡಗೆಣಸುಗಳು) ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳು ಶುದ್ಧವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಬೆಳೆಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿತ್ತು. ವೈಶ್ಯರೂ ಕೂಡ ಸಾತ್ವಿಕ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ರಾಜಸಿಕ ಮತ್ತು ತಾಮಸಿಕ ಆಹಾರಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಸಿಕ ಹಾಗೂ ತಾಮಸಿಕ ಆಹಾರಗಳ ಗುರುತಿಸುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಿನ್ನತೆಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಹಾರದ ಬಗೆಗೂ ಜಾತಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತಾನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಗುಣಗಳು ಅಥವಾ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಪತಾಂಜಲಿಯ ಯೋಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಹಾರಸಂಬಂಧಿ ನಿಯಮಗಳು ಕೂಡ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅನುಸರಣೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಮಾಂಸಾಹಾರದ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ದೇಶದ ವಿವಿಧೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ

ಕಂಡುಬರುವ ಭಿನ್ನತೆಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಬಹುದು. ಮಾಂಸಾಹಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವರ್ಜ್ಯವೆಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಭಾವನೆ. ಆದರೆ ಕಾಶ್ಮೀರಿ ಪಂಡಿತರೂ, ಸಾರಸ್ವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ, ಬಂಗಾಳ ಮತ್ತು ಒರಿಸ್ಸಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮೀನು ಮತ್ತು ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೆಡೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಮಾಂಸಾಹಾರ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ವರ್ಜ್ಯವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಪರಾಮರ್ಶೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಆಹಾರದ ಸೇವನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಭಿನ್ನತೆಗಳೂ, ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳೂ ಕಂಡು ಬರುವುದುಂಟು. ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಂತೂ ಮಾಂಸಾಹಾರದ ಸೇವನೆ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಮಾಂಸಾಹಾರಿ ಜಾತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಶಾಖಾಹಾರಿ ಜಾತಿಗಳು ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು ಅಷ್ಟೊಂದು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಾತಿ-ಜಾತಿಗಳ ನಡುವೆ ಕೇವಲ ಆಹಾರದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಭೌತಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿಯೂ ಅಂತರವಿತ್ತು. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇಂದಿಗೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋಗಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸದಸ್ಯರಿಗೆಂದೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳು ನಿಗದಿತವಾಗಿದ್ದು ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆ ಜಾತಿಯ ಸದಸ್ಯರು ವಾಸವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂದಿಗೂ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೂ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ಹರಿಜನಕೇರಿಗಳು ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲ ಕೇಳಿದ್ದೀವಿ. ಈ ರೀತಿ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದರೆ ಪರಿಶುದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಜಾತಿಗಳಿಗೂ ಅಶುದ್ಧವಾದ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಜಾತಿಗಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಯಾವುದೇ ಸಂಪರ್ಕವಿರಬಾರದೆಂಬುದು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ 'ಭೌತಿಕ ದೂರ' ದ ಆಚರಣೆ ಪರಮಾವಧಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತ್ತು. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದವರನ್ನು ನೋಡುವುದೂ ಕೂಡ ಮೈಲಿಗೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳವರು ಅವರ ನೆರಳೂ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬೀಳಬಾರದೆಂದು ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ತಿಯನ್ ಜಾತಿಯವರು ನಂಬೂದಿರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಮೂವತ್ತಾರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ದೂರವನ್ನೂ, ಪುಲಿಯನ್ ಜಾತಿಯವರು ತೊಂಬತ್ತಾರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ದೂರವನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯ ಜಾತಿಗಳವರಿಗೆ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ನಿಗದಿ ಪಡಿಸುವುದು, ಹೋಟೆಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆಂದೇ ಬೇರೆ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮೀಸಲಿಡುವುದು, ತಾವು ಟೀ ಅಥವಾ ಕಾಫಿ ಕುಡಿದ ಲೋಟಗಳನ್ನು ತಾವೇ ತೊಳೆದಿಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು, ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದು - ಇವೇ

ಮುಂತಾದ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ತೀವ್ರತೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಜಾತಿಯ ಹಿಡಿತ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾನೂನುಬಾಹಿರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದರೂ ಇಂದಿಗೂ ಈ ಅಮಾನುಷ ಪದ್ಧತಿಯ ಆಚರಣೆ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಬೇರೂರಿದ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ನಿರ್ಮೂಲನ ಕಾನೂನಿನಿಂದಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥ ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು ಹಾಗೂ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಗೂ ತನ್ನದೇ ಆದಂಥ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಗೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿರುವ ಪದ್ಧತಿಗಳು, ನಂಬಿಕೆಗಳು ಹಾಗೂ ಆಚರಣೆಗಳು ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಗಳವರೂ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. ವಿಭಿನ್ನ ಜಾತಿಗಳ ಜೀವನ ಶೈಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರಬಹುದಾದಂಥ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಗೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ನಾವು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿನ್ಹೆಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಅನೇಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಥವಾ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು ನಮಗೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒದಗಿ ಬರುವ ಅನುಕೂಲಗಳು ಅಥವಾ ದೊರೆಯದೆಯೇ ಹೋಗಬಹುದಾದಂಥ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಸಂಪತ್ತು, ಅಧಿಕಾರ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಉದ್ಯೋಗ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುವಂತಹ ಅಂಶಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಾದ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬಂದ ನಂತರ ಅನೇಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯ ಹಿಡಿತ ಸಡಿಲವಾಗುತ್ತಿದೆ ನಿಜ. ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ, ಸಂವಿಧಾನದ ಮೂಲಕ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷವಾದ ಅನುಕೂಲಗಳಿಂದಲೂ, ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಒಂದು ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕವಾದ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಾದರೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೀಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜಾತಿಯ ಅನಾನುಕೂಲಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಇಂದು

ಹೊಸ-ಹೊಸ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ, ಹೊಸ-ಹೊಸ ದಿಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಭಾರತದ ರಾಜಕೀಯ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರತೀಕವಾದ ಚುನಾವಣೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಜಾತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ. ಅಭ್ಯರ್ಥಿಗಳ ಆಯ್ಕೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮತದಾನದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗುವವರೆಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಂತದಲ್ಲೂ ಜಾತಿಯ ಕೈವಾಡ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯಗಳೂ, ಕಲಹಗಳೂ ಚುನಾವಣೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಚುನಾವಣೆಗಳು ನಡೆದು ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲಗಳು ರಚನೆಯಾದ ಮೇಲೂ ಜಾತಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು ಬಿಗಡಾಯಿಸುತ್ತವೆ. ತಮ್ಮ ಜಾತಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ದೊರೆತಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಸಮಾಧಾನ ಹೆಡೆಯೆತ್ತಿ ಭಿನ್ನಮತೀಯರು ಸಕ್ರಿಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಒಡಕುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ರಾಜಕೀಯ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಜಾತಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ವಿವಿಧ ರಂಗುಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಜಾತಿ ಸಂಘಟನೆಗಳು ನಗರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಲೆಯೆತ್ತುತ್ತಿದ್ದು ಜಾತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಜನತೆ ಸಂಘಟಿತರಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಎಡೆ ಮಾಡುವಂಥ ಒಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಘಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾವಂತರೂ, ಬಿಳಿಯುಡುಗೆ-ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವರೂ, ಸಮಾಜದ ಮುಂದಾಳತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಗಳಾಗಬಲ್ಲಂಥವರೂ ಸೇರುತ್ತಿರುವುದು ನಮ್ಮ ಸಮಾಜ ಎತ್ತಕಡೆ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶಿಯಾಗಿದೆ. ಒಂದೆಡೆ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಇಳಿಮುಖವಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ನಾವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಅದರ ಹಿಡಿತ ಬಿಗಿಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜದ ವಿರೋಧಾಭಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಜಾತಿ ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ?

ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಸ್ತರವಿನ್ಯಾಸ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಅಥವಾ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳ ಮೇಲೂ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದೆಯೇ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಮಹತ್ವವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಮರಲ್ಲಿ ಜಾತಿಗಳು ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಿಭಜನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೂ ಈ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರ ಜಾತಿ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಹೊಸ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇವರು ಯಾವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿರುವ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಆ ಧರ್ಮದಲ್ಲೂ ಸಮಾನ ಸ್ಥಾನ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 60 ರಷ್ಟು ಜನರು ತಾರತಮ್ಯ ನೀತಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಚರ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆಸನಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದು, ಕ್ರೈಸ್ತ ಪಾದ್ರಿಗಳಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಗಳ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು ವಾಸಿಸುವ ಕಾಲೊನಿಗಳಲ್ಲೂ ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರಿಸುವುದು, ಅವರಿಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಮಶಾನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನ. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಅಸಮಾನತೆಯ ವಿಷವರ್ತುಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಮತ್ತೊಂದು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ನಂತರವೂ ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಜಾತಿಯ ಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಡ್ಡಿಗಳು ಬಂದರೆ ಮತಾಂತರದ ಉದ್ದೇಶವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಏಳುತ್ತದೆ.

ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಾಗಲೀ, ಅವರಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾಗಲಿ, ಅವರೊಡನೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಂಥ ಒಂದು ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬದಲಾವಣೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಕ್ರೈಸ್ತಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರಲ್ಲೂ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಬಹಳ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧಗಳೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೇಲ್ಜಾತಿಯಿಂದ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿರುವ ಇತರ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರೊಡನೆ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು 'ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ ಜಾತಿಯನ್ನು ಬಿಡೆ' ಎನ್ನುವ ಮನೋಭಾವಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಮುಸ್ಲಿಮರಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ವಿಭಜನೆಗಳು ಅಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣದೆ ಹೋದರೂ ಎಲ್ಲ ಮುಸ್ಲಿಂರೂ ಒಂದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಯಾರಿಗೂ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಮುಸ್ಲಿಂರಲ್ಲೂ 'ಷರೀಫ್‌ಜಾತ್' (ಮೇಲ್ಜಾತಿಯವರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಉತ್ತಮ ಕುಲದವರು) ಮತ್ತು 'ಐಲಾಫ್‌ಜಾತ್' (ಸಾಮಾನ್ಯರು, ಕೆಳಜಾತಿಯವರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ಎಂಬ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳಿವೆ. ಈ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರು ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವಾಗ, ಭೋಜನಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವಾಗ ಅಥವಾ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ

ಭಾಗವಹಿಸುವಾಗ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನ-ಮಾನಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ಅನೇಕ ಹಿಂದೂಗಳು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಕಸುಬನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೊಘಲರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂರಲ್ಲಿ ಸೈಯಿದ್, ಶೇಕ್, ಮೊಘಲ್ ಮತ್ತು ಪಠಾನ್ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಂಥಗಳಿದ್ದವು. ಇವು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಹಿಂದೂಗಳ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಾಟಿಯಾಗಿದ್ದುವು. ಇಸ್ಲಾಂಗೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ಹಿಂದೂಗಳು ಈ ಪಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದರೊಡನೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಸ್ಲಾಂಗೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರು ತಮ್ಮನ್ನು ಸೈಯಿದ್‌ಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಹಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಜಾತಿವಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಪ್ರಗತಿಪರರಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿವೆ.

ಇನ್ನು ಭಾರತದಲ್ಲೇ ಜನ್ಮ ತಳೆದಂಥ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ, ಜೈನ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಿಖ್ ಧರ್ಮಗಳೂ ಜಾತಿಯ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಪಾರಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಗಳು ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಿಭಜನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೂ, ಜಾತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಆಗಾಗ್ಗೆ ತಲೆ ಎತ್ತುತ್ತಿದೆ. ಸಿಖ್ ಧರ್ಮದಲ್ಲೂ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿವೆ.

ಜಾತಿ ಎನ್ನುವುದು ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಏಡಿಗಂತಿಯಂತಿದೆ. ಒಂದೆಡೆ ಜಾತ್ಯಾತೀತ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪುಷ್ಟೀಕರಣ - ಇವೆರಡೂ ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ದ್ವಂದ್ವ ನೀತಿಗೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಭಾರತದ ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳ ಹಾಗೂ ಬಡವರ ಶೋಷಣೆ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯೆಂಬ ಅಮಾನವೀಯ ಪದ್ಧತಿ ಕಾನೂನಿನ ಕಟ್ಟಲೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ತನ್ನ ಹೇಯವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ನೀಡಿರುವ ಅನೇಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಆ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವರೂ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆ ಹಾಗೂ ಆಚರಣೆಗಳು ಭಯ ಹುಟ್ಟಿಸುವಂಥ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಜಾಲವನ್ನು ಹರಡಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಯಲ್ಲೂ ಪಟ್ಟಭದ್ರ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳ ಕೈವಾಡ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಜಾತಿಯ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಅವರು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜಾತಿಯನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಿಂದ ಕಿತ್ತೊಗೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಮಾತು ಇಂದು ಹಿಂದೆಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿದೆ.

೪. ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು

ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು (Backward Classes) ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿವೆ. ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಭಾರತದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗ ಎನ್ನುವುದು ಸಮರೂಪವಾದ ಒಂದು ಗುಂಪಲ್ಲ. ಮೂರು ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ವಿಸ್ತಾರವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳಂಥ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನಾಗಿ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಮೂರು ಭಾಗಗಳೆಂದರೆ :

(1) ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು

(2) ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಮತ್ತು

(3) ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ರೂಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದರೂ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಿಸಿಲ್ಲ. ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇಡೀ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದಾದಂಥ ಪಟ್ಟಿಯಾಗಲೀ ಇಂದಿಗೂ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದಿರುವ ವರ್ಗಗಳ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣವೇ 'ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು' ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ನೀಡಬಹುದು. ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತರು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು (Scheduled Castes) ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ

ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂವಿಧಾನ ನೀಡದಿದ್ದರೂ ಸಂವಿಧಾನದ 341ನೇ ವಿಧಿಯ ಅನ್ವಯ ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗಳು ಯಾವುದೇ ಜಾತಿ, ಜನಾಂಗ ಅಥವಾ ಬುಡಕಟ್ಟನ್ನು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂವಿಧಾನದಿಂದ ಅಂಗೀಕಾರವನ್ನು ನೀಡಬಹುದು. ದೇಶದ ಶಾಸನಸಭೆಯೂ ಕೂಡ ಕಾನೂನಿನ ಮೂಲಕ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಜಾತಿ, ಜನಾಂಗ ಅಥವಾ ಬುಡಕಟ್ಟನ್ನು ಸೇರಿಸಬಹುದು, ಇಲ್ಲ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಬಹುದು. ಯಾವುದೇ ಒಂದು ನಿಗದಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶಿಷ್ಟಜಾತಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥ ಜಾತಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂಥವು. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಅಂತ್ಯಜ' ಅಥವಾ 'ಹರಿಜನ' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಅಸ್ಪೃಶ್ಯ ಜಾತಿಗಳೆಂದೂ, ಅವರು ಮಾಡುವ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಉದ್ಯೋಗಗಳು ಅಶುಚಿಯಾದುವೆಂದೂ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳವರು ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮಿಂದ ಭೌತಿಕವಾಗಿ, ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ದೂರವಿರಿಸಿದ್ದರು. ಭಾರತದ ವಿವಿಧೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಾಸ್ತವ್ಯ.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆ. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಬಂದು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಒಂದು ಸಂವಿಧಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಹಕ್ಕೆಂದು ನೀಡಿದ ನಂತರವೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಬಹುತೇಕ ಸದಸ್ಯರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಶತಮಾನಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು, ದಶಕಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ ಸಮಾನತಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮೂಲನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದಲೇ ಹೊರಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟು ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೇ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲರೂ ಈ ಸಮಾನತೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಸಮಾನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ನಡೆಯುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನ ಸಾಮಾಜಿಕ - ಆರ್ಥಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಸೌಲಭ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಟ ಅಸಮಾನರ ನಡುವೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಸಂವಿಧಾನದ 15ನೇ ವಿಧಿಯ

ಅನ್ವಯ ಭಾರತದ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಜೆ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಬೇಕಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಎನ್ನುವುದು ಇಂದಿಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ - ಆರ್ಥಿಕ ತಾರತಮ್ಯದ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕುರುಹಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದಿದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೇಶದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಅವರ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿವೆ.

ಸಮಾನತೆಗಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವವರು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೇಲ್ಜಾತಿಯವರು. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಹಿಂದೂಗಳೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯಾತರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ನಿಜ. ಡಾ|| ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರೇ. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅವರನ್ನು ಇತರ ಹಿಂದೂಗಳಿಂದ ದೂರವಿರಿಸಿರುವುದರ ಕಾರಣ, ಇತರ ಧರ್ಮಗಳ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೂ ಹಿಂದೂಗಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಅಂತರಕ್ಕಿಂತ ಇತರ ಹಿಂದೂಗಳಿಗೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಅಂತರ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ.

ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಸಮ ಹಾಗೂ ಸಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಅರಿತೇ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ನೀಡುವ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಸಂವಿಧಾನದ 15ನೇ ವಿಧಿಯ ಅನ್ವಯ ಜಾತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ತಾರತಮ್ಯ ನಿಷೇಧವಾದರೂ, 46ನೇ ವಿಧಿಯ ನಿಯಮಗಳ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜ್ಯವು ದುರ್ಬಲ ವರ್ಗಗಳ, ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷ ಕಾಳಜಿ ವಹಿಸಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. 15 ಮತ್ತು 16ನೇ ವಿಧಿಯ 4ನೇ ಷರತ್ತುಗಳ ಅನ್ವಯ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಹಿಂದುಳಿದಿರುವ ಯಾವುದೇ ವರ್ಗಗಳು ಅಥವಾ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಮತ್ತು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಪ್ರಗತಿಗಾಗಿ ರಾಜ್ಯವು ವಿಶೇಷವಾದ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದು.

ಭಾರತವು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾಗಿರುವಂತಹ ಒಂದು ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೂಲ ಸ್ಥಂಭವೆಂದರೆ

ಚುನಾವಣೆಗಳು. ಜನತೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಚುನಾವಣೆಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಜಾತಿ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ. ಹಣ, ಅಧಿಕಾರ ಹಾಗೂ ಜನ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳು ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಮೇಲುಗೈಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಯಾವುದೇ ಸಂಸ್ಥೆಯಿಂದ ದೂರವಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜಾತಂತ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗ ವಹಿಸಲು ವಿಶೇಷವಾದ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ನೀಡಲೆಂದೇ ಸಂವಿಧಾನದ 330ನೇ ವಿಧಿಯು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗಾಗಿ ಶಾಸಕಾಂಗದಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಘೋಷಿಸಿರುವುದು. ರಾಜ್ಯಗಳ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಮೀಸಲಿಡಬೇಕೆಂದು 332ನೇ ವಿಧಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸಿದೆ. ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರ ದೊರೆಯುವವರೆಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಕಷ್ಟ ಎಂಬುದೇ ರಾಜಕೀಯ ಮೀಸಲಾತಿ ನೀತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಶಿಕ್ಷಣ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನದ ಮೇಲೆ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಆಧುನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆಯೂ ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಿ ಹುದ್ದೆಗಳೂ ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇವರ ಪಾಲಿಗೇ ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದವು. ಸರ್ಕಾರಿ ಸೇವೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ತರುವುದರ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದರೆ ಇದುವರೆವಿಗೂ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗದಿದ್ದಂಥ ವರ್ಗಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆನ್ನುವುದು. ಸಂವಿಧಾನದ 335ನೇ ವಿಧಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪರಿಶಿಷ್ಟಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸೇವೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ನೀಡಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವುದು.

ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಹಾಗೂ ಸೇವೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವಾದ-ವಿವಾದಗಳಿದ್ದವು. 'ಮೀಸಲಾತಿ' ಹಾಗೂ 'ಸಮಾನ ಅವಕಾಶ' ಗಳ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಎಂದು ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ದಕ್ಷತೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಏಳುತ್ತಿದೆ. ಸೇವೆಗಳಲ್ಲಿ

ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಸಂವಿಧಾನದ 335ನೇ ವಿಧಿ ಕೂಡ ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷತೆಗೂ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ನೈಜ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದಾಗ ಹಲವಾರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಏಳುತ್ತವೆ. ಸಂವಿಧಾನದಿಂದ ನೀಡಿರುವ ಸಮಾನತೆ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಲಭಿಸಿದೆಯೇ? ಮೀಸಲಾತಿ ನೀತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು 'ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ' ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರೇ (Creamy layer) ಅಥವಾ ಈ ವಿಶೇಷ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಲಭಿಸಿದೆಯೇ? ಕಾನೂನುರೀತ್ಯಾ ನೀಡಲಾಗಿರುವ ಸೌಕರ್ಯಗಳು ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಕಠಿನ ಸ್ತರ ವಿನ್ಯಾಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಫಲವಾಗಿವೆಯೇ? ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆ ಎನ್ನುವ ಅಮಾನವೀಯ ಆಚರಣೆ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಿಂದ ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿದೆಯೇ? ಜಾತಿಯ ವಿಷವರ್ತುಲದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇತರ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಸಮ್ಮಾನ ಹಾಗೂ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆಯೇ? - ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಮೂಲಕ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ನೀಡಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಮೀಸಲಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ವಿಚಾರದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಅಗತ್ಯ. ಜಾತಿಯನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಮೀಸಲಾತಿಯ ನೀತಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಜಾತಿಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿದರೆ ಜಾತ್ಯಾತೀತತೆಯ, ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಸಂದಿಗ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾವು ಇಂದು ಇದ್ದೇವೆ. ಸಮಾನತೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿರುವ ಜಾತಿಯೇ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿರೋಧಾಭಾಸವೆನಿಸಿದರೂ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಟು ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಈಗ ಸಮಾನತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿವರವಾದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಶತಮಾನಗಳ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಆಧಿಪತ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ನವ ಸಮಾಜವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಮಹೋನ್ನತವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಗತಿಪರ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಡಲಾಯಿತು. ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಾಧನವಾಯಿತು. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ತಾರತಮ್ಯದ ನಿಷೇಧ, ವಿಶೇಷ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ನೀಡಿಕೆ, ಮೂಲಭೂತ ಹಕ್ಕುಗಳು ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂವಿಧಾನ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹಾಸು ಹೊಕ್ಕಾಗಿದ್ದ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವ

ಆಸೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿತು. ಆದರೆ ನಾಲ್ಕು ದಶಕಗಳ ಸ್ವಾತಂತ್ರದ ಅನುಭವ ಈ ಆಸೆಯನ್ನು ಹುಸಿ ಮಾಡಿದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಸಮಾನತೆ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಜನತೆಗೆ ಒಂದು ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿಲ್ಲ. ಸಮಾನತೆ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕವಾದ ಮರೀಚಿಕೆಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಸ್ತರವಿನ್ಯಾಸವು ತನ್ನ ಜಾಲವನ್ನು ದೇಶದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಹರಡಿದೆ. ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳು ಇಂದಿಗೂ ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಬಡವರಿಗೆ, ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ, ಜೀತದಾಳುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಮಾನತೆಗಳು ಅರ್ಥಹೀನ ಕಲ್ಪನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಬಹು ಮಂದಿ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಭೂ ಒಡೆತನದ ಹಕ್ಕು ಇವರಿಗೆ ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದಿಗೂ ಬಹುತೇಕ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಾಗಿಯೇ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬಡತನ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವಿಷವರ್ತುಲವಾಗಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಮಾರಕವಾಗಿವೆ. ಇಂದಿಗೂ ಅಶುಚಿಯ. ಉದ್ಯೋಗ ಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವವೆಂದೂ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿರುವ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಂದಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಬೀದಿಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸುವುದು, ಶೌಚಾಲಯವನ್ನು ಶುಚಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹೊರುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಯವರೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದಿಗೂ ಹಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಮಲ ಹೊರಿಸುವಂಥ ಹೇಯವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೂಡ ಅವರಿಂದ ಬಲತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬದಲಾಗಿರುವುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಬಹುತೇಕ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಸಮಾನತೆ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ತಂದಿರುವ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆಗಳಿಂದ ಅವರು ಇನ್ನೂ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ತರಾಗಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಮೀಸಲಾತಿಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಶತಮಾನಗಳ ದೌರ್ಜನ್ಯ, ಶೋಷಣೆ ಹಾಗೂ ಅವಕಾಶಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಗಳಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ, ಉದ್ಯೋಗ, ರಾಜ್ಯಾಂಗ- ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಮೀಸಲಾತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳೂ ಸಮಾನವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮೀಸಲಾತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಡೆದಿರುವವರು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿನ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರು ಎಂಬ ವಿಷಯ ಅನೇಕ ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ.

ಗ್ರಾಮೀಣ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಬಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರಿಗೆ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಾಗೂ ನಗರ ಜೀವನದ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಮೀಸಲಾತಿ ಎನ್ನುವ ಒಂದು ಸೌಲಭ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳೂ ಸಮ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಇದು ವಾಸ್ತವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ದೂರವಾದಂಥಹುದು. ಉನ್ನತ ಹುದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೂ ಈಗಾಗಲೇ ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಪ್ರಬಲ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವರ್ಗಗಳೂ, ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಾ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗೇ ಬವಣೆ ಪಡುತ್ತಿರುವ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಬಡ ಜನತೆ- ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಾನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಅನೇಕ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ತಮಗಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಸವಲತ್ತುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವು ಕೂಡಾ ಇಲ್ಲ. ಅವರ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಗಣ್ಯರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಗಣ್ಯರ ಜೀವನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ, ಅದೇ ಜಾತಿಗಳ ಬಡವರ ಜೀವನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಅದೇ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಡವರ ಜೀವನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅಮೇರಿಕಾ ದೇಶದ ಕರಿಯ ಜನಾಂಗದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ವಾಷಿಂಗ್ಟನ್ ನಗರದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಬಡಾವಣೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಕರಿಯ ಜನಾಂಗದ ಅತ್ಯಂತ ಹಣವಂತರೂ, ಗಣ್ಯರೂ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಜೀವನ ಶೈಲಿ ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತು ಕಣ್ಣುಕೋರೈಸುವಂತಹುದು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಕರಿಯ ಜನಾಂಗದ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಅವರಿಗೇನೂ ಸಮಸ್ಯೆಗಳೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಮೇರಿಕಾದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿಯ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅನೇಕ ಸದಸ್ಯರು ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಯಾವುದೇ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವಂಥ ಬಡಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬಡತನ, ನಿರುದ್ಯೋಗ, ಕುಡಿತ, ಮಾದಕ ವಸ್ತುಗಳ ಸೇವನೆ, ಅಪರಾಧ, - ಈ ಎಲ್ಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳೂ ಈ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿವೆ. ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಸಮಾಜದ ತಾರತಮ್ಯ ನೀತಿಗೆ ಒಳಗಾದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಅನಾನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದು ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ.

ಮೀಸಲಾತಿಯ ಸೌಲಭ್ಯದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗಗಳೂ ಒಂದು ಅರ್ಥ ಪೂರ್ಣವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಬಹುತೇಕ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಮೂಲಭೂತ ಜೀವನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಉಂಟಾಗಬೇಕು. ಬಡ ಜನತೆಯ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವಂಥ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ರೂಪಿತವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವ ಸಂಕೋಲೆಗಳಿಂದ ಹೊರಬರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಜೀವನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಅರಿವು ಮೂಡಿ ಅಜ್ಞಾನ ಮಾಯವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಮೀಸಲಾತಿಯ ಗುರಿ ಸಾರ್ಥಕವಾದಂತೆ. ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದುವರೆದರೆ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಯ ಗಣ್ಯ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ (Scheduled caste elite) ಸೇರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ದೇಶದ ಸಂವಿಧಾನ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾನೂನುಗಳ ಮೂಲಕ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಅನಾನುಕೂಲಗಳನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕಲಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾನೂನು ಬಾಹಿರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಶಿಕ್ಷಾರ್ಹವಾದ ಅಪರಾಧವೆಂದು ಘೋಷಿಸಿದ್ದರೂ ಅದರ ಆಚರಣೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಂತಿಲ್ಲ. ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಖಾನಾವಳಿಗಳು ಹಾಗೂ ಉಪಹಾರ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ತಟ್ಟೆ ಹಾಗೂ ಲೋಟಗಳನ್ನು ಇಡುವುದು, ಅವರು ಬಳಸಿದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅವರಿಂದಲೇ ತೊಳೆಸುವುದು, ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಅವರಿಗೆ ತಿಂಡಿ ಅಥವಾ ಟೀ ಮತ್ತು ಕಾಫಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ ನೀಡಲು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ಹಲವು ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವುದು, ಅವರಿಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬಡಾವಣೆಗಳನ್ನು ನಿಗದಿ ಪಡಿಸುವುದು, ನೀರಿನ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಬಳಸಲು ಅವರಿಗೆ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು- ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಮೇಲೆ ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇವೆ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳ ನಡುವೆ ಜಾತಿ ಕಲಹಗಳು ಚುನಾವಣೆಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಅಸಮಾನತೆ ಹಾಗೂ ಅಮಾನವೀಯತೆಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಹೊರಬಂದ ಮೇಲೂ ಅವರ ಮೂಲ ಜಾತಿಯ ಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಹೊರ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂಥ ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿಸುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ದಲಿತ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು ಎನ್ನುವ ಪದದ ಬಳಕೆ ಮತಾಂತರವೂ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಎದುರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಸಮಾನತೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ನ್ಯಾಯಯುತವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಡಾ. ಬಿ.ಆರ್. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರು ನೀಡಿದ ಮುಂದಾಳತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಗಳೆರಡೂ ಅವಿಸ್ಮರಣೀಯ. ದಲಿತರಿಗೆ ಡಾ. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರು ನೀಡಿದ ಸಂದೇಶದ ಪ್ರಮುಖ ಸಾರವೆಂದರೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯಿರಿ, ಚಳವಳಿ ನಡೆಸಿರಿ ಮತ್ತು ಸಂಘಟಿತರಾಗಿ ಎಂದು. ತಮ್ಮ ಬದುಕು ಹಾಗೂ ಬರಹಗಳ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾಭಿಮಾನ, ಹೋರಾಟ ಹಾಗೂ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಡಾ. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಸಮಾನತಾ ಹೋರಾಟದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದಿಗೂ ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದಲಿತ ಚಳವಳಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಹಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಸಕ್ರಿಯ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿರುವುದು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯ ಒಂದು ಜ್ವಲಂತ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು

ಭಾರತವು ಬುಡಕಟ್ಟು (Tribes) ಜನಾಂಗಗಳನ್ನು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವಂಥ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳನ್ನು ಆದಿವಾಸಿಗಳು ಎಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಬುಡಕಟ್ಟು ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಬುಡಕಟ್ಟು ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನಕರವೂ, ಸಂಪೂರ್ಣವೂ ಆದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ದೊರೆಯುವುದು ಕಷ್ಟಕರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಎಂದರೆ ಅನಾದಿ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ, ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸರಳ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಜನರು ಎಂದು. ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನದ 342ನೇ ವಿಧಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗಳು ಯಾವುದೇ ರಾಜ್ಯ ಅಥವಾ ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜ್ಯಪಾಲರ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟು (Scheduled Tribes) ಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಒಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಬಹುದು. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಆ ರಾಜ್ಯ ಅಥವಾ ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳು ಬಹುಕಾಲ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ಜೊತೆ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಇದ್ದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂತರ

ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನತನವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಇಂದು ಪರಿವರ್ತನೆಯ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಆದರೂ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವೂ, ವಿಭಿನ್ನವೂ ಆದಂಥ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಎಲ್ಲ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ನೀಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಹೋದರೂ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಹಲವು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುವು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ.

(1) ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳು ಇಂದಿಗೂ ವನ್ಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಲಕ್ಷಣ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾರತದ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ.

(2) ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಮುದಾಯಗಳ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಂದಿಗೂ ಅರಣ್ಯದ ಜೊತೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೂ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೂ ಬಿಡಿಸಲಾರದ ಬಂಧನವಿದೆ. ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವಾದ ಔದ್ಯೋಗಿಕ ನೈಪುಣ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದಿಲ್ಲ.

(3) ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಕಡಿದು ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವಂಥ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಂದು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಾಯವಾಗಿದೆ. ಅರಣ್ಯ ಸಂರಕ್ಷಣಾ ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದಿರುವುದರಿಂದ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಅರಣ್ಯದ ಮೇಲಿದ್ದ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಸರಳ ಹಾಗೂ ಸಂತೃಪ್ತ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಅನಾಥ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮೂಡಿದೆ.

(4) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆಹಾರವನ್ನು ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಆರೋಗ್ಯ ಸ್ಥಿತಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿತ್ತು. ಆಧುನಿಕ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರೋಗ ರುಜಿನಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂದು ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಉಳಿದಿಲ್ಲ. ಅರಣ್ಯದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳು ಇಂದು ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಹಣದ ಕೊರತೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಬಡತನ, ಹಸಿವು, ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳೂ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

(5) ಆಧುನಿಕ ಸಮಾಜಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಲಿಂಗ ಆಧಾರಿತ ತಾರತಮ್ಯ ಇಲ್ಲ. ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹ, ವರದಕ್ಷಿಣೆ, ಮಹಿಳೆಯರ ಶೋಷಣೆ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪಿಡುಗುಗಳು ಈ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಧವಾ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯಾದ ಸತಿ ಪತಿಯರು ಮರು ವಿವಾಹವಾಗಲು ಯಾವುದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಬಂಧನೆಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂದು ಅನೇಕ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಬದಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಪರಕೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನೇಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಸ್ಥಾನ ಪಲ್ಲಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಸಮೃದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಾಶವಾಗುವ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅನೇಕ ಅರ್ಥಹೀನ ಆಧುನಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಹಾಗೂ ಮೌಢ್ಯಗಳು ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಮುದಾಯಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿವೆ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಇಂದು ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಆಗರವಾಗಿವೆ.

ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಮಂಡಲಿಗಳೂ, ಸಮಿತಿಗಳೂ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. ಬುಡಕಟ್ಟು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಕೋಟ್ಯಾಂತರ ರೂಪಾಯಿಗಳು ಕೇಂದ್ರ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೆಚ್ಚವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಆದರೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಯೋಜನೆಗಳ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಮಾಡಿದಾಗ ಒಂದು ನಿರಾಶಾದಾಯಕವಾದ ಚಿತ್ರಣ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಭಾರತದ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿವೆ ನಿಜ. ಅವರು ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳೇ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹಲವು ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ತಲುಪಿವೆ. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತ ಪಾದ್ರಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೂ ಇಷ್ಟು ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿಲ್ಲ. ಅರಣ್ಯದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ನಂತರ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಅರಣ್ಯ ನಾಶದ ಆರೋಪವನ್ನು ಹೊರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅರಣ್ಯ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರಿಗೆ ನೆರವು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಆರೋಪಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಿಸುವ ಅರಣ್ಯ ಇಲಾಖೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೆ ತೀವ್ರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಇಂದು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಬಡತನ, ನಿರುದ್ಯೋಗ, ಅನಕ್ಷರತೆ, ಅನಾರೋಗ್ಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳು ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿವೆ. ಸರ್ಕಾರದ ವತಿಯಿಂದ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿರುವ ಅನೇಕ ಯೋಜನೆಗಳು ಅವರಿಗೆ ತಲುಪುತ್ತಿಲ್ಲ. ದಿನೇ ದಿನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ಜಾತಿಗಳು ಸೇರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಹೀಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಿರುವವರ ಪಾಲಾಗುತ್ತಿವೆ. ಕಾಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಗುಡ್ಡಗಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಯೋಜನೆಗಳು ತಲುಪುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಶೋಷಣೆ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದಿದೆ. ಇಂದು ಅನೇಕ ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಸೇವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತರಲು ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿವೆ. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕು ಭಾದ್ಯತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಎಲ್ಲ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಹತ್ತರವಾದ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ. ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಹಲವು ಬುಡಕಟ್ಟು ಕುಟುಂಬಗಳು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡಿದಂಥ ದಾರುಣ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಬಡತನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನ. ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕುಟುಂಬಗಳು ಅವರನ್ನು ದುಡಿಮೆಗೆ ಹಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಎಷ್ಟೋ ಬುಡಕಟ್ಟು ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಉದ್ಯೋಗವು ದೊರೆಯದೇ ಇರುವ ಕಾರಣ ಹೆಂಗಸರು ಹಾಗೂ ಮಕ್ಕಳು ದುಡಿದು ಕುಟುಂಬ ನಿರ್ವಹಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಒಂದು ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಗಬೇಕಾದರೆ, ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನೂ ವಿನಾಶವಾಗದಂತೆ ಎಚ್ಚರವಹಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಮಾಜ ಅವರಿಂದ ಕಲಿಯಬೇಕಾದ ಪಾಠಗಳು ಬಹಳಷ್ಟಿವೆ. ನಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹೇರುವುದರಿಂದ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವರ ದೇಶೀಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕವೂ, ಅರಣ್ಯ ಸಂಪತ್ತಿನ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾದ ದಿಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕವೂ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಬಹುದು, ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಬದುಕಿನಿಂದ ದೂರವಾದ ಹಾಗೂ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುವಂಥ ಪಠ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ರೂಪಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವರ ಪರಿಸರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಳಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಈಗಾಗಲೇ ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಾರಂಭ ಮಾಡಿವೆ. ಕ್ರಮೇಣ ಅವರನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ಮೌಲ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ

ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು ಅವರ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲ ಕುರುಹುಗಳನ್ನೂ ನಾಶ ಮಾಡುವುದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಕಾಡು ಹಾಗೂ ದುರ್ಗಮ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ತಲುಪುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಕಠಿಣ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದು ಸರ್ಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವಯಂಸೇವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳೆರಡರ ಸಹಯೋಗದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿ ನೀತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಇತರರು ಪಡೆಯುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕು. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಅರಣ್ಯ ಪರಿಸರದಿಂದ ದೂರವಿರಿಸದೆ ಅವರ ಸ್ಥಳೀಯ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಳಸಿ ಅರಣ್ಯದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅರಣ್ಯದ ವಿನಾಶವೂ ತಪ್ಪುತ್ತದೆ, ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾಗಿದ್ದ ಅವರ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪರಾವಲಂಬಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಪರಕೀಯರಂತೆ ಕಾಣುವ ಈಗಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಇನ್ನಾದರೂ ಕೈ ಬಿಟ್ಟು ಅವರ ಆರ್ಥಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ಬುಡಕಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಾವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಪೂರೈಸುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಅವರ ಜೀವನ ಸ್ಥಿತಿ ಉತ್ತಮಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪೂರಕವಾದ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಹಾಗೆಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು

'ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು' (Other Backward classes) ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಸಮರೂಪತೆಯನ್ನು ತೋರುವ ಒಂದು ಗುಂಪು. ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಿಖರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಲ್ಲ. ದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಅಥವಾ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಸೇರದ, ಆದರೆ ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಹಿಂದುಳಿದಿರುವ ಅನೇಕ ವರ್ಗಗಳು ಇವೆ. ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದಿರುವ ವರ್ಗಗಳು ಎನ್ನುವ ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳು ಸೇರಿ ಹೋಗಿವೆ. ಹಿಂದೂಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರನ್ನೂ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಇಡೀ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಾಗಲೀ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯಗಳ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಖಾಯಂ ಆಗಿ ಇರುವ ಒಂದು ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ.

ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಹೊಸ ಹೊಸ ಜಾತಿಗಳ/ಗುಂಪುಗಳ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಬಹುದು, ಅಥವಾ ಆ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಯಾವುದೇ ಜಾತಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪನ್ನು ಆ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊರತೆಗೆಯಲೂಬಹುದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಂವಿಧಾನದ 340ನೇ ವಿಧಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗಳು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಒಂದು ಆಯೋಗವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಆ ಆಯೋಗದ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಹಿಂದುಳಿದಿರುವ ವರ್ಗಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಆ ವರ್ಗಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸೂಕ್ತಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಈ ವಿಧಿಯ ಅನ್ವಯ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗಳು 1953ರಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಪ್ರಥಮ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಆಯೋಗವನ್ನು ಕಾಕಾ ಸಾಹೇಬ್ ಕಾಲೇಲ್ಕರ್ ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿದರು. ಈ ಆಯೋಗವು 2,399 ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಸಮುದಾಯಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿತ್ತು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 837 ಜಾತಿ ಸಮುದಾಯಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಹಿಂದುಳಿದವರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆಯೋಗವು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿತು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ:

(1) ಹಿಂದೂ ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂಥವರು.
(2) ಯಾವುದೇ ಜಾತಿಯ ಬಹುತೇಕ ಸದಸ್ಯರು ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಹಿಂದುಳಿದಿರುವುದು.
(3) ಸರ್ಕಾರಿ ಸೇವೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ಇರುವುದು ಅಥವಾ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು.
(4) ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮತ್ತು ಉದ್ಯಮ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

ಈ ಆಯೋಗ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಮಾಪನ ದಂಡಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ಕಾಲೇಲ್ಕರ್ ಸಮಿತಿಯ ಶಿಫಾರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರಲಿಲ್ಲ. 1961ರಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ಒಂದು ಆದೇಶವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳು ಆಯಾ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ರಾಜ್ಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಆಯೋಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲು ನಿರ್ದೇಶನವನ್ನು ನೀಡಿತು. ನಂತರ, ಎಂದರೆ 1978 ರಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ಎರಡನೇ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಆಯೋಗವನ್ನು ಬಿ.ಪಿ. ಮಂಡಲ್ ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿತು. ಈ ಆಯೋಗವು ತನ್ನ ವರದಿಯನ್ನು 1980ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸಿತು. ಮಂಡಲ್

ಆಯೋಗವು ತನ್ನ ವರದಿಯಲ್ಲಿ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ (ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ. ಈ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶೇಕಡ 15 ಮತ್ತು ಶೇಕಡ 7.5 ಮೀಸಲಾತಿ ಇದೆ) ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರಿ ಸೇವೆಗಳು ಹಾಗೂ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 27ರಷ್ಟು ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಮಾಡಿತ್ತು. 1990 ರಲ್ಲಿ ಮಂಡಲ್ ಆಯೋಗದ ಶಿಫಾರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಗಿನ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದಾಗ ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ತೀವ್ರ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು. ಮಂಡಲ್ ಆಯೋಗದ ವರದಿಯ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಭಾರತದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಆಗ ತಡೆಯಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೀಡಿತ್ತು. ಮಂಡಲ್ ಆಯೋಗದ ಶಿಫಾರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಸೂಚಿಸಿದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರ 1994 ರಲ್ಲಿ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಇದೇ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿ ನೀತಿಯನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದಿತು.

ಭಾರತದ ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಆಯೋಗಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿ ಆ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಮೀಸಲಾತಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕವು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಳವಳಿಯ ಮುಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ. ಸ್ವತಂತ್ರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ, ಎಂದರೆ, 1918ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರಾದ ಮಿಲ್ಲರ್ ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಥಮವೆನಿಸಿದ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಆಯೋಗವು ರಚನೆಯಾಗಿ, ಈ ಆಯೋಗದ ಶಿಫಾರಸ್ಸುಗಳನ್ನು 1921ರಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರಲಾಯಿತು. ಮಿಲ್ಲರ್ ಆಯೋಗದ ಶಿಫಾರಸ್ಸುಗಳ ಅನ್ವಯ ಹಿಂದುಳಿದ ಸಮುದಾಯಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ನೇಮಕಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು.

ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬಂದ ನಂತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಆಯೋಗಗಳು ರಚನೆಯಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ನಾಗಣ್ಣಗೌಡ ಸಮಿತಿ, ಹಾವನೂರು ಆಯೋಗ, ವೆಂಕಟಸ್ವಾಮಿ ಆಯೋಗ ಮತ್ತು ಚಿನ್ನಪ್ಪರೆಡ್ಡಿ ಆಯೋಗ - ಈ ಆಯೋಗಗಳ ವರದಿಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿ ನೀತಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ್ದು, ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳೂ ಆಗಿವೆ.

ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಲು ಅನೇಕ ಆಯೋಗಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದು ಈ ವರ್ಗಗಳ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆರ್ಥಿಕ

ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ತರುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತರವಾದ ಕ್ರಮವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಆಯೋಗಗಳು ನೀಡಿರುವ ಸೌಲಭ್ಯಗಳೂ ಎಲ್ಲ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವ ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ತಲುಪುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗದಲ್ಲೂ ಒಂದು 'ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಪದರ' (Creamy Layer) ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದು ಮೀಸಲಾತಿ ನೀತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಈ ವರ್ಗವೇ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಯಾವುದೇ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ವರ್ಗ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಇನ್ನು ಆ ಜಾತಿ/ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ನೀಡಿರುವ ಮೀಸಲಾತಿಯ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇನ್ನಿಲ್ಲವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಗಲಭೆಗಳು ಹಾಗೂ ಗೊಂದಲಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಕಾರದ ಉಳಿವಿಗೆ ಧಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಸರ್ಕಾರ ರಾಜಕೀಯ ಒತ್ತಡಗಳಿಗೆ ಮಣಿದು ತನ್ನ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಬದಲಿಸುವಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. 'ಹಿಂದುಳಿದಿರುವಿಕೆ' ಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಹೊರ ಬರಲು ತೀವ್ರವಿರೋಧ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತಾವು ಹಿಂದುಳಿದವರಾಗಿಯೇ ಮುಂದುವರಿಯಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಜಾತಿ/ವರ್ಗಗಳು ಹೋರಾಟ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವುದು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ನಿರಂತರ ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದ ಹಾಗೂ ನೈಜವಾದ ಪರಿಹಾರ ದೊರೆಯಬೇಕಾದರೆ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ವಾಸ್ತವ್ಯವಾದ ಮಾಪನ ದಂಡಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ, ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿಯೇ ನಿರಂತರ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಬಡ ಜನತೆಗೂ, ನಗರಗಳಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಬಡ ಜನತೆಗೂ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ತಲುಪಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಾಮಾಜಿಕ ನ್ಯಾಯದ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಒಂದು ಅರ್ಥ ಬರುವುದು.

೫. ಕುಟುಂಬ, ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ಬಂಧುತ್ವ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ, ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ಬಂಧುತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ - ಇವು ಮೂರೂ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯಲೆತ್ನಿಸೋಣ.

ಕುಟುಂಬ

ಯಾವುದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ಎನ್ನುವುದು ಮೂಲಭೂತವಾದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆ. ಕುಟುಂಬ ಎನ್ನುವುದು ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಎಲ್ಲ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬರುವಂಥ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದು ಕುಟುಂಬದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕುಟುಂಬದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಬಹುದಾದಂಥವು ಸಮಾಜದಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು, ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿ, ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಕಾರ. ಈ ಮೇಲೆ ಹೆಸರಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ದೇಶಾದ್ಯಂತ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದರೂ, ಕುಟುಂಬದ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಭಿನ್ನತೆಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ ವಿವಾಹ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂದು ನಾವು ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಗಂಡು-ಹೆಣ್ಣಿನ ನಡುವೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧ ಏರ್ಪಾಡಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಎಂಬುದು ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ನಂಬಿಕೆ. ಆದರೆ ಭಾರತದ ಹಲವು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ಹಾಗೂ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವಿಶೇಷವಾದ ನಿಯಮಗಳು ಹಾಗೂ ಆಚರಣೆಗಳು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಗ ಎಂಬ ಪದ್ಧತಿ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ವಿವಾಹಿತ ಸ್ತ್ರೀಯೊಬ್ಬಳು ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ತನ್ನ ಗಂಡನಲ್ಲದೆ ಪರಪುರುಷರೊಡನೆ ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಅನುಮತಿಯಿತ್ತು. ಈ ಬಗೆಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಸಂತಾನಕ್ಕೂ ಆ ಸಂತಾನದ ಜನಕನಿಗೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇರಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಸಂತಾನ ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಪತಿಯ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲದೆ, ಆ ಮನೆತನದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುವ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿನ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು.

ಕುಟುಂಬ ಹಾಗೂ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷ ಉದಾಹರಣೆ **ನಾಯರ್** ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತಹ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಈ ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಅನೇಕ ನಾಯರ್ ಪುರುಷರು ಒಬ್ಬಳೇ ಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ **ತಾಳಿ ಸಂಸ್ಕಾರದ** ಮೂಲಕ ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಾಪ್ತ ಸಂಸ್ಕಾರಿಕ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ ಪುರುಷನೊಬ್ಬ ತನ್ನ ಇಡೀ ಉಪಜಾತಿಯ ಪರವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತಾಳಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದರ ಮೂಲಕ ಇಡೀ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಲೈಂಗಿಕ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕಾರ ಮೇಲ್ಜಾತಿಯ ಯಾವುದೇ ಪುರುಷನಿಗೂ ಲಭ್ಯವಾಗಬಹುದಿತ್ತು. **ಸಂಬಂಧಂ** ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಪತಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ತಂದೆಯಾಗಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಧಿಕಾರವಾಗಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಿಗೂ ತನ್ನ ಸ್ವಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಯಾವುದೇ ಪುರುಷನೊಡನೆ ತಾನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹಿಂದೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸ್ವಾತಂತ್ರವಿತ್ತು.

ಇಂತಹ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಸಂತಾನದ ಮೇಲಿನ ಸರ್ವಹಕ್ಕುಗಳೂ ತಾಯಿಯ **ತರವಾಡಿಗೆ** ಸೇರಿದ್ದುವು. (ನಾಯರ್‌ನ ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ತರವಾಡ್ ಎಂದು ಹೆಸರು). ಒಬ್ಬ ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರೌಢಾವಸ್ಥೆಗೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ನಡೆದ ತಾಳಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಒಂದು ಸಮುದಾಯದ ಜೊತೆ ಆಕೆಯ ವಿವಾಹಸಂಬಂಧದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯ ಎಂದರೆ ಆಕೆಯೊಡನೆ ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದ್ದ ಜಾತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರು ಎಂದರ್ಥ. ಶಿಶು ಜನನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಗಲುವ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಭರಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದು ಸೂಕ್ತವೆನಿಸಬಹುದಾದ ಅಂತಸ್ತನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಯಾವುದೇ ಸಂತಾನಕ್ಕೆ **'ಸಂಸ್ಕಾರಿಕ ಪಿತೃ'** ಹಾಗೂ **'ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ ಜನಕ'** ಇಬ್ಬರ ಸಂಬಂಧವೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ತಾಯಿಗೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರದ ಅವಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕಾದಂಥ ಸಂದರ್ಭ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬದ ಇನ್ನಿತರ ಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಕಾರಗಳೆರಡೂ ಇರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕುಟುಂಬದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉದ್ಭವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೇರಳದ **ನಂಬೂದಿರಿ** ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಂಥ ವಿವಾಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ವಿವಾಹಗಳ ನಡುವಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ನಂಬೂದಿರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನು ಮಾತ್ರ

ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಂಬೂದಿರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುತ್ತಿದ್ದ. ನಂಬೂದಿರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬದ ಇತರ ಪುರುಷರು (ನಂಬೂದಿರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು **ಇಲ್ಲಂ** ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ) ನಾಯರ್ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ರೀತಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ ನಂಬೂದಿರಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೂ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಕ್ಕಳು ತಾಯಿಯ ತರವಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನಂಬೂದಿರಿ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ನಾಯರ್ ಪತ್ನಿ ಹಾಗೂ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾಗಲಿ, ಮತ್ತ್ಯಾವುದೇ ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವ ವಿಚಾರವಾಗಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯ ಭೇದ ಇತ್ತು.

ಕ್ರಮೇಣ ಈ ಪದ್ಧತಿಯ ವಿರುದ್ಧ ನಂಬೂದಿರಿ ಯುವಕರಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ ಮೂಡಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರರಿಗೂ ನಂಬೂದಿರಿ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು. 1933ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ಮದ್ರಾಸ್ ನಂಬೂದಿರಿ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ಇಲ್ಲಂನ ಎಲ್ಲ ಯುವಕರಿಗೂ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ವಿವಾಹವಾಗುವ ಹಕ್ಕು ದೊರೆಯಿತು. ಈ ಕಾಯಿದೆಯು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ನಂತರ ನಂಬೂದಿರಿ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳಾದುವು. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕುಟುಂಬಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ನಂಬೂದಿರಿ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ತಮ್ಮ ವಿವಾಹದ ಖರ್ಚನ್ನು ತಮ್ಮ ಇಲ್ಲಂನಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕು ದೊರೆಯಿತು. ಒಂದೇ ಇಲ್ಲಂನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಸಾರಗಳು ಕೂಡ ಇದ್ದಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಿದ್ದುವು. ಇಲ್ಲಂನ ಸದಸ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊದಿದ್ದಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇದ್ದದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ.

ಈ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದೇನೆಂದರೆ ಕುಟುಂಬದ ಸ್ವರೂಪ ಎಲ್ಲ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು. ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ಕುಟುಂಬ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಭಾರತದ ಬಹುಪಾಲು ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಹೆಚ್ಚು. ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬದ

ಹಿರಿಯ ಪುರುಷನೇ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ಈತನೇ ಆಗಿದ್ದು ಆತನಿಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪ್ರಶ್ನಾತೀತ ಅಧಿಕಾರವಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆಗೆ ಹಿರಿಯನಾದವನು ಇತರ ಸದಸ್ಯರ, ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿರಿಯ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು ಅಥವಾ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರೆನಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡುವುದುಂಟು.

ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ತಂದೆಯ ವಂಶಾವಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಪಿತೃವಂಶಾವಳಿ (Patrilineal descent) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವುದು. ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬದಲಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ (Patrilocal residence) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತದ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಕಂಡು ಬರುವಂತಹುದಾಗಿದೆ. ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಕುಟುಂಬದ ಹೆಸರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಹೆಸರನ್ನೂ, ಆತನ ಕುಟುಂಬದ ಹೆಸರನ್ನೂ ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಹಲವು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾಹದ ನಂತರ ಸ್ತ್ರೀಯ ಮೂಲ ಹೆಸರನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸಿ ಆಕೆಗೆ ಗಂಡನ ಮನೆಯವರು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯ ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯತೆ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೂ ಈ ನಿಬಂಧನೆಗಳಿಗೆ ಬದ್ಧಳಾಗಲೇಬೇಕು ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಾರದು. ವಿವಾಹಾನಂತರವೂ ತಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರನೇಕರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ಕಡಿಮೆಯಷ್ಟೆ.

ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೋಷಣೆಗೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀವಾದಿಗಳನೇಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೆಣ್ಣು ಜನಿಸಿದಾಗಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಆಕೆಯ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವವನ್ನು ನೀಡುವುದು, ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ಆಸಕ್ತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕಿ ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವೆಂಬಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸುವುದು, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ದಾಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅತಿ ಕಾತುರತೆಯನ್ನು ತೋರುವುದು, ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ತನ್ನ ಗಂಡನ ಹಾಗೂ ಆತನ ಮನೆಯವರ ಇಚ್ಛೆಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕು - ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರತೀಕಗಳು.

ಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ವಿವಾಹವಾಗಿ ಬಂದಂಥ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಹಿರಿಯರಲ್ಲದೆ ಆಕೆಗಿಂತ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯರಾದವರೂ ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೈಹಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಅನೇಕ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಹಿಂಸೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವರದಕ್ಷಿಣೆಗಾಗಿ ಹಿಂಸೆ, ವರದಕ್ಷಿಣೆ ಸಾವುಗಳು, ವಿವಾಹಸಂಬಂಧಿ ಕ್ರೌರ್ಯ ಮುಂತಾದ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಮಾತೃ ಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಮಾತೃ ಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದರೆ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ವಿರೋಧವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದು ಅನೇಕರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಲೀ, ಹತೋಟಿಯಾಗಲೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಒಂದು ಸಾಪೇಕ್ಷಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀವಿರೋಧಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಮಾತೃ ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಿರುತ್ತವೆ. ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ **ಮಾತೃವಂಶಾವಳಿ** ಮತ್ತು **ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬ.**

ಮಾತೃವಂಶಾವಳಿ (matrilineal descent)ಯ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯ ಮೂಲಕ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಸಮುದಾಯಗಳೆಂದರೆ ಗಾರೊ, ಖಾಸಿ, ನಾಯರ್, ಮಾಪಿಲ, ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ನಿವಾಸಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳು. ಕುಟುಂಬದ ಆಸ್ತಿಹಕ್ಕು ತಾಯಿಯಿಂದ ಮಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (matrilocal residence) ವಿವಾಹಾನಂತರ ಗಂಡನು ಹೆಂಡತಿಯ ಮನೆಗೆ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬದಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹಲವಾರು ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾಮ್ಯ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಧಾನ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದು ಪುರುಷನಿಗೆ ಎನ್ನುವುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ನಾಯರ್‌ನ ತರವಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಹಿವಾಟುಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವನು ಸೋದರಮಾವ, ಎಂದರೆ ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರ. ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ವಿವಾಹಾನಂತರವೂ ಪುರುಷ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯ

ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಅಲ್ಲಿನ ವಹಿವಾಟುಗಳನ್ನು ನಿಭಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಂಥ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

ಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯ ಮತ್ತು ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲದೆ ನವಸ್ಥಾನೀಯ (Neo local) ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ನವಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬ ಎಂದರೆ ವಿವಾಹಾನಂತರ ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯರು ಒಂದು ಹೊಸ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಿವಾಹ ಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವ ಮುನ್ನ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಅವರು ಪತಿಯ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲೋ ಅಥವಾ ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲೋ ಇರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ.

ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುವಂಥ ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಕಠಿನ ನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಅನುಕೂಲಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಇಂದು ಬಂದಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದರೆ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪತಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಿಸುವುದು.

ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬವನ್ನು (Joint family) ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ಭಾರತವು ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳ ದೇಶವೆಂದೇ ಅನೇಕರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬವೆಂದರೆ ಎರಡು, ಮೂರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ತಲೆಮಾರುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹಾಗೂ ಒಂದೇ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತಿ ಪತ್ನಿಯರು ಹಾಗೂ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ವಾಸಿಸುವಂಥ ಕುಟುಂಬ ಎಂದರ್ಥ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಪತಿ ಮತ್ತು ಪತ್ನಿಯರು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ವಾಸಿಸುವ ಕುಟುಂಬವೇ. ಅಣು ಕುಟುಂಬ (Nuclear family). ನಗರೀಕರಣ ಹಾಗೂ ಕೈಗಾರಿಕೀಕರಣಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ, ಆಧುನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಾವಕಾಶಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳು ವಿಭಜನೆಯಾಗಬೇಕಾದ್ದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಆಧುನಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆಲ್ಲಾ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇರುವುದು ಅನೇಕರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಂತೂ ಕುಟುಂಬದ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರೂ ಒಂದೇ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ತಮಗೆ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ಹಾಗೂ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅಡಿಗೆ ಹಾಗೂ

ಊಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಕುಟುಂಬಗಳು ನಗರಗಳಲ್ಲೂ ಸುಮಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬ ಸಹಜೀವನ, ಸಹಬಾಳ್ವೆ, ಸಹಕಾರ ಮುಂತಾದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ತಲೆಮಾರುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಾಗ ಘರ್ಷಣೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದು ಸಹಜ. ಘರ್ಷಣೆಗಳು ನಾನಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳ ಹಂಚಿಕೆ, ಆರ್ಥಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿ, ಅಧಿಕಾರದ ಚಲಾವಣೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ - ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಹಗಳು ಉದ್ಭವವಾಗಿ ಆ ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾವಸಾನಗೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳು ಇಂದು ಒಡೆಯುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಈ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಹಬ್ಬಗಳು, ವಿವಾಹಗಳು, ಸಾವು ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದುಂಟು.

ಗಂಡ, ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವಂಥ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಘರ್ಷ ರಹಿತ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅವಕಾಶಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ಗಂಡ ಮತ್ತು ಹೆಂಡತಿ ಇಬ್ಬರೂ ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣವಯಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳು ಇರುವಾಗ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ತಲೆದೋರುತ್ತವೆ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಕುಟುಂಬಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದು ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಹಿರಿಯರು ತಮ್ಮೊಡನೆ ಬಂದು ಇದ್ದರೆ ಒಳಿತು ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶುವಿಹಾರಗಳೂ, ಶಿಶುಪಾಲನಾಗೃಹಗಳೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಮಕ್ಕಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಇರುವಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಎಲ್ಲ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದ ಹಿರಿಯರೊಬ್ಬರನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವಂಥ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ಅನೇಕ ಅಣು ಕುಟುಂಬಗಳು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿವೆ.

ಎಲ್ಲ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲೂ ಸದಸ್ಯರ ನಡುವೆ ಏಕರೀತಿಯ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಅತ್ತೆ-ಮಾವಂದಿರು, ತಂದೆ-ತಾಯಿಯರು,

ಸಹೋದರ-ಸಹೋದರಿಯರು, ಸೊಸೆ ಹಾಗೂ ಅಳಿಯಂದಿರು, ಮಕ್ಕಳು ಹಾಗೂ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು - ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಸಂಬಂಧಗಳ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವಣ ಸಂಬಂಧಗಳು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮನೋಭಾವಗಳು, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳು ಅವರು ಯಾರೊಡನೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳು.

ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಚಲನ-ವಲನಗಳು ಹಾಗೂ ನಡವಳಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ನಿರ್ಬಂಧಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಕುಟುಂಬದ ಹಿರಿಯ ಪುರುಷ ಸದಸ್ಯರಿಂದ ಭೌತಿಕ ದೂರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪುರುಷರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಈ ನಿರ್ಬಂಧಗಳು ಸ್ತ್ರೀ ಹಾಗೂ ಆಕೆಯ ಮೈದುನನ ನಡುವಣ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾರತೀಯ ಕುಟುಂಬ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅತಿಯಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧತೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಹಾಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಭಾರತೀಯ ಕುಟುಂಬಗ್ಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶಿಕ್ಷಣ, ಉದ್ಯೋಗ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಹಾಗೂ ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಹೆಚ್ಚಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಕುಟುಂಬದ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿವೆ. ಹಲವೆಡೆ ಈ ಬದಲಾವಣೆಗಳ ವೇಗ ನಿಧಾನಗತಿಯಲ್ಲಿರಬಹುದು ಮತ್ತೆ ಹಲವೆಡೆ ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಂತೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕುಟುಂಬ ಜೀವನ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಪರಿಧಿಯೊಳಗೆ ಸೇರಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ ಏರು-ಪೇರುಗಳೇನೇ ಇರಲಿ ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕುಟುಂಬ ಬಹುಜನರ ಮೂಲಭೂತ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಪೂರೈಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆಹಾರ, ಬಟ್ಟೆ, ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯ, ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಬೆಂಬಲ, ರೋಗರುಜಿನಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದಾಗ ಲಾಲನೆ-ಪಾಲನೆ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸೇವೆಗಳು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ

ದೊರೆಯುತ್ತಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಇನ್ನೂ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕುಟುಂಬ ಇಂದಿಗೂ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಆರ್ಥಿಕ ಘಟಕವಾಗಿಯೂ ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ನಗರ ಕುಟುಂಬಗಳು ಉತ್ಪಾದನಾ ಘಟಕಗಳಾಗಿಲ್ಲ, ಅವು ಕೇವಲ ಅನುಭೋಗಿಸುವ ಘಟಕಗಳಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಕುಟುಂಬಗಳು ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಉತ್ಪಾದನಾ ಘಟಕಗಳೂ ಆಗಿವೆ.

ಕುಟುಂಬ ಎನ್ನುವ ಸಂಸ್ಥೆ ಹಲವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಶೋಷಣೆಯ ಸಾಧನವಾದರೆ ಇನ್ನು ಹಲವರಿಗೆ ಶೋಷಣೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡಲು ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನವೂ ಆಗಿದೆ. ಕುಟುಂಬ ತನ್ನ ಸದಸ್ಯರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ವಿಕಸನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಆಗಬಹುದು, ಅಥವಾ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಧಕ್ಕೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಸಾಮಾಜೀಕರಣದ ರೀತಿ ಆ ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಡವಳಿಕೆಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣ. ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಒಂದು ಬದಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಕುಟುಂಬ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಒಂದು ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ವಿವಾಹ

ಕುಟುಂಬ ಎನ್ನುವ ಸಂಸ್ಥೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ವಿವಾಹವು ಮೂಲವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಕುಟುಂಬವು ಮುಂದುವರೆಯುವುದಕ್ಕೂ ವಿವಾಹವೇ ಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಕುಟುಂಬ ಹಾಗೂ ಬಂಧುತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳೆರಡೂ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ.

ಎಲ್ಲ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲೂ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾದ ನಿಯಮಗಳಾಗಲೀ, ಬಗೆಗಳಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. ಆಯಾ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ರೂಢಿಗಳು ಹಾಗೂ ನಂಬಿಕೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವಾಹ ಎನ್ನುವ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ರೂಪಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿವಾಹದ ಪ್ರಮುಖ ಬಗೆಗಳು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇತರ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಸೂಕ್ತ.

ವಿವಾಹವು ಏಕಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹ ಅಥವಾ ಬಹುಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹವಾಗಿರಬಹುದು. ಏಕಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹ (Monogamy)ದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬಳೇ ಸಂಗಾತಿ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ 1856ರ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ಅನೇಕ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವೆಯರಿಗೆ ಮರುವಿವಾಹವಾಗುವ ಹಕ್ಕು ಇರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಧವೆಯರಿಗೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಮದುವೆ ಎಂಬ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂದು ಆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬದಲಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಹೆಣ್ಣು ಅಥವಾ ಗಂಡಿಗೆ ಅನುಕ್ರಮಿಕವಾಗಿ ಏಕಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹವನ್ನು (Serial Monogamy) ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಬಹುಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹ (Polygamy)ಎಂದರೆ ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗಿಂತ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಬಹು ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ **ಬಹು ಪತ್ನಿತ್ವ** (Polygyny)ಮತ್ತು **ಬಹು ಪತಿತ್ವ** (Polyandry). ಬಹು ಪತ್ನಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗಾತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ವಿವಾಹ ಕ್ರಮ. ಬಹುಪತಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗಾತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ವಿವಾಹ ಕ್ರಮ.

ಬಹುಪತ್ನಿತ್ವ ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವಂಥ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿ. ಈ ಪದ್ಧತಿ ಹಿಂದೂಗಳು, ಮುಸ್ಲಿಂರು ಹಾಗೂ ಹಲವು ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ. 1955ರ ಹಿಂದೂ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ಏಕ ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಇಂದಿಗೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಹುಪತ್ನಿತ್ವದ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲು ಸ್ವತಂತ್ರವಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಂ ವೈಯುಕ್ತಿಕ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಬಹುದು. ಹಾಗೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲ ಮುಸ್ಲಿಂ ಪುರುಷರೂ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಪಾಕಿಸ್ತಾನವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಮುಸ್ಲಿಂ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಏಕ ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹವನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯ ಮಾಡಿವೆ. ಆದರೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದು ಮುಸ್ಲಿಂರ ವೈಯುಕ್ತಿಕ ವಿಷಯವೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯಾತರ ಧರ್ಮ ಸಂಬಂಧಿ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದು ಅವರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಬರುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸರ್ಕಾರ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸಿವಿಲ್ ಕಾಯಿದೆಯನ್ನು ತರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಷಾ ಬಾನು ಎಂಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆಯು ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಕೇಳಿ ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಮೊರೆಹೊಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇಶದಾದ್ಯಾಂತ ಎದ್ದ ವಾದ - ವಿವಾದಗಳ ಬಿರುಗಾಳಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸಿವಿಲ್ ಕಾಯಿದೆಯನ್ನು ತರುವ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಜ್ವಲಂತ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಭಾರತದ ಹಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಪತಿತ್ವ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿಯೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿ ಹಿಮಾಚಲ ಪ್ರದೇಶದ ಕಿನೌರ್, ಲಾಹುಲ್ ಮತ್ತು ಸಿಪ್ತಿಯ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲೂ, ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದ ಖಾಸಾ (ಜಾನ್ಸರಿ) ಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳು ಹಿಂದೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಬದ್ಧರಾಗಬೇಕಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬಹು ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಕಾಯಿದೆ ಅವರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಬಹುಪತಿತ್ವ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿವಾಹವಾಗುವ ಪುರುಷರು ಸಹೋದರರಾಗಿರಬಹುದು ಇಲ್ಲ, ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಬಂಧುತ್ವವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವವರಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರರನ್ನು ವಿವಾಹವಾದಾಗ, ಆತನ ತಮ್ಮಂದಿರೂ ಆಕೆಯ ಗಂಡಂದಿರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು **ಭ್ರಾತ್ರೀಯ ಬಹು ಪತಿತ್ವ** (fraternal polyandry) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸಹೋದರರನ್ನು ವಿವಾಹವಾದಾಗ ಅದು **'ಗುಂಪು ವಿವಾಹ'** (Group marriage)ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ **ತೋಡ** ಬುಡಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಗಂಡಂದಿರು ಸಹೋದರರಾಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇನಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಿತೃತ್ವದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಆ ಬುಡಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಬಾಣ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾ ವಿಧಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಬಗೆಹರಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದಾಗ ಈ ಸಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ವಿಧಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಪುರುಷ (ಆಕೆಯ ಪತಿಯಲ್ಲದೆ ಆ ಗುಂಪಿನ ವಿವಾಹ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಯಾವುದೇ ಪುರುಷ ಈ ಕ್ರಿಯಾ ವಿಧಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸಬಹುದು) ಜನಿಸುವ ಶಿಶುವಿಗೆ ತಂದೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆಕೆಗೆ ಜನಿಸಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಆತ ತಂದೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಬರುವ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ ತೋಡ ಬುಡಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ 'ಜೈವಿಕ ಪಿತೃತ್ವ' ಕ್ಕಿಂತ 'ಸಾಮಾಜಿಕ ಪಿತೃತ್ವ'ಕ್ಕೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವವಿದೆ ಎಂಬುದು.

ಬಹುಪತಿತ್ವ ವಿವಾಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ನಾಯರ್‌ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದು ಸುಮಾರು ಒಂದು ಶತಮಾನದ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂಥ ಪದ್ಧತಿ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಾಯರ್‌ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏಕ ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಪಿತೃವಂಶಾವಳಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿವೆ.

ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಭೂ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಒಂದು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿಗೆಯೊಡನೆ ಆಕೆಯ ಮೈದುನಂದಿರು ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಪತಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರರೂ ಈ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದುಂಟು. ಈ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ವಿಧವೆಯಾದಾಗ ಆಕೆಯ ಮೈದುನನು ಆಕೆಯನ್ನು ಪತ್ನಿಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಪತಿಗೆ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರನಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಆತನ ಅಣ್ಣನೂ ಕೂಡ ಈ ಹಕ್ಕನ್ನು ಚಲಾಯಿಸಬಹುದು. ಹಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾವನಾದವನೂ ಕೂಡ ಸೊಸೆಯ ಮೇಲೆ ಈ ಹಕ್ಕನ್ನು ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಈ ಜಾತಿಯವರು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೂ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಇನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಶಿಸಿಹೋಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ದುಬೆಯವರು[1] ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಾಹದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವಾಗ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ ಅಥವಾ ಪುರುಷ ಯಾವ ಯಾವ ಗುಂಪುಗಳೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿಯಮಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ಗುಂಪುಗಳೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಳ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಒಳ ಪಂಗಡ ವಿವಾಹಗಳು ಅಂಗೀಕೃತವಾದಂಥ ಸಂಬಂಧಗಳು.

ವಿವಾಹದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡುವಾಗ 'ಅನುಲೋಮ' ಮತ್ತು 'ಪ್ರತಿಲೋಮ' ಎಂಬ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯವಿದೆ. ಅನುಲೋಮ (hypergamy) ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪುರುಷ ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜಾತಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿರುವ ಜಾತಿಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕೆಳಗಿನವರೆಗೂ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ನಿಯಮಗಳು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಲೋಮ (Hypogamy) ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಜಾತಿಗಿಂತ ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಯ ಪುರುಷನನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಬಹುದು.

ಇಸ್ಲಾಂ ಹಾಗೂ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜಾತಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರದೇ ಹೋದರೂ ಈ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿರುವವರ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನಲೆ ಬಹು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದವರ

ಜಾತಿ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೇ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಬಹಳಷ್ಟಿವೆ.

ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಕೂಡ ಇವೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ವಿವಾಹಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಷ್ಟೆ.

ವಿವಾಹವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಒಂದು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನತೆ ಇದೆ. ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳು ನಡೆಯುವ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧ ವಿವಾಹಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೆಲವೇ ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗುವ ವಿವಾಹಗಳೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಮತ್ತು ಗಂಡು ಪಲಾಯನ ಮಾಡಬಹುದು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಮರಳಿದಾಗ ಒಂದು ಔತಣಕೂಟವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸಮಯದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯರೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ದಂಪತಿಗಳಾಗ ಬಯಸುವವರು ನಿಶ್ಚಿತ ಅವಧಿಗೆ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ನೀಡಿ ಕೂಡ ವಿವಾಹವಾಗಬಹುದು.

ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ದಶಕಗಳ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತೆ ಒಂದು ವಾರದ ಕಾಲ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ಈಗಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಹಾಗೂ ಕ್ರಿಯಾ ವಿಧಿಗಳ ಆಚರಣೆ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ವಿವಾಹವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಮೊದಲೇ ಗಂಡು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣಿನ ಕುಟುಂಬಗಳ ನಡುವೆ ವಿವಾಹದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣ ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆದಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗಂಡಿನ ಕುಟುಂಬದವರ ಬೇಡಿಕೆಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಹಲವು ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ' ಅಥವಾ 'ವಧು ದಕ್ಷಿಣೆ' ಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಕೂಡ ಇದೆ. ಆದರೆ ಬಹುತೇಕ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ವರನ ಕಡೆಯವರ ಬೇಡಿಕೆಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಹಲವು ಸಾವಿರಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಹಲವು ಲಕ್ಷಗಳವರೆಗೂ ನಗದು ಹಣ, ಗೃಹಾಲಂಕಾರ ವಸ್ತುಗಳು, ಉಡುಗೊರೆ ಹಾಗೂ ಊಟೋಪಚಾರಗಳು – ಹೀಗೆ ವರನ ಕಡೆಯವರ ಬೇಡಿಕೆಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಲೇ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ವರದಕ್ಷಿಣೆ ಎನ್ನುವ ಪಿಡುಗು ಇಂದು ಎಲ್ಲ ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿದ್ದು ಅನೇಕ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಸಾವಿಗೂ, ಕುಟುಂಬಗಳ ನಾಶಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳು ವಿವಾಹದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಂಡಿಗೆ ನೀಡುವ

ಉಡುಗೊರೆಗಳು ಹಾಗೂ ನಗದು ಹಣವನ್ನು ತಾವು ಸ್ವಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಗಳ ಗಂಡನಾಗುವವನಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಆಸ್ತಿ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಒಂದು ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನಾಗಿ ಇಡುವವರೇ ಹೆಚ್ಚು. ವರದಕ್ಷಿಣೆಯ ಜಾಲ ಇಂದು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹರಡಿದೆ ಎಂದರೆ ವಿವಾಹಾನಂತರವೂ ಗಂಡಿನ ಕುಟುಂಬದವರ ಬೇಡಿಕೆಗಳು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಲೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಈ ಬೇಡಿಕೆಗಳು ಈಡೇರದಿದ್ದಾಗ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಹಿಂಸೆಗಳಿಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲೂಬಹುದು. ವರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಕಾಯಿದೆ 1961ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದು, 1984 ಹಾಗೂ 1986ರಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಯಿದೆಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನು ತರುವುದರ ಮೂಲಕ ಅದನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಿಗಿಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ವರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವರ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗಲೀ, ವರದಕ್ಷಿಣೆಯ ಪಿಡುಗಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗಲೀ ಕಡಿಮೆಯಾಗದಿರುವುದು ವಿಷಾದನೀಯ.

ವರದಕ್ಷಿಣೆಯ ಪಿಡುಗು ಇಂದು ವಿವಾಹ ಎನ್ನುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹಲವಾರು ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣುಗಳ ನಡುವೆ ಸಮಾನತೆ ಇರದಿರುವ ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗಂಡಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಬಹು ಜನರು ಇಂದಿಗೂ ತಮ್ಮ ಜಾತಿ, ಉಪ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲೇ ವರನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಗಂಡಿನ ಉದ್ಯೋಗ, ಅಂತಸ್ತು, ಆಸ್ತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಬೇರೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಆಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಹಿಸುವ ಪೋಷಕರು ಗಂಡಿನ ಯಾವ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಈಡೇರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಮಗಳನ್ನು ಆತನಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಲುಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುಲಭ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಗದು ಹಣ ಹಾಗೂ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವ ವರದಕ್ಷಿಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಕೆಯ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವಾಗಿ, ಮಾನವೀಯತೆಗೆ ಒಂದು ಸವಾಲನ್ನೆಸೆಯುವಂಥ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪಿಡುಗಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಆಡಂಬರದ ವಿವಾಹಗಳು ಹಣವಂತರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಮೆರೆಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅನೇಕ ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ಕೆಳವರ್ಗದವರಿಗೆ ಇವು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿವೆ. ಹಣವಂತರನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಆಡಂಬರದ ಮದುವೆಗಳು ಒಂದು ಹವ್ಯಾಸವಾಗಿ, ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವಧುವಿನ ಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಅಪಾರವಾದ ನಷ್ಟ ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದೆ. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಗಂಡಿನ

ಕಡೆಯವರು ಹೆಣ್ಣಿನ ಕುಟುಂಬದವರನ್ನು ಶೋಷಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸರಳ ವಿವಾಹಗಳು, ಅಂತರಜಾತಿಯ ವಿವಾಹಗಳು ಮತ್ತು ಮಾನವೀಯತೆಯ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ವಿವಾಹಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಕಡಿಮೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಪ್ರಚಾರವೂ ಕಡಿಮೆ.

ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಯಾರೊಡನೆ ಬೆಳೆಸಬಹುದು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ನಿಯಮಗಳಿಲ್ಲ. ಮುಸ್ಲಿಂರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಸಹೋದರರ ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರು ಸಹೋದರಿಯರ ಮಕ್ಕಳ ನಡುವೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಬಹುದು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಹಲವು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಹಲವು ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಹೋದರ - ಸಹೋದರಿಯರ ಮಕ್ಕಳ ನಡುವೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹಲವು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೋದರಮಾವ (ತಾಯಿಯ ತಮ್ಮ)ನನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುವ ಪದ್ಧತಿಯೂ ಉಂಟು. ಅನೇಕ ವಿವಾಹಗಳು ಸಂಬಂಧಿಗಳಲ್ಲದವರ ನಡುವೆಯೂ ಏರ್ಪಾಡಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕುಟುಂಬಗಳ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಉಪ ಜಾತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ – ಆರ್ಥಿಕ ಅಂತಸ್ತು – ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಗಮನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಅನೇಕ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ – ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವಿಚಾರಗಳಿಗೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವುದು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮನೋಭಾವ ಜಾಗೃತವಾಗುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನ

ವಿವಾಹವನ್ನು ಒಂದು 'ನಿರಂತರ ಪವಿತ್ರ ಬಂಧನ' ವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿರುವ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೊರಬರುವುದು ಸುಲಭತರವಲ್ಲ. ದ್ವಿಜರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಹಿಂದೂ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಾ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾದಿಗಳು ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ಕಾನೂನಿನ ಸಮ್ಮತಿ ಇದೆ. ದಂಪತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಂದ ವಿವಾಹ' ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಬಹುದು. ಗ್ರಾಮೀಣ ನ್ಯಾಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯಿತಿಗಳು ಕೂಡ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ವಹಿಸಿ ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ವಿಚ್ಛೇದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

1955ರ ಹಿಂದೂ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ನೀಡಿ ವಿವಾಹವೊಂದನ್ನು ವಿಚ್ಛೇದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹಲವು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ, ವ್ಯಭಿಚಾರ, ಪರ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ, ಮನೋವಿಕಲ್ಪ, ಗುಣವಾಗದ ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಗುಹ್ಯರೋಗ, ವೈರಾಗ್ಯ ಅಥವಾ

ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತನ್ನ ಪತಿ/ಪತ್ನಿ ಜೀವಂತವಾಗಿರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಏಳು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಯಾವುದೇ ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿಯದಿರುವುದು, ನ್ಯಾಯಾಂಗದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲು ತಯಾರಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮತ್ತು ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಲು ನ್ಯಾಯಾಂಗ ನೀಡಿದ ತೀರ್ಪನ್ನು ಮನ್ನಣೆ ಮಾಡದಿರುವುದು. ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳು ಪತ್ನಿ ಇದ್ದರೆ, ಆತನಿಗೆ ಮಾನಭಂಗದ ಆರೋಪದ ಮೇಲೆ ದಂಡನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದರೆ, ಪತಿ ವಿಷಯ ಲಂಪಟ/ಪಾಶವೀ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವ ಅಥವಾ ಮೈಥುವವನನಾಗಿದ್ದರೂ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು.

ಮುಸ್ಲಿಂ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪತಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಕ್ಕಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಪತಿ **ತಲಾಕ್, ತಲಾಕ್, ತಲಾಕ್** ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆಗೆ ಈ ಹಕ್ಕು ಇಲ್ಲ. ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆಯರು ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಯಾವುದಾದರೂ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ತನ್ನ ಪತಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಣ್ಣನ್ನು ವಿವಾಹವಾದಾಗ **ತಲಾಕ್ ತಫ್‌ವೀದ್** ಮೂಲಕ, ಯಾವುದಾದರೂ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಪಡೆದು **ಖುದ್** ಮೂಲಕ, ಮತ್ತು ದಂಪತಿಗಳ ನಡುವೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ **ಮುಬ್ಬರತ್** ಮೂಲಕ ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಂ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನ ಕಾಯಿದೆ (1939)ನ ಅನ್ವಯ ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರಣಗಳಿದ್ದರೆ ಒಬ್ಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳು ಪತ್ನಿಗೆ ಜೀವನಾಧಾರವನ್ನು ನೀಡದಿರುವುದು, ಪತಿ ವೈವಾಹಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವುದು, ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ವಿವಾಹವಾಗಿರುವಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಷಗಳು ತಲುಪುವ ಮುನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು ಹಾಗೂ ಕ್ರೌರ್ಯ.

ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರಲ್ಲಿ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿಯಮಗಳು ಭಾರತೀಯ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನ ಕಾಯಿದೆ 1869ಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪತ್ನಿ ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಾಗ ಪತಿ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಪತಿ ಪರಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದರೆ, ಮರು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಾದರೆ, ಕ್ರೂರಿಯಾದರೆ, ಮಾನಭಂಗದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ಅಥವಾ ವಿಷಯ ಲಂಪಟ/ಪಾಶವೀ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವನಾದರೆ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ಪ್ರಮಾಣ ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರದಿದ್ದರೂ ಕಳೆದ ಒಂದೆರೆಡು

ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ಪ್ರಮಾಣ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾದಿ ಶಕ್ತಿಗಳು ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ಬಗ್ಗೆ ಮೂಗು ಮುರಿದರೂ, ಅಹಿತಕರವೂ, ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವೂ ಆದ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಪಡೆಯಲು ಇರುವ ಅವಕಾಶ ಹೆಣ್ಣು - ಗಂಡುಗಳಿಬ್ಬರಿಗೂ, ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕುಟುಂಬ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕುರಿತ ಹಲವು ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಡೆದಿವೆ. ಈ ಅಧ್ಯಯನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಗಮನವನ್ನು ಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲಾಗುವ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಹಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಂತೂ ತಂದೆ – ತಾಯಿಯರಿಬ್ಬರೂ ಮಕ್ಕಳ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹಿಂಜರಿದಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಇವೆ. ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳ ನಡುವೆ ಸುದೀರ್ಘ ಹೋರಾಟ ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು, ಮಾನಸಿಕ ಒತ್ತಡ, ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಹೊಸ ಜಾಗೃತಿ ಹಾಗೂ ಅಹಿತಕರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಪಡೆಯಲು ಇರುವ ಕಾನೂನು ಸೌಕರ್ಯ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳು ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ಪ್ರಮಾಣ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾದ ಗಮನವನ್ನು ಜೀವನಾಂಶದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ನೀಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಮಹಿಳೆಯರು ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಎರಡು ಮೂಲಾಧಾರಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಅವರವರ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೈಯುಕ್ತಿಕ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಹಾಗೂ 1898ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದು, 1974ರಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಹೊಸ ಅಪರಾಧ ಕ್ರಮ ಸಂಹಿತೆ. ಈ ಕಾಯಿದೆ ಎಲ್ಲ ಭಾರತೀಯರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅನ್ವಯ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ನಂತರ ಪತಿಯಿಂದ ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪತ್ನಿಗೆ ಹಕ್ಕಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪೋಷಕರಿಗೂ ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಈ ಕಾಯಿದೆ ನೀಡಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ ಪತಿಯಿಂದ ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತನ ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೆಂಬ ಒಂದು ನಿಯಮವೂ ಈ ಕಾಯಿದೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. 1956ರ ಹಿಂದೂ ದತ್ತು ಸ್ವೀಕಾರ ಮತ್ತು ಜೀವನಾಂಶ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ವಿಚ್ಛೇದನದ ನಂತರ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿಗೆ ತನ್ನ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕು ಇತ್ತು. ಹಾಗೂ ಆಕೆ ತನ್ನ

ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹೊಸ ಅಪರಾಧ ಕ್ರಮ ಸಂಹಿತೆಯ ಅನ್ವಯ ಪತ್ನಿಯ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಆರೋಪವಿದ್ದರೂ, ಕಾನೂನಿನ ಮೊರೆ ಹೋಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಆರೋಪವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯಾವುದೇ ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲ.

ಮುಸ್ಲಿಂ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ನಂತರ ಕೇವಲ ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆಯರು ಅಪರಾಧ ಕ್ರಮ ಸಂಹಿತೆಯ 125ನೇ ವಿಧಿಯ ಮೊರೆ ಹೊಕ್ಕು ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪತಿಯಿಂದ ಕೇಳಬಹುದಾದರೂ ಮುಸ್ಲಿಂರ ವೈಯುಕ್ತಿಕ ಕಾಯಿದೆ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಷಾ ಬಾನು ಎಂಬ 65ವರ್ಷದ ಮಹಿಳೆ ತನ್ನ ವಕೀಲ ಪತಿ ತನ್ನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಮೊರೆ ಹೊಕ್ಕು ತನಗೆ ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನಿಟ್ಟಳು. ಭಾರತದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಲಯ, ಕೆಳಗಿನ ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಆಕೆಯ ಅಹವಾಲನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಆಕೆಯ ಪರವಾಗಿ ನೀಡಿದ ತೀರ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ತೀರ್ಪು ಮೂಲಭೂತವಾದಿಗಳಿಗೆ ನುಂಗಲಾರದ ತುತ್ತಾಗಿ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ತೀವ್ರತರವಾದ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಅನೇಕ ಪ್ರಗತಿಪರ ಮುಸ್ಲಿಂರು ಈ ತೀರ್ಪನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸಿವಿಲ್ ಕಾಯಿದೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಬೆಂಬಲವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಮೂಲಭೂತ ವಾದಿಗಳ ಹಾಗೂ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾದಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸರ್ಕಾರ ಈ ಸಂಬಂಧ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಗತಿಪರ ಕಾಯಿದೆಯನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಫಲವಾಯಿತು. ಪ್ರಗತಿಪರರ ಧ್ವನಿ ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಗಾಮಿ ಶಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವೇ ಸಫಲವಾಯಿತು.

ಕಾನೂನಿನ ಅನ್ವಯ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ದ್ವಿಜರಾದ ಹಿಂದೂ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿ ಮೊದಲು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 1856ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ವಿಧವಾ ಪುರ್ನವಿವಾಹದ ಕಾಯಿದೆ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಕಾನೂನು ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ನೀಡಿತು. ಹೆಂಡತಿ ಸತ್ತರೆ ಎಷ್ಟು ಬಾರಿಯಾದರೂ ವಿವಾಹವಾಗುವ ಹಕ್ಕು ಪುರುಷನಿಗೆ, ಗಂಡ ಸತ್ತರೆ ಜೀವಮಾನವಿಡೀ ವಿಧವೆಯಾಗಿಯೇ (ಶಿಶು ವಿಧೇಯರು, ಬಾಲ ವಿಧವೆಯರಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ತಮ್ಮ ಗಂಡನಾದವನ ಮುಖ ದರ್ಶನ ಕೂಡ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ) ಉಳಿಯಬೇಕಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹೆಂಗಸಿಗೆ – ಈ ದ್ವಿಮುಖ ಮೌಲ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಂದು ಕಾನೂನು ರೀತ್ಯಾ ಕೊನೆಗೊಂಡಿರುವುದು ಮಹಿಳಾ ವಿಮೋಚನಾ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಹೆಜ್ಜೆಯಾಗಿದೆ.

ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸುವ ಮುನ್ನ ಮಹಿಳೆಯರ ಆಸ್ತಿ ಹಕ್ಕುಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ. ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಸಮಾನ ಆಸ್ತಿ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲೂ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತರಿಂದ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು ಆಯಾ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿರುವ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿದ್ದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದು, ಇಲ್ಲಾ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಕೌಟುಂಬಿಕ ವಿಚಾರ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಹಿಂದೂಗಳಲ್ಲಿ (ಬೌದ್ಧರು, ಸಿಖ್ಖರು ಮತ್ತು ಜೈನರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಾರೆ) ಆಸ್ತಿ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಭಿನ್ನ ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವುಗಳು **ಮಿತಾಕ್ಷರ, ದಯಾಭಾಗ** ಮತ್ತು **ಮರುಮಕಟ್ಟಾಯಂ.** ಮಿತಾಕ್ಷರದ ನಿಯಮಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಗಂಡು ಮಗುವಿಗೆ ಜನ್ಮ ತಳೆದಾಕ್ಷಣವೇ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಲುದಾರನಾಗುವ ಹಕ್ಕು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ದಯಾಭಾಗದ ಅನ್ವಯ ಗಂಡು ಮಗುವಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಆಸ್ತಿಯ ಅಧಿಕಾರ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಎರಡು ಕಾಯಿದೆಗಳಲ್ಲೂ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಸಮಾನ ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕಾಗಲೀ, ಭಾಗವಾಗಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮರುಮಕಟ್ಟಾಯಂ ನಿಯಮ ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು ಮಹಿಳೆಯರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಿರುತ್ತಿತ್ತು.

1956ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ಹಿಂದೂ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರದ ಕಾಯಿದೆಗೆ ತೀವ್ರ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಈ ಕಾಯಿದೆ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಿತು. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಯಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತನ ವಿಧವೆ, ತಾಯಿ, ಮಗ, ಮಗಳು, ಮರಣ ಹೊಂದಿರುವ ಮಗನ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಮರಣ ಹೊಂದಿರುವ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳ ಗಂಡು ಹಾಗೂ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು - ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನ ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಕಾಯಿದೆ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಾಸ್ತವಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ವಿಷಾದನೀಯ. ಮಿತಾಕ್ಷರ ಕಾಯಿದೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇಂದಿಗೂ ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಭಾಗಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ವಿವಾಹಕ್ಕೆಂದು ಹಣವನ್ನು ಖರ್ಚು ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂಬ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ತು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೆ

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಮುಸ್ಲಿಂ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಮಹಿಳೆಯರ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಭಿನ್ನವಾಗೇನಿಲ್ಲ.

ವಿವಾಹ ಎನ್ನುವ ಸಂಸ್ಥೆ ಇಂದಿಗೂ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದೆ. ಹಿಂದೆಂದಿಗಿಂತ ಇಂದು ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ನಿಯಮಗಳು ಸಡಿಲವಾಗಿದ್ದರೂ, ವಿವಾಹದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ವಿಧಿಗಳು ಹಾಗೂ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೀಕ್ಷಿತ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿಪರವಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆಗಿಲ್ಲ.

ಬಂಧುತ್ವ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಬಂಧುತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ (Kinship system) ಅತ್ಯಂತ ಮೂಲ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಬಂಧುತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ್ದು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯ. ಬಂಧುತ್ವ ಎಂದರೆ ವಿವಾಹ ಅಥವಾ ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಏರ್ಪಾಡಾಗುವ ಸಂಬಂಧ ಎಂದರ್ಥ. ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಬಂಧುಗಳನ್ನು (Consanguineous Kins, ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತಾಯಿ-ಮಕ್ಕಳು)ಎಂತಲೂ, ವಿವಾಹದ ಮೂಲಕ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಬಂಧುಗಳನ್ನು (affinal kins, ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗಂಡ-ಹೆಂಡತಿ) ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧುತ್ವದ ಸ್ವರೂಪ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲೂ ವಿವಿಧ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಂಧುಗಳ ನಡುವೆ ಇರಬಹುದಾದ ಸಂಬಂಧದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಅನೇಕ ನಿಯಮಗಳು ಇವೆ. ಯಾರು ಯಾರೊಡನೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು ಅಥವಾ ಹೊಂದಬಾರದು ಎಂದು ಆಯಾ ಸಮಾಜದ ಬಂಧುತ್ವ ನಿಯಮಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಪ್ರಮುಖ ಘಟನೆಗಳಾದ ಹುಟ್ಟು, ಪ್ರೌಢ ದೆಸೆಯ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು, ವಿವಾಹ, ಸಾವು ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧುತ್ವದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಅತ್ಯಂತ ಗೋಚರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವಿವಿಧ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಂಧುಗಳು ನಿಶ್ಚಿತ ಪಾತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬಂಧುತ್ವದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಕುಟುಂಬದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ವಿವಾಹವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಧುತ್ವ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ

ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧಿಗಳ ನಡುವೆ ವಿವಾಹವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಜೈವಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕ ಆಘಾತಗಳಾಗುವ ಸಂಭವವಿದೆ.

ವಿವಾಹ ಮೂಲಕ ಸಂಬಂಧಗಳು ಬೆಳೆದು ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಬಂಧುತ್ವದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಪಿತೃ ಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹದ ನಂತರ ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯು ಮೈದುನ, ಭಾವ, ಅತ್ತಿಗೆ, ಅತ್ತೆ , ಮಾವ , ನಾದಿನಿ, ಮುಂತಾದ ಹೊಸ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಎರಡು ಕುಟುಂಬಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ಸಂಬಂಧಗಳು ಏರ್ಪಾಡಾಗಬಹುದು. ಆಧುನೀಕರಣ ಹಾಗೂ ಕೈಗಾರಿಕೀಕರಣ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪಿತೃ ಸ್ಥಾನೀಯ ಹಾಗೂ ಮಾತೃ ಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬಗಳೆರಡರ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿವೆ. ಅವರವರ ಜೀವನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಗಂಡ-ಹೆಂಡತಿ ಹಾಗೂ ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಹೊಸ ಕುಟುಂಬಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಮೂಲ ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಬಂಧುತ್ವದ ಸಂಬಂಧ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರ, ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು ಹಾಗೂ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲ. ಹಲವು ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಂತೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ. ಮೇಘಾಲಯದ **ಖಾಸಿ**ಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಹಾಗೂ ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ. **ಖಾಸಿ** ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯ ಮಗಳು (ಆಕೆಯನ್ನು **ಖುದ್** ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವುದು) ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಕುಟುಂಬದ ಇತರ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ತಮಗೆ ಒಂದೆರಡು ಮಕ್ಕಳಾದ ನಂತರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕಿರಿಯ ಮಗಳು ತನ್ನ ಪತಿ ಹಾಗೂ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ತಾಯಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಕೆಯೇ ಆ ಕುಟುಂಬದ ಹಾಗೂ ಮನೆಯ ಪಾಲಕಿ.

ಗಾರೋಗಳ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಮಗಳು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ವಿವಾಹವಾಗಬೇಕು. ಆಕೆಯ ಪತಿಯನ್ನು **ನೋಕ್‌ಮಾ** ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ನೋಕ್‌ನು ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಆತನ ಮಾವನ ಸಾವಿನನಂತರ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಮುದಾಯದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯವೇನೆಂದರೆ

ಅಳಿಯ ಅತ್ತೆಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಬೇಕೆನ್ನುವುದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಆತನಿಗೆ ಈ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಭಾರತದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ವಿಶೇಷವೂ ಹಲವರಿಗೆ ವಿಚಿತ್ರವೂ ಎನಿಸಬಹುದಾದಂಥ ಬಂಧುತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬಂಧುತ್ವ ಸಂಬಂಧಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಇದ್ದರೂ, ಇಂದಿಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬಂಧುತ್ವ ಸಂಬಂಧಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಬಹಳಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ.

೧. ದುಬೆ, ಎಸ್. ಸಿ., ಇಂಡಿಯನ್ ಸೊಸೈಟಿ, ನವದೆಹಲಿ, ನ್ಯಾಷನಲ್ ಬುಕ್ ಟ್ರಸ್ಟ್, ೧೯೯೦, ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ.

೬. ಭಾರತದ ಗ್ರಾಮಗಳು

ಭಾರತವು ಗ್ರಾಮಗಳ ನಾಡು ಎಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. 1991ರ ಜನಗಣತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ್ಲಲಿ ಶೇಕಡ 74.28ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೂ, ಶೇಕಡ 25.72ರಷ್ಟು ನಗರಗಳಲ್ಲೂ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಕೊಡುಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಾರತದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ನಗರಗಳಿಗಿಂತ ಬಹು ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದಿವೆ. ದೇಶದ ಕಾಲು ಭಾಗದಷ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ವಾಸಿಸುವ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು, ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳು, ಸಾರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಪರ್ಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಮುಂತಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪೂರಕ ಸೌಕರ್ಯಗಳು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿದ್ದರೆ ದೇಶದ ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ವಾಸಿಸುವ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೌಕರ್ಯಗಳ ಅಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ-ನಗರಗಳ ತಾರತಮ್ಯ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತಹುದಾಗಿದೆ.

ಗ್ರಾಮ ಹಾಗೂ ನಗರಪ್ರದೇಶಗಳೆರಡೂ ದೇಶದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚು, ನಗರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂದು 5,57,137ಗ್ರಾಮಗಳೂ, 3,949ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ ಇವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ 48,087 ಜನವಸತಿಯಿಲ್ಲದ ಗ್ರಾಮಗಳೂ ಇವೆ. ಭೌಗೋಳಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಜನಸಂಖ್ಯೆ, ಜನಸಾಂದ್ರತೆ, ಕೃಷಿಯೋಗ್ಯ ಭೂಪ್ರದೇಶ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೇವೆಗಳ ಲಭ್ಯತೆ-ಅಲಭ್ಯತೆ-ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಗ್ರಾಮ-ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ನಗರಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪವಿದ್ದು ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗ್ರಾಮವೆನಿಸಿಕೊಂಡು, ನಗರಲಕ್ಷಣಗಳನೇಕವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವಂಥ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು, ರಸ್ತೆಗಳು, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು, ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳು, ಶಾಲೆಗಳು, ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ - ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಜೀವನಾವಶ್ಯಕತೆಗಳೂ ದೊರೆಯದಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಗ್ರಾಮಗಳೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಗ್ರಾಮ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲು ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ಧಾರಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು.

ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳು

ಭಾರತದ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ವಿಶೇಷವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಹಾಗೂ ಜನ

ಸಾಂದ್ರತೆಗಳೆರಡೂ ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದು ಗ್ರಾಮಗಳ ಪ್ರದೇಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಯದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎಲ್ಲರೂ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಚಿತರೇ; ಅನೌಪಚಾರಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಮಧೇಯತ್ವದ ಭಾವನೆ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲವೆಂತಲೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ನಗರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲೂ ನಗರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೃತಕತೆ, ಔಪಚಾರಿಕ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡುವಂತಹುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಎಂತಲೇ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಅನೌಪಚಾರಿಕ ನಿಯಂತ್ರಣಾವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಲೋಕಾರೂಢಿಗಳು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಹಾಗೂ ಹಿಂದಿನಿಂದ ನಡೆದು ಬಂದ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಇವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಬಹುಪಾಲು ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆ ಇಂದಿಗೂ ತಲೆಬಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಪ್ರಧಾನ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತಹುದು. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆಯ ದಿನ-ನಿತ್ಯದ ಬದುಕಿಗೂ, ಅವರ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೂ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಗೂ ನಡುವೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವರೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರೂ ಭೂ ಒಡೆಯರೆಂದಾಗಲೀ, ಎಲ್ಲರ ಬಳಿ ಕೃಷಿಯೋಗ್ಯ ಅಥವಾ ನೀರಾವರಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದಂಥ ಭೂಮಿ ಇದೆ ಎಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥೈಸಬಾರದು. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಎಕರೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ನೂರಾರು ಎಕರೆಗಳಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ ಇದ್ದಾರೆ, ಸ್ವಂತ ಭೂಮಿಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಇತರರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಾಗಿ ದುಡಿಯುವವರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೂ ತಾವು ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆಯಿಂದ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಹೋದಾಗ ಇತರರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿರುವವರೂ ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದುವಾಗಿದೆ.

ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯಲ್ಲದೆ ಇತರ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಕುಟುಂಬಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುವು ಮಡಿಕೆ ಮಾಡುವುದು, ಮರಗೆಲಸ, ಚಾಪೆ ಹೆಣೆಯುವುದು, ನೇಯ್ಗೆ ಕೆಲಸ, ಅಗಸರ ಕೆಲಸ, ಚಿನ್ನ-ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸ ಇವೇ ಮುಂತಾದವು. ಯಾವುದೇ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಹಾಗೂ ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು 'ಜಾಜ್‌ಮಾನಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ'.

ಗ್ರಾಮೀಣ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜಾತಿಗೂ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದಿಗೂ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಕಸುಬುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವರು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತಾರೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆಗೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ವಿವಿಧ ಕಸುಬುದಾರರು ಒದಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಅವರವರು ನೀಡಿದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲೋ, ಕಾಳು, ದವಸ-ಧಾನ್ಯ ವಸ್ತ್ರ- ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದರ ಮೂಲಕವೋ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಾದರೋ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಗರಗಳಂತೆ ಹಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ವ್ಯಾಪಾರ-ವಹಿವಾಟುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿವೆ. ಕಾಳು, ಕಡ್ಡಿ, ದವಸ-ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಂದು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯ ಒಂದು ಮುಖ. ನಗರೀಕರಣದ ಪ್ರಭಾವ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಾಮ-ನಗರಗಳ ಸಂಪರ್ಕಗಳೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಭಾರತದ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಚಾರ್ಲ್ಸ್ ಮೆಟ್‌ಕ್ಲಾಫ್‌ರವರು 'ಸಣ್ಣ ಸ್ವಾವಲಂಬಿ ಗಣರಾಜ್ಯಗಳು' ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ವಾಸ್ತವ್ಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯತೆಯನ್ನು. ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ಗ್ರಾಮಗಳು ತಮ್ಮ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳ ಪೂರೈಕೆಗಾಗಿ ಬಾಹ್ಯ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದವು ಎನ್ನುವುದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೂಲಗಳ ಪರಿಶೋಧನೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತ ಹೊರದೇಶದ ಯಾತ್ರಿಕರ ಬರಹಗಳು ಹಾಗೂ ಪುರಾತನ ಕಡತಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೆ ಅಥವಾ ಜಾತ್ರೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಗ್ರಾಮಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಪರ್ಕವಿರುತ್ತಿತ್ತೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಗ್ರಾಮ-ಗ್ರಾಮಗಳ ನಡುವೆ ವಿವಾಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೂಲಕವೂ ಸಂಬಂಧಗಳು ಏರ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಗ್ರಾಮವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ

ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಔಚಿತ್ಯ ಎನ್ನುವುದು ಚರ್ಚಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ.

ಗ್ರಾಮಗಳು ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದೇನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಿಲ್ಲ. ಬಹುಕಾಲ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ 'ದ್ವಂದ್ವ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ' ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಅವುಗಳೇ ಜಾತಿ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯಿತಿ. ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಲಹಗಳು ಹಾಗೂ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಜಾತಿಯ ಹಿರಿಯರು ಕೂಡಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನೋ, ನ್ಯಾಯವನ್ನೋ ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕುಟುಂಬಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಜಾತಿ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಇಡೀ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬಂದು ಔಪಚಾರಿಕ ಪಂಚಾಯಿತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪಂಚಾಯಿತಿಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಕಡಿಮೆಯಾಗ ತೊಡಗಿತು.

ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬಂದು ಒಂದು ದಶಕದ ನಂತರ, ಎಂದರೆ, 1957ರಲ್ಲಿ ಬಲವಂತರಾಯ್ ಮೆಹತಾ ಸಮಿತಿಯ ಶಿಫಾರಸ್ಸಿನ ಮೇರೆಗೆ ಪಂಚಾಯಿತಿರಾಜ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಜೊತೆಗೆ ಅಧಿಕಾರದ ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ಮಾಡುವುದೂ ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ದೇಶದ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯಗಳ ರಾಜಧಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿರ್ಣಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರ ಬದಲು ಸ್ಥಳೀಯ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿಯೇ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವಂಥ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಪಂಚಾಯಿತಿರಾಜ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು.

ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಹಿಂದೆಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಘರ್ಷಣೆ ಹಾಗೂ ಕಲಹಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿವೆ. ರಾಜಕೀಯ ಅಥವಾ ಆರ್ಥಿಕ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಹಲವರು ಘರ್ಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರೆ, ಈಗಾಗಲೇ ಪಡೆದಿರುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಉಳಿಸಲೋಸುಗ ಮತ್ತೆ ಹಲವರು ಘರ್ಷಣೆಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಆಂತರಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ, ಕುಟುಂಬ-ಕುಟುಂಬಗಳ ನಡುವೆ ಅಥವಾ ಜಾತಿ-ಜಾತಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಣೆಗೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣಗಳೆಂದರೆ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನ ಹಾಗೂ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೈಮನಸ್ಯಗಳು

ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಥವಾ ಜಾತಿ ಸಂಬಂಧಿ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು, ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವ ಪೈಪೋಟಿ ಹಾಗೂ ಕಾದಾಟ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅಸಮಾನತೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ನಗರಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳ ನಿರ್ಲಕ್ಷ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೇ ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳಿಂದ, ಪ್ರಬಲ ಆರ್ಥಿಕ ವರ್ಗಗಳಿಂದ ಸಮಾಜದ ಕೆಳಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವವರ ಶೋಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ.

ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ವಿವಿಧ ರಾಜ್ಯಗಳ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳು ಭೂಮಾಲೀಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾಯಿತರು, ಪಂಜಾಬ್ ಮತ್ತು ಹರಿಯಾಣದಲ್ಲಿ ಜಾಟರು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರೆಡ್ಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಮ್ಮರು ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಹುಪಾಲು ಗ್ರಾಮೀಣ ಭೂಮಿ ಹಲವೇ ಜಾತಿಗಳ ಸೊತ್ತಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ ಸುಲಭವಾಗಿ ದಕ್ಕುವುದರಿಂದಲೂ ಅವರಿಂದ ಬಡಜನತೆ ಹಾಗೂ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಶೋಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಭೂ-ಸುಧಾರಣೆಗಳೂ, ಗ್ರಾಮೀಣಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ತರುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಫಲವಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಬಹುಭಾಗ ಇಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ, ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಪಡೆಯದಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. 'ಅಭಿವೃದ್ಧಿ' ಎನ್ನುವುದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಗಳ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತ ಜನರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪದ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆ, ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿಗಳು ಅಥವಾ ಪ್ರಭಾವೀ ಕುಟುಂಬಗಳಿಂದ ಇತರರ ಶೋಷಣೆ, ಅನಕ್ಷರತೆ, ಅಜ್ಞಾನ, ಮೌಢ್ಯ- ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಥದಲ್ಲಿ ಬಹು ಹಿಂದಿವೆ.

ಗ್ರಾಮಗಳ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆಂದು ರೂಪಿತವಾದ ಪಂಚಾಯಿತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಂದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಬಗೆಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಿಂದ ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಬಲ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಇಂದು ಅನೇಕ ವಿರೋಧಿ ಶಕ್ತಿಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಿವೆ. ಸಮಾಜದ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ, ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರಿಗೆ, ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಮೀಸಲಾತಿಯನ್ನು

ನೀಡುತ್ತಿರುವುದು ಸಾಮಾಜಿಕ ನ್ಯಾಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರಿಯಷ್ಟೆ. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಂಥ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸವಾಲೆಸದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೇ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಹಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಪಂಚಾಯಿತಿಯ ಚುನಾವಣೆಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹಿಂಸಾಚಾರ, ಮತಗಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ, ಅಭ್ಯರ್ಥಿಗಳ ಅಪಹರಣ- ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅಹಿತಕರ ಹಾಗೂ ಅಪಾಯಕಾರಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನ ಎತ್ತಸಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ಸೂಚಿಯಾಗಿವೆ. ಇಂದಿನ ಪಂಚಾಯಿತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ರಾಜಕೀಯದ್ದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಹೊಸ ಆಯಾಮವನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಮರಸ್ಯ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ, ಸಮರ ಮನೋಭಾವ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಆಧುನಿಕತೆಯ ಸೋಂಕು ಇಂದು ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದು ನಿಜವಾದರೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಬಿಗಿ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಂದಿಗೂ ಹೊರಬಂದಿಲ್ಲ. ಇಂದಿಗೂ ಮೂಢ ನಂಬಿಕೆಗಳ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಬಿದ್ದಿರುವ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆ ಮಾಟ-ಮಂತ್ರ, ಯಂತ್ರ-ತಂತ್ರಗಳ ಮೊರೆ ಹೋಗುವುದು ಸರ್ವೇ ಸಾಮಾನ್ಯ. ಆರೋಗ್ಯ ಅಥವಾ ಆಹಾರಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲೇ ಆಗಲಿ, ಮದುವೆ ಅಥವಾ ಮಕ್ಕಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲೇ ಆಗಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಗತಿವಿರೋಧಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಇಂದು ಗ್ರಾಮ-ನಗರಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದೆಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಇಂದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಾರಿಗೆ ಸೌಕರ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಸೌಕರ್ಯವೂ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮನರಂಜನೆಗಾಗಿ ರೇಡಿಯೋ, ದೂರದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಚಲನಚಿತ್ರ ಪ್ರದರ್ಶನಗಳೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿವೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾರಾಯಿ ಅಂಗಡಿಗಳೂ ಅತ್ಯಂತ ಹಿಂದುಳಿದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಿಡಿಯೋಗಳು ಕೂಡ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆಗೆ ವಾಣಿಜ್ಯೀಕೃತ ಮನರಂಜನೆಯನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೃದ್ಧ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಅಗ್ಗದ ಮನರಂಜನೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದು ಗ್ರಾಮ-ನಗರ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಒಂದು ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ಗ್ರಾಮ-ನಗರಗಳಿಗೆ ಇದ್ದಂಥ ಭೌತಿಕ ಅಂತರ

ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆಲ್ಲಾ ಅವುಗಳಿಗಿದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂತರವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದರೂ ಇಂದಿಗೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧತೆ, ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳು, ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧಿ ಆಚರಣೆಗಳು ಇವೇ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದೆ. ಬದಲಾವಣೆಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹಾಸು ಹೊಕ್ಕಾಗಿದ್ದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಅಡೆತಡೆಯನ್ನೊಡ್ಡಿವೆ. ಇದರ ಜೊತೆಜೊತೆಗೆ ಬಡತನ, ನಿರುದ್ಯೋಗ ಅಥವಾ ಅರೆ ಉದ್ಯೋಗ, ಅಜ್ಞಾನ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೇವೆಗಳ ಅಭಾವ- ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಗ್ರಾಮೀಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕಾರ್ಯ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುತ್ತಿದೆ. ಗ್ರಾಮ-ನಗರಗಳ ಅಸಮತೋಲನವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ ಭಾರತದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಫಲಾಫಲಗಳನ್ನು ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆಯವರೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಾಧ್ಯ.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಮೂರು
ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಬೆಳವಣಿಗೆ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)

	1971	1981	1991
ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ	548	683	844
ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನ ಸಂಖ್ಯೆ	439	524	627
ದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಶೇಕಡಾವಾರು	80.1	76.7	74.3

ಮೂಲ : ಜನ ಗಣತಿ 1991

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ನಾಲ್ಕು
ಬಡತನದ ರೇಖೆಯ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆ

ವರ್ಷಗಳು	1972-73	1977-78	1983-84	1987-88
ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ಶೇಕಡಾವಾರು)	54.1	51.2	40.4	33.4
ಗ್ರಾಮೀಣ ಬಡತನದ ಪ್ರಮಾಣ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)	244.2	253.1	221.5	196.0

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಐದು
ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಬಡತನದ ಪ್ರಮಾಣ

ಬಡತನದ ರೇಖೆಯ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ಶೇಕಡಾವಾರು)	41.2	38.2	28.1	20.1
ನಗರ ಬಡತನದ ಪ್ರಮಾಣ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)	47.3	53.7	49.5	41.7

ಮೂಲ : ಸ್ಟ್ಯಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್‌ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, 1992 - 93 ಪುಟ 27

೭. ಭಾರತದ ನಗರಗಳು

ಭಾರತದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ದೇಶದ ಕಾಲು ಭಾಗದಷ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ವಾಸವಾಗಿರುವ ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಭಾರತದ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿವೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಹಾಗೂ ನಗರಗಳ ನಡುವೆ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧಗಳು ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನೆಯೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ನಗರಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆಲ್ಲಾ ನಗರಗಳ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳು ನಗರಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಸಾರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಪರ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋದಹಾಗೆಲ್ಲಾ ನಗರ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗಿರುವ ಭೌತಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕ ಅಂತರವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಭಾರತೀಯ ನಗರಗಳ ಇತಿಹಾಸ ಬಹಳ ಹಳೆಯದು. ಸಿಂಧೂ ನಾಗರೀಕತೆಯ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ತಮ್ಮ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀರಿದ್ದವು. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ನಗರಗಳು ಕಾರ್ಯಪರವಾಗಿದ್ದುದ್ದನ್ನು ನಾವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೂಲಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದವು ರಾಜಧಾನಿಗಳು, ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾದ ನಗರಗಳು, ವಾಣಿಜ್ಯ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದ ನಗರಗಳು, ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಗರಗಳು, ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದ ನಗರಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ನಗರಗಳು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳಗಳೆಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದವು.

ಭಾರತವನ್ನು ಆಳಿದ ವಿವಿಧ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳೂ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಆಧಿಪತ್ಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹಾಗೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದವು. ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಅನೇಕ ರಾಜಮಹಾರಾಜರು ಧರ್ಮದ ಪ್ರಚಾರ ಹಾಗೂ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆಂದೇ ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ, ನಗರಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು. ಇದಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಪಾರ ವಹಿವಾಟುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದ ಅನೇಕ ನಗರಗಳು ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಇಂದು ಕೇವಲ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸಮೃದ್ಧ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಜೀವನದ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದುವಾಗಿದ್ದ ಹಂಪೆ ಇಂದು ಗತವೈಭವದ ಕುರುಹಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವುದು ನಗರಗಳು ಹೇಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ನಶಿಸಿಹೋಗಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ನಗರಪ್ರದೇಶಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನಾವು ಗುರುತಿಸಿದ್ದೇವಷ್ಟೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಹಲವು ವಿಶೇಷವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾವುವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯ.

ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಹಾಗೂ ಜನಸಾಂದ್ರತೆಗಳೆರಡೂ ಹೆಚ್ಚು. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ ನಗರವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದರೆ ಕನಿಷ್ಠ 5000 ದಷ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿದ್ದು, ಈ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಬಹುಭಾಗ ಕೃಷಿಯೇತರ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರಬೇಕು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿ ಚದರಮೈಲಿಗೂ 1000 ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಜನಸಾಂದ್ರತೆಯೂ ಅವಶ್ಯ. ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು, ಸಾಲು-ಸಾಲು ಮನೆಗಳು, ಮನರಂಜನಾ ಸ್ಥಳಗಳು ಇವೇ ಮುಂತಾದವು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರ ಜೊತೆಜೊತೆಗೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು, ಸಾರಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಸಂಪರ್ಕ ಸಾಧನಗಳು, ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಮುಂತಾದ ಸೌಕರ್ಯಗಳೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಗರಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವ ಹೆಚ್ಚಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ ನಗರೀಕರಣದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ.

ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗಲೀ, ಅನೌಪಚಾರಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಾಗಲೀ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಂತ್ರಿಕ ಬದುಕು ನಗರಜೀವನದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದ್ದಾಗಿದೆ. ನಗರವಾಸಿಗಳ ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥಳ ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಳದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದ್ಯೋಗ ಹಾಗೂ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಬದುಕುಗಳೆರಡೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ನಗರ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅನೌಪಚಾರಿಕ ನಿಯಂತ್ರಣದ ಪ್ರಭಾವ ಕಡಿಮೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹಿಡಿತ ನಗರಜೀವನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಗರಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ, ಬಂಧುತ್ವ, ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳು ಇಳಿಮುಖವಾಗುತ್ತಿವೆ. ನಗರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಂಕುಚಿತ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ವಿಶಾಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು.

ನಗರದ ಉದ್ಯೋಗಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ, ನೈಪುಣ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ತರಬೇತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರಮವಿಭಜನೆಯ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಹೆಚ್ಚು.

ಈ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ನಗರಗಳು ಹಾಗೂ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಎಷ್ಟೋ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದುಂಟು. ಅನೇಕ ನಗರಗಳ ಹಲವಾರು ಬಡಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದ ಕುರುಹುಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನಗರಜೀವನದ ಹಲವು ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಜನತೆ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ನಗರದ ಜನತೆ ಆಧುನಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬಹುದಾದಂಥ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಅಥವಾ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ವಿರೋಧವಾದ ಮನೋಭಾವವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾರತದ ಅನೇಕ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಮು ಗಲಭೆಗಳು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿವೆ. ಜಾತ್ಯಾತೀತ ತತ್ವಕ್ಕೆ ನಾವು ಬದ್ಧರು ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾಗಲೂ ಮತೀಯ ಭಾವನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು - ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗೃತವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಭಾರತೀಯ ನಗರ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುವಂತಹ ಒಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಜಾತಿ ಸಂಘಟನೆಗಳೂ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿವೆ. ಶಿಕ್ಷಣಾವಕಾಶಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆಲ್ಲಾ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೃದಯ ಹಾಗೂ ಮನೋ ವೈಶಾಲ್ಯತೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಬೇಕು. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ನಗರ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿವೆ. ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ, ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಸಂಘಟನೆಗಳು ಬಲವಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾನತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಕಾಳಜಿಯಿರುವವರಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಆತಂಕಕ್ಕೆ ಎಡೆ ಮಾಡಿದೆ.

ನಗರಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು

ಭಾರತದ ನಗರಗಳು ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಆಗರವಾಗಿವೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬಡತನ, ವಸತಿಯ ಅಭಾವ, ನಿರುದ್ಯೋಗ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಕೊರತೆ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿವೆ.

ನಗರ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪದ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬೃಹತ್ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಗಗನಚುಂಬಿ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನೂ , ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ದೇಶದ ಬೃಹತ್ ನಗರಗಳಾದ ದೆಹಲಿ, ಕಲ್ಕತ್ತಾ, ಮುಂಬಯಿ ಮತ್ತು ಮದ್ರಾಸುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೃಶ್ಯ ಸರ್ವೇ ಸಾಮಾನ್ಯ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಿರಿವಂತ

ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವವರನ್ನೂ, ಬಡತನದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿರುವವರನ್ನೂ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯ. ಭಾರತದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನೂ, ಈ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ನಗರದ ಸಿರಿವಂತ ಜನತೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ರೀತಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿದಾಗ ಭಾರತವನ್ನು 'ಬಡರಾಷ್ಟ್ರ','ಹಿಂದುಳಿದ ಸಮಾಜ'. ಎಂದೆಲ್ಲ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಔಚಿತ್ಯವೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಿಷ್ಟೆ. ಈ ಅನುಕೂಲಗಳು ದೇಶದ ಬಹುಪಾಲು ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಮನಗಾಣಬೇಕು. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ಭಾರತದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿವೆ ನಿಜ. ಆದರೆ ಈ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಹಂಚಿಕೆ ಹಾಗೂ ಅನುಭೋಗದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ನಗರವಾಸಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಅವಕಾಶಗಳಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಭಾರತೀಯ ನಗರಜೀವನದ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಇಂದಿಗೂ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ನಗರಗಳಿಗೆ ವಲಸೆ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆ. ನಗರ ಜೀವನದ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳಿಗೆ ಮಾರು ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಗುಣಮಟ್ಟವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆಯಿಂದ ನಗರಗಳಿಗೆ ವಲಸೆ ಬಂದ ಬಹುತೇಕ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರು ನಗರಗಳಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೇ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಬಡತನಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ನಗರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಲಸೆಯೂ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗವೂ ಒಂದು ಗಂಭೀರ ಸ್ವರೂಪದ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಶೀಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಶೇಕಡ 5ರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶಗಳು ಈ ಜನಸಂಖ್ಯಾ ಹೆಚ್ಚಳಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಒಂದು ವಿಷಯ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಉಲ್ಬಣವಾಗಲು ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣವೆಂದರೆ ನಗರಗಳ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಜನಸಂಖ್ಯಾ ಒತ್ತಡ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಬಡತನ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆಲ್ಲಾ, ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಬಡ ಜನತೆ ನಗರಗಳೆಡೆ ವಲಸೆ ಬರುವುದು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳೊಡನೆ ಹೊಸದಾಗಿ ನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಉದ್ಯೋಗಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತಾರೆ.

ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆ ವಿದ್ಯಾವಂತ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 48 ರಷ್ಟು ಉದ್ಯೋಗಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳು ವಿದ್ಯಾವಂತ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶಿಕ್ಷಣಾವಕಾಶಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಳ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ವಿದ್ಯಾವಂತ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ.

ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಬಡತನ ಹಾಗೂ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೂ ನೇರವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡಾಗ ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನವ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಸಮರ್ಪಕ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನತೆ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಗರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ವಲಸೆ ಹೋಗುವುದೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಗರಗಳ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಕ್ರಮದಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜನಸಂಖ್ಯಾ ನಿಯಂತ್ರಣ, ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ನಗರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ ವಲಸೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು, ಬಡತನ ನಿರ್ಮೂಲನಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು, ಗ್ರಾಮೀಣಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಸುಧಾರಣೆಗಳು ಹಾಗೂ ಯೋಜಿತ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ- ಈ ಎಲ್ಲ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಮಾದರಿ ಯೋಜನೆ ತಯಾರಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ನಗರಗಳ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಹಾಗೂ ಬಡತನದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯ.

ಭಾರತದ ನಗರಗಳ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸಮಸ್ಯೆ ಎಂದರೆ ವಸತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೂ ಬೃಹತ್ ನಗರಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ವಾಸಯೋಗ್ಯಮನೆಗಳ ತೀವ್ರ ಅಭಾವವಿದೆ. 1987ರ ವೇಳೆಗೆ ಭಾರತದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ವಸತಿಯ ಅಭಾವ 4.7 ದಶಲಕ್ಷ ಘಟಕಗಳಷ್ಟಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ವಸತಿ ಸಮಸ್ಯೆ ಈಗ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಿಗಡಾಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ ಹಾಗೂ ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ಬಡಾವಣೆಗಳೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ವಸತಿ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ದಶನ. ನಗರಗಳ ಬಡಜನತೆ ಹಾಗೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ವಲಸೆ ಬಂದವರು ಶ್ರೀಮಂತ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಮ

ವರ್ಗದವರು ವಾಸಿಸುವಂಥ ಬಡಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವರಿಗೆ ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಕಾಣುವುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಲವು ಬೃಹತ್ ನಗರಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲುಭಾಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕಲ್ಕತ್ತಾದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 40, ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 42 ಹಾಗೂ ಮದ್ರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 39 ರಷ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂಬಯಿಯಂಥ ನಗರದಲ್ಲಿ ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯದ ತೀವ್ರ ಅಭಾವದ ಕಾರಣ ಬಿಳಿಯುಡುಗೆ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿರುವವರೂ ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ಇವರನ್ನು White Collar Slum Dwellers ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದೇನೆಂದರೆ ಹಣವಿದ್ದರೂ ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯ ಸುಲಭವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು.

ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯಗಳ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ನಿಕಟವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೇವೆಗಳ ಅಭಾವ. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೇವೆಗಳೆಂದರೆ ಶುದ್ಧ ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಸ್ತೆ ಸೌಕರ್ಯ, ಸ್ವಚ್ಛತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು, ಬೀದಿ ಹಾಗೂ ಮನೆಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಪೂರೈಕೆ, ಆರೋಗ್ಯ ಸೇವೆಗಳು, ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಸಾರಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಮನರಂಜನಾ ಸ್ಥಳಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಗರಗಳ ಆಡಳಿತದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಣದ ಅಭಾವ ತೀವ್ರವಾಗಿರುವುದು ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವಂಥ ಒಂದು ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಹಾಗೂ ಪರಿಸರ ಮಾಲಿನ್ಯ - ಇವೆರಡೂ ನಗರವಾಸಿಗಳ ಬವಣೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಗರ ಜೀವನ ಅಲ್ಲಿನ ಜನತೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅನೇಕ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ನಗರಗಳ ಯೋಜನಾ ರಹಿತ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕು. ನಗರಗಳ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಖಾಲಿ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಡಾವಣೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ನಗರದ ಕೇಂದ್ರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಒತ್ತಡವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ವಸತಿ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಗೆಹರಿಸಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ನಗರಾಡಳಿತ ಸಮಿತಿಗಳು ಶುದ್ಧ ಕುಡಿಯುವ ನೀರು ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಪೂರೈಕೆ, ಆರೋಗ್ಯ ಸೇವಾಕೇಂದ್ರಗಳ ಒದಗಿಸುವಿಕೆ, ಪರಿಸರ ಮಾಲಿನ್ಯವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು-ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಣವಂತರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂಥ

ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಇಂದಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ನಗರಗಳ ಬಡಜನತೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳು ಹಾಗೂ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವುದು ನಗರ ಸಮಾಜದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಆರು
ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)

	1971	1981	1991
ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ	548	683	844
ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ	109	159	217
ದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಶೇಕಡಾವಾರು	19.9	23.3	25.7

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಏಳು
ನಗರೀಕರಣದ ಪ್ರಮಾಣ (1901-1991)

	1901	1951	1961	1971	1981 **	1991**
ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳು	1,827	2,843	2,365	2,590	3,378	3,768
ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)	25.9	62.4	78.9	109.1	159.5	217.2
ದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಶೇಕಡಾವಾರು	10.8	17.3	18.0	19.9	23.3	25.7

** ಅಸ್ಸಾಂ ಮತ್ತು ಜಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ.

ಮೂಲ : ಸ್ಟಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್‌ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ,1992-93,ಪುಟ 44

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ-ಎಂಟು

ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಗರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ(1981 ಮತ್ತು 1991)

ರಾಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶ	1981ರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)	1991ರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)	1981-91 ಶೇಕಡಾವಾರು ಹೆಚ್ಚಳ
ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ	12.5	17.8	42.6
ಆಸ್ಸಾಂ	1.8	2.5	38.6
ಬಿಹಾರ್	8.7	11.4	30.4
ಗುಜರಾತ್	10.6	14.2	33.6
ಹರಿಯಾಣ	2.8	4.0	43.1
ಹಿಮಾಚಲಪ್ರದೇಶ	0.3	0.4	36.5
ಜಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರ	1.3	1.8	45.9
ಕರ್ನಾಟಕ	10.7	13.9	29.1
ಕೇರಳ	4.8	7.7	60.9
ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ	10.6	15.3	45.0
ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ	22.0	30.5	38.7
ಒರಿಸ್ಸಾ	3.1	4.2	36.1
ಪಂಜಾಬ್	4.7	6.0	29.1
ರಾಜಾಸ್ಥಾನ	7.2	10.0	39.2
ತಮಿಳುನಾಡು	16.0	19.0	19.3
ಉತ್ತರಪ್ರದೇಶ	19.9	27.7	39.0
ಪಶ್ಚಿಮ ಬಂಗಾಳ	14.4	18.6	28.9
ಇತರ ರಾಜ್ಯಗಳು	1.5	2.4	60.2
ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳು	6.6	9.7	46.4
ಇಡೀ ಭಾರತಕ್ಕೆ	159.5	217.2	36.2

ಮೂಲ : ಸ್ಟಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್‌ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, 1992-93, ಪುಟ 36

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ-ಒಂಬತ್ತು
ಭಾರತದ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ನಗರಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ದಶಲಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)

ನಗರ	ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)	ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ
1. ಮುಂಬಯಿ	12.57	72.0
2. ಕಲ್ಕತಾ	10.86	69.3
3. ದೆಹಲಿ	8.38	64.7
4. ಮದ್ರಾಸ್	5.36	72.2
5. ಹೈದರಾಬಾದ್	4.27	57.6
6.ಬೆಂಗಳೂರು	4.11	69.0
7. ಅಹಮದಾಬಾದ್	3.28	69.4
8. ಪುಣೆ	2.44	70.0
9. ಕಾನ್‌ಪುರ್	2.10	62.0
10. ಲಕ್ನೊ	1.67	61.6
11.ನಾಗಪುರ್	1.65	71.0
12. ಸೂರತ್	1.52	52.9
13. ಜಯಪುರ್	1.51	61.1
14. ಇಂದೋರ್	1.17	65.2
15. ಕೊಯಮತ್ತೂರು	1.14	74.0
16. ಬರೋಡ	1.12	71.3
17. ಪಾಟ್ನಾ	1.10	63.2
18. ಮಧುರೈ	1.09	56.7
19. ಭೋಪಾಲ್	1.06	60.2
20. ವಾರಣಾಸಿ	1.02	53.0

ಮೂಲ : ಮನೋರಮಾ ಯಿಯರ್ ಬುಕ್ 1994, ಪುಟ 460

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ-ಹತ್ತು

ದೇಶದ ನಾಲ್ಕು ಬೃಹತ್ (ಮಹಾ)ನಗರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಲವು ಮುಖ್ಯ ಅಂಕಿ-ಅಂಶಗಳು

	ಮುಂಬಯಿ (ಗ್ರೇಟರ್)	ಕಲ್ಕತಾ	ದೆಹಲಿ	ಮದ್ರಾಸು
ಜನಸಂಖ್ಯೆ(ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	9,910	10,916	8,375	5,361
ಪುರುಷರು ('000)	5,449	5,974	4,574	2,782
ಸ್ತ್ರೀಯರು ('000)	4,661	4,942	3,801	2,579
1000 ಪುರುಷರಿಗೆ ಮಹಿಳೆಯರ ಸಂಖ್ಯೆ	819	827	831	927
1981-91ರವರೆಗೆ ಜನಸಂಖ್ಯಾ ಬೆಳವಣಿಗೆ (ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)	20.21	18.73	46.18	24.99
ಪ್ರತಿ ಚದರ ಕಿ.ಮೀಟರಿಗೆ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	16.4	23.7	6.3	21.8
ಸಾಕ್ಷರರಾಗಿರುವ ಜನಸಂಖ್ಯೆ (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	7,192	7,563	5,418	3,869
ಪುರುಷರು ('000)	4,257	4,423	3,223	2,156
ಸ್ತ್ರೀಯರು ('000)	2,935	3,140	2,195	1,713

ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ (ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)	72.6	69.3	64.7	72.2
ಪುರುಷರು	78.1	74.0	70.5	77.5
ಸ್ತ್ರೀಯರು	65.8	63.5	57.7	66.4
ಕೊಳಚೆ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಿವಾಸಿಗಳು ('000)	4,126	4,386	3,208	2.108

ಮೂಲ : ಸ್ಟಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್‌ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ 1992-93, ಪುಟ 194

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹನ್ನೊಂದು

ಭಾರತದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಜನನ ಪ್ರಮಾಣ, ಮರಣ ಪ್ರಮಾಣ ಮತ್ತು ಶಿಶುಮರಣ ಪ್ರಮಾಣ (1971-1990)

ವರ್ಷ	ಜನನ ಪ್ರಮಾಣ (ಪ್ರತಿ1000 ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ)	ಮರಣ ಪ್ರಮಾಣ (ಪ್ರತಿ 1000 ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ)	ಶಿಶುಮರಣ ಪ್ರಮಾಣ (ಪ್ರತಿ 1000 ಸಜೀವ ಜನನಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಒಳಗೆ
1971	30.1	9.7	82
1981	27.0	7.8	62
1984	29.4	8.6	66
1985	28.1	7.8	59
1986	27.1	7.6	62
1987	27.4	7.4	61
1988	26.3	7.7	62
1989	25.2	7.2	58
1990 (ತಾತ್ಕಾಲಿಕ)	24.4	6.7	51

ಮೂಲ : ಸ್ಟಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್ ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ 1992-93, ಪುಟ 41

೮. ಭಾರತದ ಸ್ತ್ರೀಯರು

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಅಸ್ಪಷ್ಟವೂ, ಅಸಂಗತವೂ ಆದ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಆದಿಶಕ್ತಿಯೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿ, ಎಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಹಲವೆಡೆ ಕಂಡು ಬಂದರೆ, ಸ್ತ್ರೀ ಚಂಚಲೆ, ಅಬಲೆ, ಅಸೂಯಾಪರಳು, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದವಳು, ಸ್ವತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹಳು ಎಂಬೆಲ್ಲ ಉಲ್ಲೇಖಗಳೂ ಹಲವೆಡೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಳಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮನುಸ್ಮೃತಿಯ ರಚನಾಕಾರ ಮನು ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಾ ಸ್ತ್ರೀಯು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲೂ, ಯೌವ್ವನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪತಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲೂ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ. ಇಂತಹ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ತೀವ್ರವಾದ ಅಡೆತಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯ ಪರಾಧೀನತೆ ಹಾಗೂ ಪರಾವಲಂಬನೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿರುವ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕೊಡುಗೆಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವು ಇಡೀ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ. ಲಿಂಗಾಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆ ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ, ಕಾಲ, ದೇಶಗಳ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ವಿಶ್ವದಾದ್ಯಂತ ವಿವಿಧ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲಿ, ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ವಿವಿಧ ಸ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಸಮಾನತೆ ಅತ್ಯಂತ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಳೆದಿರುವಂಥ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತವೂ ಒಂದು.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಕಂಡುಬರುವ ಅಸಮಾನತೆಗೆ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದರೆ ಪುರುಷರೇ ಸ್ತ್ರೀವಿರೋಧಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಏಕೈಕ ಕಾರಣ ಎಂದಾಗಲೀ, ಪುರುಷರು ಹಾಗೂ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪರಸ್ಪರ ವೈರಿಗಳಂತೆ ಬಾಳುವ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥೈಸಬಾರದು. ಪುರುಷರಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿ, ಅವರನ್ನು ಸಮ್ಮಾನಿಸಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಎರಡನೆ ದರ್ಜೆಯ ಪ್ರಜೆಗಳಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಸಂವಿಧಾನದಿಂದ ನೀಡಿರುವ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಅನುಭವಿಸಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಹಾಗೂ ಸಮಾನತೆಗೆ ಧಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾನತೆಗಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಚಳವಳಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಸಮಾಜದ

ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಜನಿಸಿದಂದಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಆಕೆ ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ, ವಿವಿಧ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಕ್ಕೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವಂಥ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿವೆ. ದೇಶದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಹೆಣ್ಣು ಭ್ರೂಣ ಹತ್ಯೆ, ಹೆಣ್ಣು ಶಿಶುಗಳ ಹತ್ಯೆ, ವರದಕ್ಷಿಣೆ ಸಾವು, ಮಾನಭಂಗ, ಆಸ್ತಿಹಕ್ಕುಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀವಿರೋಧಿ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿವೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕಾದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಅಂಕಿ-ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಭಾರತದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಜನಗಣತಿಯ ಮಾಹಿತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. 1901ರಲ್ಲಿ 1000ಕ್ಕೆ 972ರಷ್ಟಿದ್ದ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ಅನುಪಾತ (ಪ್ರತಿ 1000ಪುರುಷರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಮಹಿಳೆಯರು ಇರುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದು) 1991ರ ಜನಗಣತಿಯ ವೇಳೆಗೆ 1000ಕ್ಕೆ 927ರಷ್ಟಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀವಿರೋಧಿ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ಅನುಪಾತದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಇಳಿಮುಖಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಆಹಾರ, ಆರೋಗ್ಯ ಹಾಗೂ ಅರಿವು - ಈ ಮೂರು ಮೂಲಭೂತವಾದ ಜೀವನಾವಶ್ಯಕತೆಗಳ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲೂ ಸ್ತ್ರೀ -ಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುವುದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಲಿಂಗಾಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ಅನುಪಾತ ಇಳಿಮುಖವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಸರ್ವವಿದಿತ.

ಇನ್ನು ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ಷೇತ್ರದತ್ತ ಗಮನಹರಿಸೋಣ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಾಗೂ ಪುರುಷರ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. 1991ರ ಜನಗಣತಿಯ ಅನ್ವಯ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಶೇಕಡ 63.86ರಷ್ಟಿದ್ದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 39.42ರಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಕೇರಳ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಶೇಕಡ 94.45ರಷ್ಟಿದ್ದರೆ ರಾಜಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 20.84ರಷ್ಟು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಾತ್ರ ಸಾಕ್ಷರರು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಶಿಕ್ಷಣದಿಂದ ವಂಚಿತರಾದಾಗ ಸುಲಭವಾಗಿ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 10ರಷ್ಟು ಮಾತ್ರ

ಸಂಘಟಿತ ಆರ್ಥಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಉದ್ಯೋಗ ಸಂಬಂಧಿ ಕಾಯಿದೆಗಳಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಂತಹುದು) ದಲ್ಲಿ ಇರುವವರು. ಇನ್ನುಳಿದ ಶೇಕಡ 90ರಷ್ಟು ದುಡಿಯುವ ಮಹಿಳೆಯರು ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರಾಗಿ ದುಡಿಯುವಂಥವರು. ಅವರ ದುಡಿಮೆಗೆ ಯಾವ ಆರ್ಥಿಕ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಲೀ, ಕಾನೂನು ರೀತ್ಯಾ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಾಗಲೀ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ದುಡಿಮೆಗೂ, ಗಳಿಕೆಗೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ.

ಸ್ತ್ರೀಪರ ಚಳವಳಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು-ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಕವಾಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿರುದ್ಧ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿವೆ. ಹೆಣ್ಣು ಶಿಶು ಜನಿಸುವ ಮೊದಲೇ, ಎಂದರೆ, ಭ್ರೂಣ ರೂಪದಲ್ಲೇ ಶಿಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ಅಥವಾ ಹೆಣ್ಣುಶಿಶುಗಳನ್ನು ಜನ್ಮತಾಳಿದ ಒಂದೆರಡು ತಾಸುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಕೊಲೆ ಮಾಡುವುದು-ಇಂದು ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು. ಇನ್ನು ಬದುಕುಳಿದ ಅನೇಕ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು, ವರದಕ್ಷಿಣೆ, ಮಾನಭಂಗ, ದ್ವಿಪತ್ನಿತ್ವ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ 1987ರಿಂದ 1991ರವರೆಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿರುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 37.6ರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಳವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ದೇಶದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನ-ಮಾನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದಂತೆ.

ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಬದುಕು ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೆಂಬ ವಿಷವರ್ತುಲದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಬರಲು ಹೆಣಗುತ್ತಿದೆ. ವಿವಾಹಾನಂತರ ಬಹುತೇಕ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ತಮ್ಮ ನಿವಾಸವನ್ನು ಬದಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಲಕ್ಷಣ. ಈ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಆಕೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಇರುವ ಅವಕಾಶಗಳು ಬಹುಕಡಿಮೆ. ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಚಾರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ಣಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವರು ಕುಟುಂಬದ ಹಿರಿಯ ಪುರುಷರು ಹಾಗೂ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರಾದಂಥ ಸ್ತ್ರೀಯರು. ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಇಂತಹ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೊಂದು ಇದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸ್ತ್ರೀ ತನ್ನತನವನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಗಂಡನ ಹೆಸರನ್ನೋ, ಆತನ ಕುಟುಂಬದ ನಾಮಾಂಕಿತವನ್ನೋ ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ. ಆಕೆಯ ಮಕ್ಕಳೂ ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ವಂಶದಿಂದಲೇ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 80ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ

ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಾರತದ ಬಹುತೇಕ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕೈಗೊಂಬೆಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಹಾಗೂ ಸಮಾನತೆಗಳಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಪಿತೃವಂಶೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ, ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಈ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮನ್ನಣೆಯಿಲ್ಲ. ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದ ಹಾಗೂ ಸಮುದಾಯದ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇತರ ಸಮುದಾಯಗಳೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂಥ ಮಾನ್ಯತೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ವಿಷಾದನೀಯ.

ಭಾರತದ ಹಲವೆಡೆ ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಕುಟುಂಬಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಂತಹ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೂಲಕ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪಡೆದುಕೊಂಡರೂ ಆಸ್ತಿವಹಿವಾಟುಗಳನ್ನೂ, ಇತರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವರು ಪುರುಷರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೇರಳ ರಾಜ್ಯದ ನಾಯರ್ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದ್ದರೂ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮನೆಗೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದು ಪುರುಷರೇ ಹೊರಗಿನ ವಹಿವಾಟುಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೋದರಮಾವ ಈ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವನು. ಇವನನ್ನು ಕಾರನವನ್ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಮುದಾಯಗಳೂ ಪಿತೃವಂಶೀಯ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಭಾರತವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು, ಹಲವಾರು ನಿಶ್ಚಿತ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು 'ಹೆಂಡತಿಯ' ಅಥವಾ 'ತಾಯಿಯ' ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೋಡುವುದರ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಮನೆಗೆಲಸ, ಮಕ್ಕಳ ಲಾಲನೆ ಪಾಲನೆ ಮತ್ತು ಪೋಷಣೆ, ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರ ಆಹಾರ ಹಾಗೂ ಆರೋಗ್ಯದ ಕಡೆ ಗಮನ ಹರಿಸುವುದು- ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆಂದೇ ಮೀಸಲಾಗಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಮನೆಯ ಹೊರಗೇ ದುಡಿಮೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವಂಥವಳಾಗಲೀ ಮನೆಗೆಲಸ, ಮಕ್ಕಳ

ಪಾಲನೆ-ಪೋಷಣೆ ಅವಳ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಎಂಬ ಮೌಲ್ಯವೇ ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದು, ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಇದನ್ನೇ ಕಾಣಬಹುದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಆರ್ಥಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರೀಯರು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಅವರ ದುಡಿಮೆಗೆ ದೊರೆಯಬೇಕಿದ್ದಂಥ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಇದುವರೆವಿಗೂ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕ ಮಾನ್ಯತೆಯಾಗಲೀ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾನ್ಯತೆಯಾಗಲೀ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ದುಡಿಮೆಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಕಡೆಗಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಸ್ತ್ರೀಪರ ಚಳವಳಿಗಳು ಮಹಿಳೆಯರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಪಿತೃವಂಶೀಯ ಕುಟುಂಬವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂಥ ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಪುರುಷರಿಗೆ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾದ ನೀತಿ-ನಿಯಮಗಳಾಗಲೀ, ಅವಕಾಶಗಳಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. ದೇಶದ ಸಂವಿಧಾನವೇ ಲಿಂಗಾಧಾರಿತ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಿದೆಯಾದರೂ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾನತೆ ಎನ್ನುವುದು ಬಹುಪಾಲು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ಮರೀಚಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಹಾಗೂ ಆಧುನಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರನೇಕರು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದರಲ್ಲಿ ಸಫಲವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಾವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಸಮಾನತೆ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಗೌಣವೆಂದೇ ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯ ಉಗಮ ಕಳೆದ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಆಯಿತು. ಪತಿಯ ಮರಣಾನಂತರ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಆತನ ಚಿತೆಯನ್ನು ಏರಿ ಸಹಗಮನ ಮಾಡುವಂತೆ ಬಲಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸತಿ ಪದ್ಧತಿಯ ವಿರುದ್ಧ ರಾಜಾ ರಾಮಮೋಹನ ರಾಯ್ ಅವರು ಹೂಡಿದ ಚಳವಳಿ 1829ರಲ್ಲಿ ಸತಿಯನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಕಾಯಿದೆಯು ರೂಪಿತವಾಗಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ತದನಂತರ ಈಶ್ವರಚಂದ್ರ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರ್ ಅವರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹವನ್ನು ಕಾನೂನು ಸಮ್ಮತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾಯಿದೆ 1856ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಮುಂದಿನ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಅನೇಕ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ರೂಪಿತವಾದುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರಮುಖವಾದವು ಹೆಣ್ಣುಶಿಶುಹತ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಕಾಯಿದೆ (1870), ವಿಶೇಷ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ (1872), ವಿವಾಹದ ವಯಸ್ಸನ್ನು 12ಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿದ ಕಾಯಿದೆ (1891), ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಕಾಯಿದೆ (1929).

ಸ್ವಾತಂತ್ರಾನಂತರವೂ ಸ್ತ್ರೀ ವಿಮೋಚನೆಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುವು ಹಿಂದೂ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ (1955), ಹಿಂದೂ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರ ಕಾಯಿದೆ (1956), ವರದಕ್ಷಿಣೆ ನಿಷೇಧ ಕಾಯಿದೆ (1961), ಮಾತೃತ್ವ ಹಿತ ಸಂರಕ್ಷಣಾ ಕಾಯಿದೆ (1961), ಗರ್ಭಪಾತಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ ನೀಡುವ ಕಾಯಿದೆ (1971), ಸಮಾನ ವೇತನ ಕಾಯಿದೆ (1976), ಕುಟುಂಬ ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳ ಕಾಯಿದೆ (1984), ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಅನೈತಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವುದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಕಾಯಿದೆ (1986), ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆಯರ (ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನದ ಹಕ್ಕುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ) ಕಾಯಿದೆ (1986) ಮತ್ತು ಸತಿ ನಿಷೇಧ ಕಾಯಿದೆ (1987).

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಾಯಿದೆಗಳೂ, ಯೋಜನೆಗಳೂ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮಾನತೆಯಾಗಲೀ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಲೀ ಇಂದಿಗೂ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಾನಾ ರೀತಿಯ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದಿಗೂ ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹ, ದೇವದಾಸಿಪದ್ಧತಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಹಕ್ಕುಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಾಲಕಾರ್ಮಿಕರನ್ನಾಗಿ ಶೋಷಿಸುವುದು- ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮನೋಭಾವ ಬದಲಾಗದೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾಯಿದೆಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅವರ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳು ಬದಲಾಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಕಾನೂನುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಿತಿಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿರುದ್ಧ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಧರ್ಮದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ / ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೋಷಣೆ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಲಿಂಗಾಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುತ್ತಿದೆ. ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ಸಮಾನತೆ ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸಮಾನತೆಯ ನಡುವಿನ ಅಂತರ ಬಹಳಷ್ಟಿದೆ.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹನ್ನೆರಡು

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ಅನುಪಾತ

ಪ್ರತಿ 1000 ಪುರುಷರಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಖ್ಯೆ

ವರ್ಷ	ಅನುಪಾತ
1901	972
1911	964
1921	955
1931	950
1941	945
1951	946
1961	941
1971	930
1981	934
1991	927

ಮೂಲ : ಭಾರತದ ಜನಗಣತಿಯ ವರದಿ, 1ನೇ ಅನುಕ್ರಮ ಸಂಚಿಕೆ, ಪುಟ 102

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹದಿಮೂರು
ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ಅನುಪಾತ

ಪ್ರತಿ 1000 ಪುರುಷರಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಖ್ಯೆ

ರಾಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶ	1981	1991
ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ	975	972
ಅರುಣಾಚಲಪ್ರದೇಶ	862	859
ಅಸ್ಸಾಂ	ಅಂಕಿ-ಅಂಶಗಳು ದೊರತಿಲ್ಲ	923
ಬಿಹಾರ್	946	911
ಗೋವಾ	975	967
ಗುಜರಾತ್	942	934
ಹರಿಯಾಣ	870	865
ಹಿಮಾಚಲಪ್ರದೇಶ	973	976
ಜಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರ	892	ಅಂಕಿ-ಅಂಶಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ
ಕರ್ನಾಟಕ	963	960
ಕೇರಳ	1032	1036
ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ	941	931
ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ	937	934
ಮಣಿಪುರ	971	958
ಮೇಘಾಲಯ	954	955
ಮಿಜೋರಾಮ್	919	921
ನಾಗಾಲ್ಯಾಂಡ್ಸ್	863	886
ಒರಿಸ್ಸಾ	981	971
ಪಂಜಾಬ್	879	882
ರಾಜಾಸ್ಥಾನ	919	910
ಸಿಕ್ಕಿಂ	835	878
ತಮಿಳುನಾಡು	977	974

ತ್ರಿಪುರ	946	945
ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ	885	879
ಪಶ್ಚಿಮ ಬಂಗಾಳ	911	917
ಅಂಡಮಾನ್ ಮತ್ತು ನಿಕೋಬಾರ್ ದ್ವೀಪಗಳು	760	818
ಚಂದೀಗಡ	769	790
ದಾದ್ರ ಮತ್ತು ನಾಗರ ಹವೇಲಿ	974	952
ದಾಮನ್ ಮತ್ತು ದಿಯು	1062	969
ದೆಹಲಿ	808	827
ಲಕ್ಷದ್ವೀಪ	975	943
ಪಾಂಡಿಚೆರಿ	985	979

ಮೂಲ : ಭಾರತದ ಜನಗಣತಿಯ ವರದಿ 1991,1ನೇ ಅನುಕ್ರಮ ಸಂಚಿಕೆ, ಪುಟ 82

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹದಿನಾಲ್ಕು
ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 1951-1991
(ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)

ವರ್ಷ	ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು	ಪುರುಷರು	ಸ್ತ್ರೀಯರು
1951	18.33	27.16	8.86
1961	28.31	40.40	15.34
1971	34.45	45.95	21.97
1981	43.56	56.37	29.75
	(41.42)	(53.45)	(28.46)
1991	52.11	63.86	39.42

ಗಮನಿಸಿ : 1951, 1961, ಮತ್ತು 1971ರಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 5 ವರ್ಷಗಳು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟವರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. 1981 ಮತ್ತು 1991ರಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 7 ವರ್ಷಗಳು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟವರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. 1981ರಲ್ಲಿ 5 ವರ್ಷಗಳು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟವರ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಕಂಸಗಳಲ್ಲಿ ನೀಡಿದೆ.

ಮೂಲ : ನ್ಯಾಷನಲ್ ಇನ್ಸಿಟ್ಯೂಟ್ ಆಫ್ ಪಬ್ಲಿಕ್ ಕೋಆಪರೇಷನ್ ಅಂಡ್ ಚೈಲ್ಡ್ ಡವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್, ಸ್ಟಾಟಿಸ್ಟಿಕ್ಸ್ ಆನ್ ಚಿಲ್ಡ್ರನ್ ಇನ್ ಇಂಡಿಯಾ, 1992 ಪುಟ 97.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹದಿನೈದು
ರಾಜ್ಯಗಳು ಹಾಗೂ ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ (ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)

ರಾಜ್ಯ/ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶ	ಪುರುಷರು	ರಾಜ್ಯ/ಕೇಂದ್ರಾಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶ	ಮಹಿಳೆಯರು
ಕೇರಳ	94.45	ಕೇರಳ	86.93
ಲಕ್ಷದ್ವೀಪ	87.06	ಮಿಜೋರಾಮ್	78.09
ದಾಮನ್ ಮತ್ತು ದಿಯು	85.67	ಚಂದಿಗಢ	73.61
ಗೋವಾ	85.48	ಲಕ್ಷದ್ವೀಪ	70.88
ಮಿಜೋರಾಮ್	84.06	ಗೋವಾ	68.20
ಪಾಂಡಿಚೆರಿ	83.91	ದೆಹಲಿ	68.01
ಚಂದಿಗಢ	82.67	ಅಂಡಮಾನ್ ಮತ್ತು ನಿಕೋಬಾರ್ ದ್ವೀಪಗಳು	66.22
ದೆಹಲಿ	82.63	ಪಾಂಡಿಚೆರಿ	65.79
ಅಂಡಮಾನ್ ಮತ್ತು ನಿಕೋಬಾರ್ ದ್ವೀಪಗಳು	79.68	ದಾಮನ್ ಮತ್ತು ದಿಯು	61.38
ತಮಿಳುನಾಡು	74.88	ನಾಗಾಲ್ಯಾಂಡ್	55.72
ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ	74.84	ಹಿಮಾಚಲಪ್ರದೇಶ	52.46
ಹಿಮಾಚಲಪ್ರದೇಶ	74.57	ತಮಿಳುನಾಡು	52.29
ಮಣಿಪುರ	72.98	ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ	50.51
ಗುಜರಾತ್	72.54	ತ್ರಿಪುರ	50.01
ತ್ರಿಪುರ	70.08	ಪಂಜಾಬ್	49.72
ಹರಿಯಾಣಾ	67.85	ಮಣಿಪುರ	48.64
ಕರ್ನಾಟಕ	67.25	ಗುಜರಾತ್	48.50
ಪಶ್ಚಿಮಬಂಗಾಳ	67.24	ಸಿಕ್ಕಿಂ	47.23
ನಾಗಾಲ್ಯಾಂಡ್	66.09	ಪಶ್ಚಿಮಬಂಗಾಳ	47.15
ಸಿಕ್ಕಿಂ	64.34	ಮೇಘಾಲಯ	44.78
ಪಂಜಾಬ್	63.68	ಕರ್ನಾಟಕ	44.34
ಒರಿಸ್ಸಾ	62.37	ಅಸ್ಸಾಂ	43.70
ಅಸ್ಸಾಂ	62.34	ಹರಿಯಾಣ	40.94

ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ	57.43	ಒರಿಸ್ಸಾ	34.40
ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ	56.24	ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ	33.71
ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ	55.35	ಅರುಣಾಚಲಪ್ರದೇಶ	29.37
ರಾಜಾಸ್ಥಾನ	55.07	ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ	28.39
ಬಿಹಾರ್	52.63	ದಾದ್ರ ಮತ್ತು ನಾಗರಹವೇಲಿ	26.10
ದಾದ್ರ ಮತ್ತು ನಾಗರಹವೇಲಿ	52.07	ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ	26.02
ಮೇಘಾಲಯ	51.57	ಬಿಹಾರ್	23.10
ಅರುಣಾಚಲಪ್ರದೇಶ	51.10	ರಾಜಾಸ್ಥಾನ	20.84

ಜಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಜನಗಣತಿ ಇನ್ನೂ ನಡೆಯದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂಕಿ-ಅಂಶಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಮೂಲ: ಲಿಟರೆಸಿ-ಎ ಪೀಪಲ್ಸ್ ಮೂವ್‌ಮೆಂಟ್, ವಯಸ್ಕರ ಶಿಕ್ಷಣ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ನವದೆಹಲಿ 1992, ಪುಟ 44-45

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹದಿನಾರು

ಶಿಕ್ಷಣ ಮಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ಅನುಪಾತ, 1985

(ದಾಖಲಾತಿ-ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)

ಶಿಕ್ಷಣಮಟ್ಟ	ಪುರುಷರು	ಸ್ತ್ರೀಯರು	ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ಅನುಪಾತ
ಪ್ರಾಥಮಿಕ	51.732	34.733	671
ಮಾಧ್ಯಮಿಕ	18,132	9,992	551
ಪ್ರೌಢ	10,427	4,070	390
ಪದವಿಪೂರ್ವ	1,382	482	349
ಅಧ್ಯಾಪಕರ ತರಬೇತಿ ಶಾಲೆಗಳು	47	51	· 1085
ತಾಂತ್ರಿಕ, ಕೈಗಾರಿಕಾ ಮತ್ತು ಕಲಾಶಾಲೆ	217	66	304
ಪಾಲಿಟೆಕ್ನಿಕ್	112	12	107
ಬಿ.ಎಡ್/ಬಿ.ಟಿ.	48	37	771
ಎಂ.ಬಿ.ಬಿ.ಎಸ್.	56	24	429
ಬಿ.ಇ. ಮತ್ತು ಇತರ ತಾಂತ್ರಿಕ ಪದವಿಗಳು	135	09	66
ಬಿ.ಕಾಂ.	598	158	264
ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ.	452	192	425
ಬಿ.ಎ.	799	488	611
ಎಂ.ಕಾಂ.	54	12	222
ಎಂ.ಎಸ್ಸಿ.	53	26	491
ಎಂ.ಎ.	113	70	619
ಪಿಎಚ್.ಡಿ.:ಡಿ.ಎಸ್ಸಿ:ಡಿ.ಫಿಲ್	20	09	450

ಮೂಲ : ಮಾನವಸಂಪನ್ಮೂಲ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಾಲಯ, ಶಿಕ್ಷಣ ಇಲಾಖೆ,

ಆಯ್ದ ಶಿಕ್ಷಣ ಅಂಶಗಳು, 1985-86, ಪುಟ 16-30

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹದಿನೇಳು
ಮಹಿಳೆಯರ ಮೇಲಿನ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು

	1987	1991	ಶೇಕಡಾವಾರು ಹೆಚ್ಚು
ಮಾನಭಂಗ	7767	9793	26.1
ಹಿಂಸೆ	16292	20611	26.5
ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಅಪಹರಣ	9096	12300	36.4
ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಿರುಕುಳ	7270	20283	41.4
ವರದಕ್ಷಿಣೆ ಸಾವು	1912	5157	169.7
ಪತಿ ಮತ್ತು ಆತನ ಕಡೆಯ ಬಂಧುಗಳಿಂದ ಕ್ರೌರ್ಯ	11603	15949	37.5
ಎಲ್ಲ ಅಪರಾಧಗಳು	53860	74093	37.6

ಗಾಬರಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಂಗತಿಗಳು (1991)

ಪ್ರತಿ 54 ನಿಮಿಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ	ಒಂದು ಮಾನಭಂಗದ ಪ್ರಕರಣ
ಪ್ರತಿ 26 ನಿಮಿಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ	ಒಂದು ಹಿಂಸೆಯ ಕೃತ್ಯ
ಪ್ರತಿ 43 ನಿಮಿಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ	ಒಂದು ಅಪಹರಣ/ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಪ್ರಕರಣ
ಪ್ರತಿ 51 ನಿಮಿಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ	ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಕಿರುಕುಳದ ಪ್ರಕರಣ
ಪ್ರತಿ 1 ಗಂಟೆ, 42 ನಿಮಿಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ	ಒಂದು ವರದಕ್ಷಿಣೆ ಸಾವು
ಪ್ರತಿ 33 ನಿಮಿಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ	ಒಂದು ಕ್ರೌರ್ಯದ ಕೃತ್ಯ
ಪ್ರತಿ 7 ನಿಮಿಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ	ಮಹಿಳೆಯರ ವಿರುದ್ಧ ಒಂದು ಅಪರಾಧ

ಮೂಲ : ಅಪರಾಧಗಳ ದಾಖಲೆಗಳ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಚೇರಿ, ಗೃಹ ಸಚಿವಾಲಯ, ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ, ನವದೆಹಲಿ.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಹದಿನೆಂಟು

ದೇಶದ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಹಾಗೂ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ

1. ಕೇಂದ್ರೀಯ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದಲ್ಲಿ 1947ನೇ ಆಗಸ್ಟ್‌ನಿಂದ ಫೆಬ್ರವರಿ 1993ರವರೆಗೆ ಇದ್ದ ಮಹಿಳೆಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಕೇವಲ 36.
2. ಲೋಕಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಂದೂ ಶೇಕಡ 8.1 ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲ (8ನೇ ಲೋಕಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯವಾದರೂ ಇತ್ತು). ಹತ್ತನೇ ಲೋಕಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ಶೇಕಡ 7.07ಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿದೆ.
3. ರಾಜ್ಯ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರು ಅತಿಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದು 1980ರಲ್ಲಿ. ಆಗ ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆ 28 (ರಾಜ್ಯ ಸಭೆಯ ಒಟ್ಟು ಸದಸ್ಯರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 11.8 ಭಾಗ). 1993ರಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ಶೇಕಡ 7.3ಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿದೆ.
4. ಭಾರತೀಯ ಆಡಳಿತ ಸೇವೆ (ಐ.ಎ.ಎಸ್.) ಗಳಿಗೆ 1951ರಿಂದ 1991ರವರೆಗೆ ನೇಮಕಗೊಂಡಿರುವ ಮಹಿಳೆಯರ ಸಂಖ್ಯೆ 393 ಮಾತ್ರ. 1974ರಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರು ಈ ಸೇವೆಗೆ ನೇಮಕವಾದರು. ಆ ವರ್ಷ 28 ಮಂದಿ ಮಹಿಳೆಯರಿದ್ದು ಅವರು ಒಟ್ಟು ಐ.ಎ.ಎಸ್. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 19.71 ರಷ್ಟು ಇದ್ದರು.
5. ಮಹಿಳಾ ಐ.ಎ.ಎಸ್. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ 17 ಮಂದಿ ವಿವಿಧ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದು, 87 ಮಂದಿ ಕೇಂದ್ರೀಯ ಸೇವೆಗಳಿಗೆ ನೇಮಕಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.
6. ಇದುವರೆವಿಗೂ ಭಾರತೀಯ ವಿದೇಶ ಸೇವೆಗಳಿಗೆ (ಐ.ಎಫ್.ಎಸ್) ಗೆ ನೇಮಕವಾಗಿರುವ 409 ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ 40 ಮಾತ್ರ ಮಹಿಳೆಯರು. 6 ಮಹಿಳಾ ಐ.ಎಫ್.ಎಸ್.ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದೀಗ ಹೊರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ರಾಯಭಾರಿಗಳಾಗಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.
7. ಭಾರತೀಯ ಆರಕ್ಷಕ (ಪೊಲೀಸ್) ಸೇವೆಗಳಿಗೆ (ಐ.ಪಿ.ಎಸ್) ಇದುವರೆವಿಗೆ ಕೇವಲ 30 ಮಹಿಳೆಯರು ಮಾತ್ರ ನೇಮಕಾತಿ ಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮೂಲ : ಇಂಡಿಯನ್ ಎಕ್ಸ್‌ಪ್ರೆಸ್ ದಿನಪತ್ರಿಕೆ, ದಿನಾಂಕ 9-3-1994.

೯. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಸಂದಿಗ್ಧತೆಗಳಿಗೂ, ಸಂಕೀರ್ಣತೆಗೂ ಹೆಸರಾದದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಗಿತತೆ ಹಾಗೂ ಬದಲಾವಣೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಒಂದೆಡೆ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಹಾಗೂ ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಂಶೋಧನೆಗಳು ಮಹತ್ತರವಾದ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಮೂಢ ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಅಜ್ಞಾನ, ಅವೈಚಾರಿಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿವೆ. ಹಳೆಯದೆಲ್ಲ ತಿರಸ್ಕಾರಯೋಗ್ಯ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಪ್ರಗತಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ತರುವಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹಗಳು ಬದಲಾಗಿ ಸರ್ವಜನರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಒಂದು ಅರ್ಥಬರುವುದು. ಯಾವ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿಯೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಂವಿಧಾನ ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರೂ ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗ ಆಧಾರಿತ ತಾರತಮ್ಯ ದೇಶದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವೆಂಬ ನಾಮಾಂಕಿತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೂಲ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಭಂಗ ತರುವಂಥ ಅನೇಕ ಘಟನೆಗಳು ದಿನನಿತ್ಯವೂ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇವೆ. ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ವರ್ಗ ಕಲಹಗಳು ದೇಶದ ಅಂತಸತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂದುವರಿದಿವೆ. ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ದೇಶದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಸಂಶಯಗಳು ಮನದಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತಿವೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಭವಿಷ್ಯ ಶೂನ್ಯವೆಂಬುದು ಅನೇಕರ ಮನಸ್ಸಿನಾಳದಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿರುವಂಥ ಭಾವನೆ. ಆದರೆ ಹಲವಾರು ಪ್ರಮುಖ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ತರ ಭಾರತದ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ ಅಷ್ಟೊಂದು ನಿರಾಶಾದಾಯಕವಾದ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 48ರಷ್ಟು ಅನಕ್ಷರಸ್ಥರಿದ್ದರೂ ಅತ್ಯಧಿಕ ಪರಿಣಿತ ಮಾನವಸಂಪನ್ಮೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತ ಮೂರನೆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದೆ. ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತರವೆನಿಸಬಹುದಾದ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುವ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂದು 180 ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳಿವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯನ್ನೂ ದಾಟದ ಮಕ್ಕಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಶೇಕಡ 47ರಷ್ಟು. ಆಹಾರದ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾದಂಥ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ದೇಶ

ಸಾಧಿಸಿದ್ದರೂ ಆಹಾರದ ಅನುಭೋಗ ಹಾಗೂ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪದ ಅಸಮಾನತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ 30 ರಷ್ಟು ಬಡತನದ ರೇಖೆಯ ಕೆಳಗಡೆ ಇದ್ದು ಕನಿಷ್ಟ ಜೀವನಾವಶ್ಯಕತೆಗಳಿಂದಲೂ ಅವರು ವಂಚಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದ ಸರ್ವರಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಪ್ರಗತಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೂ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆ ಈ ಪ್ರಗತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಸಮಾಜದ ಹಲವು ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಕೇವಲ ಶಿಕ್ಷಣ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಆಹಾರದ ಉತ್ಪಾದನಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತಗೊಂಡಿಲ್ಲ. ಈ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಾವು ಸಾರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಸಂಪರ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ತಯಾರಿಕೆ, ವೈದ್ಯಕೀಯ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜ ಕಲ್ಯಾಣ ಸೇವೆಗಳು, ಕೈಗಾರಿಕೆ-ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ದೇಶ ಇಂದು ಅಣುಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಶೀಲ ರಾಷ್ಟ್ರವೊಂದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಸಾಧನೆ ಎನಿಸಬಹುದಾದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಏಷಿಯಾದ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದು ಭಾರತಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದಂಥ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಬಹು ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಧಾರ್ಮಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದ್ದು ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಪೂರಕವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಫಲವಾಗಿದ್ದುವು. ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನವಾದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮವೂ ಈ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ದೂರವಿರಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಹಲವು ಆಚರಣೆಗಳು ಹಾಗೂ ತತ್ವಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಅಸಮಾಧಾನ ಹಾಗೂ ಅಸಂತುಷ್ಟತೆ ಹೊಸ ಧರ್ಮಗಳ ಉಗಮಕ್ಕೆ ನಾಂದಿಯಾಯಿತು. ಕಬೀರ್, ರಮಾನಂದ್, ತುಕಾರಾಮ್, ದಾಸರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಸಂತ-ಕವಿಗಳು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ – ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮೌಢ್ಯ, ಡಾಂಭಿಕತೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೆ ನೂತನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರು. ಸಂತಕವಿಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಹಾಗೂ ಸುಧಾರಣೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಆಯಾಮವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರು.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣಾ ಚಳವಳಿಗಳಿಗೂ ಹೆಸರಾದದ್ದು. ಧರ್ಮದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದಿದ್ದ ಅನೇಕ ಆಚರಣೆಗಳು ಸುಧಾರಣಾ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಭಟನಾ ಚಳವಳಿಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುವು ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹ, ಸತಿಪದ್ಧತಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು, ಜಾತಿ ಪದ್ಧತಿ, ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪಿಡುಗುಗಳು. ಭಾರತದ ಹೆಸರಾಂತ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖರು ರಾಜಾರಾಮ ಮೋಹನ ರಾಯ್, ಸ್ವಾಮಿ ದಯಾನಂದ ಸರಸ್ವತಿ, ಈಶ್ವರಚಂದ್ರ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರ್, ಮಹಾತ್ಮಾ ಫುಲೆ ಮತ್ತಿತರರು. 12 ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪಿಡುಗುಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಕರೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ಆದರ್ಶ ಮಾದರಿಯೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇಸ್ಲಾಂ ಹಾಗೂ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಗತಿಪರ ಚಳವಳಿಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದು ಬದಲಾವಣೆಯ ಸೋಂಕು ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಟ್ಟಿದೆ.

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಳವಳಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರಗತಿಪರ ಕಾಯಿದೆಗಳು ರೂಪಿತವಾದರೂ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಖೇದನೀಯವಾದ ವಿಷಯ. ಇಂದಿಗೂ ಬದಲಾವಣೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಗತಿಪರ ತತ್ವಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅಮಾನುಷವೂ ಆದ ಆಚರಣೆಗಳೂ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿವೆ. ಆದರೆ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬಹು ಹಿಂದೆಯೇ ನಡೆದಿದ್ದವು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾಜಿಕ - ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರತಿಭಟನಾ ಹಾಗೂ ಸುಧಾರಣಾ ಚಳವಳಿಗಳು ಒಂದು ಜ್ವಲಂತ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿವೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಕೇವಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿಲ್ಲ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ರಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಸಾಧನೆಗಳೂ, ಬದಲಾವಣೆಗಳೆರಡೂ ಆಗಿವೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಆರ್ಥಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ.

ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬರುವವರೆಗೂ ಭಾರತೀಯ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕೃಷಿ ಹಾಗೂ ಕರಕುಶಲ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಅಧರಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಇಂದಿಗೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕೃಷಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೇ ಮುಂದುವರೆದಿದೆ. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬಂದ

ನಂತರ, ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯೋಜನಾ ಅವಧಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದ ಕೈಗಾರಿಕೀಕರಣವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಕೃಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಭೂ ಸುಧಾರಣಾ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದು, ಜಮೀನುದಾರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ರದ್ದಾಗಿ ರೈತರ ಶೋಷಣೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಹಾಗೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಹಾಗೂ ಬಡ ರೈತರ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬದಲಾವಣೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಾರದು. ಇಂದಿಗೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹಣವಂತ ಭೂ ಮಾಲೀಕರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸುಧಾರಣೆಗಳು ಬಡಜನತೆಯ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿಫಲವಾಗಿವೆ.

ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೋಜನೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸಮಕಾಲೀನ ಗ್ರಾಮೀಣಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೃಷಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಬಡಜನತೆಯ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ, ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳಿಗೆ ಒತ್ತನ್ನು ನೀಡಿವೆ ನಿಜ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಆರ್ಥಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ನಿರೀಕ್ಷಿತ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ತರಲಾಗಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಷ್ಟೆ. ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯ ಗುಣಮಟ್ಟ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಏಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದು, ಈ ಭೂಮಿಯ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪದ ಅಸಮಾನತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ಹಣವಂತ ರೈತರಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಎಲ್ಲ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ತಲುಪುತ್ತಿವೆ. ಒಂದು ಸಾಪೇಕ್ಷಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಆರ್ಥಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶೋಷಣೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಅಸಮಾನತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಆರ್ಥಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಎತ್ತಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ತರ ಭಾರತದ ಮಹತ್ತರವಾದ ಆರ್ಥಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ದೇಶ ಸಾಧಿಸಿರುವ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದ ಕೈಗಾರಿಕೀಕರಣ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆಗಳ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ ಕಾರಣ ದೇಶದ ವಿವಿಧೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದವು. ಆದರೆ ಈ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಅಸಮತೋಲನ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ಬೃಹತ್ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿದ್ದು ಹಿಂದುಳಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಅಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ.

ಅನೇಕ ಬೃಹತ್ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕ ಸಂಘಟನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು ಕಾರ್ಮಿಕರ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆಂದು ಅನೇಕ ಯೋಜನೆಗಳು

ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿವೆಯೇನೋ ನಿಜ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಎಲ್ಲ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಕಾರ್ಮಿಕರೂ ಅನುಕೂಲಕರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆರ್ಥಿಕ ದುಸ್ಥಿತಿ, ಕುಡಿತ, ಬಡತನ, ಸಾಲದ ಹೊರೆ, ಪರಿಸರ ಮಾಲಿನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಮಿಕ ವರ್ಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಂತೂ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಸಂಘಟನೆಗಳು ಅಪರಾಧಿ ಕೂಟಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕಾರ್ಮಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪದ ಧಕ್ಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ.

ಇನ್ನು ಕರಕುಶಲ ಕಲೆಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಾಧಾನಕರವಾಗಿಲ್ಲ. ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವರ ಸ್ಥಿತಿ ಗಂಭೀರವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ತೀವ್ರವಾದಂಥ ಅಘಾತವಾಯಿತು. ಆಧುನಿಕ ವಿಧಾನಗಳಿಂದ ತಯಾರಾಗುತ್ತಿರುವ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೋತ್ಪನ್ನಗಳಿಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿವೆ. ಹೊರ ದೇಶದಿಂದ ಬಂದ ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕರಕುಶಲ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗಿ ಅವನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವುದು ನಿಜ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಕರಕುಶಲ ಕಲೆಗಾರರು ತಮ್ಮ ಜೀವನಮಟ್ಟವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿಲ್ಲ. ಭಾರತದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆಎತ್ತಿರುವ ಚೀನಾ ಬಜಾರ್, ಬರ್ಮಾ ಬಜಾರ್, ಹಾಂಗ್ ಕಾಂಗ್ ಬಜಾರ್ ಮುಂತಾದವು ವಿದೇಶಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರಾಟಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಬಹುಜನರು ಇವುಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ದೇಶಿಯ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೇಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಈ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವರ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಸಮಾಧಾನಕರವಾಗಿಲ್ಲ.

ಭಾರತೀಯ ಆರ್ಥಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಣವಂತರ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ ಎಂಬುದು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲಾದ ಆರ್ಥಿಕ ಉದಾರೀಕರಣದ ನೀತಿ ಹಣವಂತರ ಹಾಗೂ ಬಂಡವಾಳ ಶಾಹಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ. ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾದ-ವಿವಾದಗಳ ಸುರುಳಿಗಳನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವ ಗ್ಯಾಟ್ ಒಪ್ಪಂದ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ ನೀತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಜನತೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹಣವಂತರು ಮತ್ತು ಬಡವರ ನಡುವೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವ ಅಂತರ ಸಮಗ್ರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ವೇಗವನ್ನು ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸಿದೆ. ಬಡತನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ಸಂಶೋಧನಾ ಅಧ್ಯಯನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಬಡತನ ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಷವರ್ತುಲವಿದ್ದಂತೆ.

ಅದರಿಂದ ಹೊರಬರುವುದು ಬಡವರಿಗೆ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಹುತೇಕ ಬಡವರು ಬಡವರಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾಗಿದೆ.

ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬಂದು 47ವರ್ಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಳೆದಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ದೇಶ ಪಡೆದಿದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಇಂದಿಗೂ ಬದುಕಿ ಉಳಿದಿದೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಒಂದು ಸಾಧನೆ. ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಇತಿ-ಮಿತಿಗಳೇನೇ ಇರಲಿ, ಪ್ರಗತಿಪರ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಹಾಗೂ ಸಂವಿಧಾನದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮಾನತೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹೋರಾಟವನ್ನೇ ನಡೆಸಿದೆ. ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಕೇವಲ ದೇಶದ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸದೆ ಅಧಿಕಾರ ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಮೂಲಕ ಸಣ್ಣ-ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮ ಹಾಗೂ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೂ ನಾವು ಕೊಂಡೊಯ್ದಿದ್ದೇವೆ. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸ್ತರೀಕರಣಗೊಂಡಿರುವ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಭಾಗವಹಿಸುವಿಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಭಾರತೀಯ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಮಹತ್ ಸಾಧನೆ ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಸವಾಲನ್ನೆಸೆಯುವಂಥ ಘಟನೆಗಳು ದೇಶದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ದಿನನಿತ್ಯವೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿವೆ. ಚುನಾವಣೆಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹಿಂಸಾಚಾರ ಹಾಗೂ ವಿಚ್ಛಿದ್ರಕಾರಿ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ತೀವ್ರವಾದ ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿವೆ. ಧರ್ಮ, ಜಾತಿ, ಭಾಷೆ, ಪ್ರಾಂತ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಚುನಾವಣೆಗಳು ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು ಜ್ವಲಂತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸುವುದಕ್ಕಲ್ಲ. ಹಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಂತೂ ಅಪರಾಧಿಗಳು, ಕೊಲೆಗಡುಕರು ಅಥವಾ ಡಕಾಯಿತರು ಚುನಾವಣೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ನೀಡಲು ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ಜನತೆಯ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಚರ್ಚೆ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತೀಯ ಗಲಭೆಗಳು ಹಾಗೂ ಜಾತಿ ಕಲಹಗಳು ಇಂದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಸವಾಲನ್ನೆಸೆದಿವೆ. ಪಂಜಾಬ್ ಮತ್ತು ಜಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರ ರಾಜ್ಯಗಳ ರಾಜಕೀಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳು ತೀವ್ರ ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಎಡೆ ಮಾಡಿದ್ದು ರಾಜಕೀಯ ಹಿಂಸಾಚಾರ ಹಾಗೂ ಕೊಲೆಗಳು ದಿನನಿತ್ಯದ ಘಟನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಎರಡು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ದೇಶದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕತಾವಾದ ಹೆಡೆಯೆತ್ತಿದ್ದು ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಭವಿಷ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವಂತಾಗಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಮೂರು ಪ್ರಮುಖ ಅಂಗಗಳಾದ ಧರ್ಮ, ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಇದುವರೆವಿಗೂ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಚರ್ಚೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವವಾಗುವ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆಂದರೆ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಬದಲಾಗುತ್ತಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲ ಸ್ಥಗಿತವಾಗಿದೆಯೇ ಎನ್ನುವುದು. ಹಲವರು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಕೆಲವು ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳನ್ನು ಟೀಕಿಸುತ್ತಾ ನಾವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ನಿಜ. ಕುಟುಂಬ, ಧರ್ಮ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನ-ಮಾನ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಜಾತಿ ಸಂಬಂಧಗಳು, ವೃತ್ತಿ ಜೀವನ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುವಂಥ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಸಾರಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದ 3-4 ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿರುವ ಸಾಧನೆಗಳು ಭೌಗೋಳಿಕ ಅಂತರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿವೆ. ಸಮೂಹ ಸಂಪರ್ಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಇಡೀ ವಿಶ್ವವನ್ನೇ ನಮ್ಮ ಮನೆ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತಂದಿವೆ. ವಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶ ಸಾಧಿಸಿರುವ ಪ್ರಗತಿ ಮುಂದುವರೆದ ಬೃಹತ್ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗಲೂ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹ. ಆಧುನೀಕರಣದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಸಮಾಜದ ಹಲವು ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಸ್ಥಗಿತತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಬದಲಾವಣೆಯ ಗಾಳಿ ಅನೇಕ ರಂಗಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಬದಲಾವಣೆ ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಜನತೆಯನ್ನೂ ಏಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಿಸಿಲ್ಲ. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧತೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಒಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದರೆ ಬದಲಾವಣೆ ಅಥವಾ ಆಧುನಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಶರಣಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ

ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಾಗಲೀ, ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂದಾಗಲೀ ಭಾವಿಸಬಾರದು. ಬದಲಾವಣೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಅನೇಕ ಹಳೆಯ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟ ಮಾಡುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು ಸಹಜ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವಾಗ ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಭದ್ರ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳಿಗೂ, ದ್ವಿಮುಖ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೂ ಆಘಾತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಶಕ್ತಿಗಳು ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಲು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆಂತರಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಂದಿಗೂ ಕಡಿಮೆಯೇ. ಜನರ ವೇಷ - ಭೂಷಣಗಳು, ನಡೆ-ನುಡಿಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬದಲಾಗಬಹುದು ಆದರೆ ಮನೋಭಾವಗಳ ಬದಲಾವಣೆ ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಂಥ ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹಗಳು ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪದ ಅಸಮಾನತೆ ಯಾವುದೇ ಬದಲಾವಣೆಯ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ನಾವು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬದಲಾವಣೆ ಅನಿವಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಅವಶ್ಯ. ಅದರ ಹಾದಿ ದುರ್ಗಮವಾದರೂ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಚಲಿಸಲೇಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ದೇಶದ ಸಮಗ್ರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಾಧ್ಯ.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ – ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು
ಭಾರತೀಯ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ವ್ಯಯವಾದ ಹಣ (ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)

ಕ್ಷೇತ್ರ	ಮೊದಲನೆಯ ಯೋಜನೆ (1951-56)	ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆ (1956-61)	ಮೂರನೆಯ ಯೋಜನೆ (1961-66)	ವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆ (1966-69)	ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯೋಜನೆ (1969-74)	ಐದನೆಯ ಯೋಜನೆ (1974-79)	ಆರನೆಯ ಯೋಜನೆ (1980-85)
ವ್ಯವಸಾಯ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು	15	11	13	17	15	12	13
ನೀರಾವರಿ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಹ ನಿಯಂತ್ರಣ	16	9	8	7	9	10	10
ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ	13	10	15	18	19	19	29
ಗ್ರಾಮ ಹಾಗೂ ಸಣ್ಣ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು	2	4	3	2	1	1	2
ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಖನಿಜಗಳು	4	20	20	23	18	23	14
ಸಾರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಪರ್ಕ	27	28	25	18	19	17	16
ಸಮಾಜಸೇವೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು	23	18	16	15	19	18	16
ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತ	100	100	100	100	100	100	100

ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಏಳನೇ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ (1985-90) ಮಂಜೂರಾದ ಹಣ

(ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)

ವ್ಯವಸಾಯ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ಷೇತ್ರ	22.09	ವಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ	1.37
ಇಂಧನ	30.45	ಸಮಾಜಸೇವೆಗಳು	16.31
ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಖನಿಜಗಳು	12.48	ಇತರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು	0.94
ಸಾರಿಗೆ	12.76		
ಸಂಪರ್ಕ	3.60		

ಮೂಲ : ಜಿಂಗನ್, ದಿ ಎಕನಾಮಿಕ್ಸ್ ಆಫ್ ಡೆವಲೆಪ್‌ಮೆಂಟ್ ಅಂಡ್ ಪ್ಲಾನಿಂಗ್ ಪುಟ 681 ಮತ್ತು ಪುಟ 886.

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಇಪ್ಪತ್ತು
ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಉತ್ಪಾದನೆ (ಮಿಲಿಯನ್ ಟನ್‌ಗಳಲ್ಲಿ)

	1970-71	1980-81	1988-89	1989-90	1990-91
ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳು	96.6	119.0	156.1	158.2	162.2
ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯಗಳು	11.8	10.6	13.8	12.6	14.0
ಎಣ್ಣೆ ಬೀಜಗಳು	9.6	9.4	18.0	16.9	18.4
ತಂಬಾಕು	0.36	0.48	0.49	0.56	0.45
ಹತ್ತಿ	4.8	7.0	8.7	11.4	9.8
ಸೆಣಬು	4.9	6.5	6.7	7.1	7.8
ಕಬ್ಬು	126.4	154.2	203.0	225.6	240.3
ಟೀ	0.42	0.57	0.70	0.68	0.71
ಕಾಫಿ	0.11	0.12	0.22	0.12	0.17

1991-92 (172 ಮಿ.ಟನ್‌ಗಳು)

ಮೂಲ : ಸ್ಟ್ಯಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್‌ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ 1992-93, ಪುಟ 50

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು
ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಪ್ರಗತಿ (ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ)

ವರ್ಷ	ಹೆಚ್ಚಳ
1992-93	2.4
1993-94	3.1
1994-95	4.5

(ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಹೆಚ್ಚಳ)

ಮೂಲ : ದೂರದರ್ಶನ ವಾರ್ತೆ 18-5-1994

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ - ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು

ಶಾಲಾ ಮತ್ತು ಕಾಲೇಜು ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ

ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು	1970-71	1986-87	1987-88	1988-89
ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಗಳು (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	408	537	544	548
ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಾಲೆಗಳು (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	91	137	141	144
ಪ್ರೌಢಶಾಲೆ : ಪದವಿ ಪೂರ್ವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	37	69	71	73
ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು (ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ)	2,587	4,151	4,329	4,670
ವೃತ್ತಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು (ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ)	1,017	1,547	1,658	1,700
ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳು (ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ)	93	157	176	181
ದಾಖಲಾತಿ				
ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆ (ಮಿಲಿಯನ್‌ಗಳಲ್ಲಿ)	57.0	89.9	92.2	95.7
ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ	76.4	95.9	97.8	99.6
ಬಾಲಕಿಯರ ಸಂಖ್ಯೆ (ಮಿಲಿಯನ್‌ಗಳಲ್ಲಿ)	21.3	36.1	37.8	38.6
ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ	37.4	79.2	81.7	82.5
ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಾಲೆ (ಮಿಲಿಯನ್‌ಗಳಲ್ಲಿ)	13.3	28.8	29.9	30.9
ಶೇಕಡಾವಾರುಗಳಲ್ಲಿ	34.2	53.1	55.1	56.9
ಬಾಲಕಿಯರ ಸಂಖ್ಯೆ	3.9	10.2	10.7	11.1
	29.3	38.9	40.6	42.3
ಪ್ರೌಢಶಾಲೆ : ಪದವಿಪೂರ್ವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು (ಮಿಲಿಯನ್‌ಗಳಲ್ಲಿ)	7.2	17.6	ಅಂಕಿ ಅಂಶಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ	20.0 (1989-90)

ಮೂಲ : ಸ್ಟಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್‌ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ 1992-93, ಪುಟ 174

ಕೋಷ್ಟಕ ಸಂಖ್ಯೆ – ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು
ಅಂಚೆ, ತಂತಿ ಮತ್ತು ಸಂಪರ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

	1973-74	1980-81	1988-89	1990-91
ಅಂಚೆ ಕಛೇರಿಗಳು (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	116.8	139.2	145.2	148.7
ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳು	11.5	14.5	16.2	16.1
ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳು	105.3	124.7	129.0	132.6
ತಂತಿ ಕಛೇರಿಗಳು (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	17.1	31.5	37.6	40.1
ದೂರವಾಣಿ ಸಂಪರ್ಕಗಳು (ಸಾವಿರಗಳಲ್ಲಿ)	1,637	2,785	5,113	6,021
ಟೆಲೆಕ್ಸ್ ವಿನಿಮಯ ಕೇಂದ್ರಗಳು (ಸಂಖ್ಯೆ)	49	147	285	365

ಮೂಲ : ಸ್ಟಾಟಿಸ್ಟಿಕಲ್ ಔಟ್‌ಲೈನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ 1993-94, ಪುಟ 90

ಲಘು ಶಬ್ದಕೋಶ

ಅಣು ಕುಟುಂಬ : ಗಂಡ, ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಅವಿವಾಹಿತ ಮಕ್ಕಳು ಮಾತ್ರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಸುವಂತಹ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.

ಅರ್ಥ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಎಂದರೆ ಹಣ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಪದದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವೆಂದರೆ ಐಹಿಕ ಜೀವನದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಧನಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ಹಣ ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತು, ವೃತ್ತಿ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸುಖ ಎಲ್ಲವೂ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬ : ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಸೇರಿದ ರಕ್ತಸಂಬಂಧಿಗಳು, ವಿವಾಹದ ಮೂಲಕ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿದ ಬಂಧುಗಳು ಹಾಗೂ ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಸುವ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿಯು ವಿಭಜನೆಯಾಗದಿರುವ ಸಂಭವವೇ ಹೆಚ್ಚು.

ಅನುಲೋಮ ವಿವಾಹ : ಮೇಲ್ಜಾತಿಯ ಪುರುಷನೊಡನೆ ಕೆಳ ಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಿವಾಹ.

ಆರ್ಯ ಸಮಾಜ : ದಯಾನಂದ ಸರಸ್ವತಿಯವರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಆಧುನಿಕ ಹಿಂದೂ ಪಂಥ. ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಇತ್ತು, ಮೂರ್ತಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಪಂಥ.

ಆಶ್ರಮ : ಹಿಂದೂಗಳ ಜೀವನದ ಹಂತಗಳು, ಈ ಹಂತಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ. ಋಷಿ ಮುನಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆಶ್ರಮ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು.

ಇದ್ದತ್ : ಮುಸ್ಲಿಂ ವಿವಾಹ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಚ್ಛೇದನವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದ ನಂತರ ಪತ್ನಿಗೆ ನೀಡಲಾಗುವ ನಿರೀಕ್ಷಣಾ ಅವಧಿ. ಈ ನಿರೀಕ್ಷಣಾ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆಗೆ

		ಜೀವನಾಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕಿರುವುದು. ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನ, ಮರು ವಿವಾಹ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ತನ್ನ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಮರುಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಕೂಡ ಈ ಅವಧಿ ಅವಕಾಶ ನೀಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಇಲ್ಲಂ	:	ನಂಬೂದಿರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.
ಏಕ ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹ	:	ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ನಡುವೆ ಏರ್ಪಡುವ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧ.
ಒಳ ವಿವಾಹ	:	ತನ್ನ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಒಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲೇ ವಿವಾಹವಾಗುವಂಥ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಒಳ ವಿವಾಹ ಜಾತಿ ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.
ಕಾಮ	:	ಐಹಿಕ ಸುಖಾನುಭವ.
ಜಾತಿ	:	ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಸ್ತರ ವಿನ್ಯಾಸದ ಪ್ರಮುಖ ಬಗೆ. ಜಾತಿ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹುದು. ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಲನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇತರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಗೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರಿಕ ಸ್ಥಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಈಗ ಬದಲಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಜಾತಿಗೂ, ವೃತ್ತಿಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧ ಇದ್ದದ್ದು ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು.
ತರವಾಡ್	:	ಕೇರಳದ ನಾಯರ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬ
ದ್ವಿಜ	:	ಹಿಂದೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳು, ಎಂದರೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರು. ದ್ವಿಜ ಎಂದರೆ ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿ ಜನಿಸಿದವನು ಎಂದರ್ಥ. (ಜೈವಿಕ ಜನನ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೆ, ಪ್ರೌಢ ದೆಸೆಯ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ನಂತರ ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿ ಜನ್ಮ ತಾಳುವುದು)

ಧರ್ಮ : ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಭಿನ್ನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಧರ್ಮ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯ, ನೈತಿಕತೆ, ಶ್ರದ್ಧೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಪದವಾಗಿ ಬಳಸುವುದೂ ಸಾಮಾನ್ಯ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ, ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮ, ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯಾತರು : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಉದಾಪರಣೆಗೆ ಮುಸ್ಲಿಂರು, ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು, ಸಿಖ್ಖರು, ಬೌದ್ಧರು, ಜೈನರು, ಪಾರ್ಸಿಗಳು.

ನವಸ್ಥಾನೀಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ವಿವಾಹಾನಂತರ ದಂಪತಿಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಆದಂಥ ಹೊಸ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು.

ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಜೀವನದ ಗುರಿಗಳು, ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ.

ಪ್ರತಿಲೋಮ ವಿವಾಹ : ಮೇಲ್ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕೆಳಜಾತಿಯ ಪುರುಷನನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುವುದು.

ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ನೀಡುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಲಿಂಗಾಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆಗೆ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಮೂಲ ಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪಿತೃವಂಶೀಯ ಸಂತತಿ : ಪುರುಷರ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ವಂಶಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಕ್ರಮ.

ಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ವಿವಾಹಾನಂತರ ವಧು ತನ್ನ ಗಂಡನ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಲು ಹೋಗುವ ಪದ್ಧತಿ.

ಬಂಧುತ್ವ : ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧ ಅಥವಾ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧದ ಮೂಲಕ ಏರ್ಪಡುವ ಸಂಬಂಧಗಳ ಬಲೆ.

ಬಹುಪತಿತ್ವ : ಸ್ತ್ರೀಯೊಬ್ಬಳು ಒಬ್ಬನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಗಂಡಸರನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿರುವುದು. ಆಕೆಯ ಗಂಡಂದಿರು ಸಹೋದರರಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ವಿವಾಹವನ್ನು ಭಾತೃ

		ಬಹುಪತಿತ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ, ಸಹೋದರರಲ್ಲದ ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುವ ಪದ್ಧತಿ ಕೂಡ ಹಲವು ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.
ಬಹುಪತ್ನಿತ್ವ	:	ಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಒಬ್ಬಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿರುವುದು. ಆತನ ಪತ್ನಿಯರು ಸಹೋದರಿಯರಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ವಿವಾಹವನ್ನು ಭಗಿನಿ ಬಹುಪತ್ನಿತ್ವ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಸಹೋದರಿಯರಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ ಪುರುಷನೊಬ್ಬ ವಿವಾಹವಾಗಬಹುದು.
ಬಹು ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹ	:	ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಗಾತಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುವುದು.
ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜ	:	ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಂಗಾಳದ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕ ರಾಜಾ ರಾಮಮೋಹನರಾಯರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಸುಧಾರಣಾ ಸಂಘ.
ಬಾಲ್ಯ ವಿವಾಹ ನಿಷೇಧ ಕಾಯಿದೆ	:	ಹರ್‌ಬಿಲಾಸ್ ಸರ್‌ದ ಎಂಬುವರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಈ ಕಾಯಿದೆ ಸರ್‌ದ ಕಾಯಿದೆ ಎಂತಲೂ ಜನ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. 1929 ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ಈ ಕಾಯಿದೆಯ ನಿಯಮಗಳ ಅನ್ವಯ 14 ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಒಳಗಿನ ಹುಡುಗಿಯರ ಮತ್ತು 18 ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಒಳಗಿನ ಹುಡುಗರ ವಿವಾಹವನ್ನು ಶಿಕ್ಷಾರ್ಹವೆಂದು ಘೋಷಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಕಾಯಿದೆಗೆ 1976ರಲ್ಲಿ ತಿದ್ದುಪಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿ ವಿವಾಹದ ಕನಿಷ್ಠ ವಯಸ್ಸು ಸ್ತ್ರೀಗೆ 18 ಎಂತಲೂ, ಪುರುಷನಿಗೆ 21 ಎಂತಲೂ ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಾಲ್ಯ ವಿವಾಹ ನಿಷೇಧ ಕಾಯಿದೆ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿವಾಹಗಳು ಈ ಕಾಯಿದೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವಂಥ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ.

ಭಾಷಾ ಅಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯಾತರು	:	ಯಾವುದೇ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಮಾತೃ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು, ಮಲಯಾಳಂ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಮಾತನಾಡುವವರು.
ಮಾತೃವಂಶೀಯ ಸಂತತಿ	:	ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ವಂಶ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಕ್ರಮ.
ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯ ವಾಸ	:	ವಿವಾಹಾನಂತರ ಪತಿಯು ತನ್ನ ಪೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿಯ ಮನೆಗೆ ವಾಸಿಸಲು ಹೋಗುವ ಪದ್ಧತಿ.
ಮೆಹರ್	:	ಮುಸ್ಲಿಂ ವಿವಾಹದ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ವರನು ವಧುವಿಗೆ ವಿವಾಹದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀಡಬೇಕಾದ ಶುಲ್ಕ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ನೀಡದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನವಾದಾಗ ಪತಿಯು ಮೆಹರನ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಪತ್ನಿಗೆ ನೀಡಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಸ್ಲಿಂ ವಿವಾಹವು ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಮೆಹರನ್ನು ನೀಡುವುದು ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ.
ಮೋಕ್ಷ	:	ಮುಕ್ತಿ, ಬಿಡುಗಡೆ, ಆತ್ಮಶೋಧನೆ, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವುದು.
ವರದಕ್ಷಿಣೆ	:	ವಿವಾಹ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ, ವಿವಾಹದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಾನಂತರವೂ ವಧುವಿನ ಕುಟುಂಬದವರಿಂದ ವರನ ಕಡೆಯವರು ಕೇಳಿ (ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ) ಪಡೆಯುವ ಹಣ ಹಾಗೂ ವಸ್ತುಗಳು. ವರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಕಾಯಿದೆ 1961ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂತು. ತದನಂತರ 1984 ಮತ್ತು 1986ರಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಯಿದೆಗೆ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನು ತಂದು ಅದನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ವರದಕ್ಷಿಣೆಯ ಪ್ರಕರಣಗಳು ದಿನೇ ದಿನೇ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದು

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ವಿರೋಧಾಭಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ವಿಧವಾ ಪುನರ್ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ : 1856 ರಲ್ಲಿ ವಿಧವೆಯರಿಗೆ ಮರುವಿವಾಹವಾಗಲು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನೀಡಲು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದ ಕಾಯಿದೆ. ಬಂಗಾಳದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪ್ರಗತಿಪರ ಸುಧಾರಕರಾದ ಈಶ್ವರಚಂದ್ರ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರ್ ಅವರ ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವಾಗಿ ಈ ಕಾಯಿದೆ ರೂಪಿತವಾಯಿತು. ಈ ಕಾಯಿದೆಯು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ವಿಧವೆಯರಿಗೆ ಮರುವಿವಾಹದ ಹಕ್ಕು ಇರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ : 1954ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ಈ ಕಾಯಿದೆ ಪೌರ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ ಎಂದು ಕೂಡ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಅಂತರ್‌ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿವಾಹಗಳಿಗೆ ಕಾನೂನಿನ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ ಈ ಕಾಯಿದೆ ವಿವಾಹದ ಕನಿಷ್ಠ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಪುರುಷರಿಗೆ 21 ಎಂತಲೂ, ಸ್ತ್ರೀಗೆ 18 ಎಂತಲೂ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿತು.

ವೇದಗಳು : ಹಿಂದೂಗಳ ಪವಿತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ವೇದಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದ.

ವೈವಿಧ್ಯ ಏಕತೆ : ವಿಭಿನ್ನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವ, ವಿವಿಧ ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಏಕತೆಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಪರಿಕಲ್ಪನೆ.

ಸತಿ : ತನ್ನ ಪತಿಯ ಮರಣಾನಂತರ ಪತ್ನಿ ಆತನ ಚಿತೆಯನ್ನು ಏರಿ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ. ಈ ಅಮಾನುಷ ಪದ್ಧತಿಯ ವಿರುದ್ಧ ರಾಜಾ ರಾಮಮೋಹನರಾಯರು ಹೂಡಿದ ಸಂಘರ್ಷ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಚಳವಳಿಯ ಪ್ರಥಮ ಹೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 1829ರಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪದ್ಧತಿಯ ನಿರ್ಮೂಲನಾ

ಕಾಯಿದೆಯು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಸತಿಯ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿ ಇಳಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 1986ರಲ್ಲಿ ರಾಜಾಸ್ಥಾನದ ದಿಯೊರಾಲಾ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರೂಪ್‌ಕನ್ವರ್ ಎಂಬ ಮಹಿಳೆಯು ಸತಿ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿದ್ದು ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ವಾದ-ವಿವಾದಗಳು, ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಸತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸಿಗುವ ಸಮ್ಮಾನ, ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ದೈವಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು, ಆಕೆಯ ಹೆಸರನಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು – ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹಿಡಿತ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನ.

ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ : ಎಂ.ಎನ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಅವರಿಂದ ಬಳಕೆಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ, ಜಾತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳು ದ್ವಿಜರೆನಿಸಿದ ಜಾತಿಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ, ಆಚರಣೆಗಳನ್ನೂ, ಜೀವನ ಶೈಲಿಯನ್ನೂ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ದ್ವಿಜರ ಜೀವನ ಶೈಲಿಯ ಅನುಕರಣೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು : ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಹಿಂದುಳಿದವರು ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ತರ ವಿನ್ಯಾಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದವರು ಮತ್ತು ಆದಿವಾಸಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂಥ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ. ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಮೂರು ಪ್ರಮುಖ ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ (1) ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳು (2) ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಮತ್ತು (3) ಇತರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು.

ಹಿಂದೂ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರ ಕಾಯಿದೆ : 1956ರಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರ ಕಾಯಿದೆ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಆಸ್ತಿ ಹಕ್ಕು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾಯಿದೆಯ ಅನ್ವಯ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಸ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸಮಾನ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವವರು ಆತನ ವಿಧವೆ, ತಾಯಿ, ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು, ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು, ಕಾಲವಾಗಿರುವ ಮಗನ ಹೆಂಡತಿ ಹಾಗೂ ಆತನ ಮಕ್ಕಳು. ವಾಸ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ನಿಯಮಗಳು ಸ್ವಯಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಿವೆ. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಸಮಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ವಾದ - ವಿವಾದಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಅದು ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಸಮಾನ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿವೆ.

ಹಿಂದೂ ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ : 1955ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಈ ಕಾಯಿದೆ ಹಿಂದೂಗಳಲ್ಲಿ ಏಕ ಸಂಗಾತಿ ವಿವಾಹವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೆ, ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಈ ಕಾಯಿದೆಯು ವಿವಾಹದ ಕನಿಷ್ಠ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಗೆ 15 ಎಂದೂ, ಪುರುಷನಿಗೆ 18 ಎಂದೂ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿತ್ತು.

ಹೆಣ್ಣು ಭ್ರೂಣ ಹತ್ಯೆ : ಶಿಶು ಜನಿಸುವ ಮೊದಲೇ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳ ನೆರವಿನಿಂದ ಆ ಶಿಶುವಿನ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡು ಅದು ಹೆಣ್ಣಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಭ್ರೂಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೇ ಕೊಲ್ಲುವುದು. ಈ ಪಿಡುಗು ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದೆ.

ಹೆಣ್ಣು ಶಿಶುಗಳ ಹತ್ಯೆ : ಹೆಣ್ಣು ಮಗುವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದಾಕ್ಷಣ ಕೊಲೆ ಮಾಡುವುದು. ಈ ಪದ್ಧತಿ ಭಾರತದ ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದೆ.

ಹೊರ ವಿವಾಹ : ತನ್ನ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಗುಂಪಿನ ಹೊರಗಡೆ ವಿವಾಹವಾಗುವಂಥ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.

ಗ್ರಂಥ ಋಣ

ಸುಮಾರು 5000 ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ವಿಕಸನ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹಾಗೂ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಸಂಪೂರ್ಣವೂ, ಸಮಗ್ರವೂ ಆದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಈ ಕಿರುಹೊತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿ ಹಾಗೂ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬಯಸುವ ಓದುಗರು ಈ ಕೆಳಗೆ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಹಲವು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

ದುಬೆ, ಎಸ್.ಸಿ., **ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ,** (ಅನುವಾದ), ನ್ಯಾಷನಲ್ ಬುಕ್ ಟ್ರಸ್ಟ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, 1994.

ಶಂಕರರಾವ್, ಚ.ನ., **ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ,** ಜೈ ಭಾರತ್ ಪ್ರಕಾಶನ, 1991

Bailey, F.G., ***Caste and the Economic Frontier,*** Oxford, 1958.

Beteille, Andre, ***Backward Classes and the New Social Order*** Oxford, 1981

Dube S.C., ***Indian Village,*** Cornell University Press, 1955.

Dube S.C., ***Indian Society,*** National Book Trust of India, 1990.

Ghurye, G.S., ***Caste, Class and Occupation,*** Popular Prakashan, 1961.

Kapadia, K.M., ***Marriage and Family in India***, Oxford, 1966.

Karve, Irawati, ***Kinship organisation in India,*** Deccan College, 1953.

Mandelbanum, David, G., ***Society in India,*** Popular Prakashan, 1972.

Majumdar, D.N., ***Races and Cultures of India,*** Asia publishing House, 1965.

Prabhu, Pandarinath, ***Hindu Social organisation,*** Popular Book Depot, 1954

Srinivas M.N., *Caste in Modern India and other Essays,* Asia Publishing House, 1962

Srinivas M.N., ***On living in a Revolution and other Essays,*** Oxford, 1992.

Wadhwa, K.K., ***Minority Safeguards in India,*** Thomsons Press, 1975.

* * *

ಈ ಮಾಲೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲ, ಶಾಲಾ ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವ ಪಠ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸರಳವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದು ಈ ಮಾಲಿಕೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಗುರಿ. ಆದಷ್ಟು ಸುಲಭ ಬೆಲೆಗೆ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಲಭ್ಯಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಕನ್ನಡ ಮಗುವಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲಾ ತಿಳುವಳಿಕೆಯೂ ಲಭ್ಯವಾಗಬೇಕು. ಈ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ಶ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ.